

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН

ба номи Садриддин Айни

Ба ҳукми дастнавис

УДК: 372.8:802.0

ББК: 74.200+81.2 (англ.) Я73

С-89

СУЛТОНОВА СУРАЙЁ АБДУРАШИДОВНА

**МЕТОДИКАИ ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТИ ИҶТИМОӢ-ФАРҶАНГИИ
ДОНИШӢӢӢН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИӢӢ ДАР
МУАССИСАҶОИ ТАӢСИЛОТИ ОЛИИ ТЕХНИКИИ ӢУМӢУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

13.00.02 - Назария ва методикаи таълим ва тарбия
(забонҳои хориҷӣ) (илмҳои педагогӣ)

ДИССЕРТАТСИЯ
барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои педагогӣ

Роҳбари илмӣ - Сайфуллоев Х. Г.
доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Душанбе – 2021

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИАТИ ИҚТИМОЙ-ФАРҲАНГИИ ДОНИШҚЎЁН ДАР МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ТЕХНИКӢ	
1.1. Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишқӯён ҳамчун мавзӯи таҳқиқот дар адабиёти илмӣ ва методӣ.....	16
1.2. Равияи тамоюли шахсиятӣ ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишқӯён дар шароитҳои бисёрфарҳангии муассисаи таҳсилоти олии техникӣ.....	34
1.3. Модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишқӯён дар раванди таълими муоширати ғайрзабонӣ	54
Хулосаи боби якум.....	74
БОБИ 2. ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИАТИ ИҚТИМОЙ-ФАРҲАНГИИ ДОНИШҚЎЁН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ТАМОЮЛИ ШАХСИЯТИИ ЗАБОНИ ХОРИҶИИ МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ТЕХНИКӢ	
2.1. Технологияҳои педагогӣ ҳамчун воситаи баландбардории сифати таълими забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ.....	77
2.2. Технологияҳои компютерӣ ҳамчун яке аз роҳҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишқӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ.....	97
2.3. Санҷиши технологияҳои педагогӣ, ки рушди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишқӯёнро дар таълими таҷрибавӣ таъмин мекунад.....	115
Хулосаи боби дуюм	137
ХУЛОСАИ УМУМӢ.....	140
РӮЙҲАТИ АДАБИЁТ.....	147

РҶҶҲАТИ ИҲТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ФР – Федератсияи Россия

ГО – гурӯҳи озмоишӣ

ГС – Гурӯҳи санчишӣ

ДДОТ – Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

ДТТ – Донишгоҳи техникийи Тоҷикистон ба номи М.С.Осимӣ

ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ДДЗТ – Донишгоҳи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи С.Улуғзода

ЗА – Забони англисӣ

ЗХ – Забони хориҷӣ

КМДО– Кори мустақилонаи донишҷу бо роҳбарии омӯзгор

КСР – коэффитсиенти самаранокии таълим

МТМ – Маҷмуаи таълимӣ-методӣ

СИФ – Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ

ТИК – Технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионӣ

ТС – Технология ва соҳибкорӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот. Тағйироти куллие, ки дар ҷомеаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд: ҶТ) рух медиҳанд, дар назди мактаби олий масъалаи омодаسازی кадрҳоеро гузошт, ки дарачаи баланди фарҳанг, саводнокӣ, маърифатнокӣ, салоҳиятмандии касбиро фаро гирифта, барои худтатбиқсозӣ ва кор дар шароитҳои нави иҷтимоӣ-иқтисодӣ қобилият доранд. Рақобатпазирии мутахассиси асри XXI ҳам ба ихтисоси ояндаро азхуд кардани донишҷӯ, ҳам ба фарҳанги гуманитарӣ, тафаккури инкишофёфта ва тарбиятнокии ӯ вобаста мебошад.

Вобаста ба ин масъала, як қатор ҳуҷжатҳои муҳим, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Консепсияи миллии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олий ва баъдидонишгоҳӣ», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи барномаи давлатии тақомул ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014» ва тамдиди он барои солҳои 2015-2020, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф ва сиёсати давлатии илмӣ-техникӣ» (1998), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотикунонӣ» (ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2001, № 7; 2005, № 12) коркард ва пазируфта шуданд, ки онҳо дар назди олимон ва мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олий, кормандони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ оид ба тақомулдиҳии кулли таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олий як қатор вазифаҳо мегузоранд.

Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳассилин дар баробари забони тоҷикӣ ва забони русӣ - забони муоширати байналмилалӣ, инчунин забонҳои аврупоӣ (англисӣ, олмонӣ, фаронсавӣ) ва осиеӣ (арабӣ, ҷопонӣ, чинӣ, куриёӣ)-ро медонанд. Дар радифи забони модарӣ донишҷӯи дигар забонҳо ба муҳассилин имконият медиҳад, ки онҳо натавонанд бо фарҳанги халқҳои гуногун ошно гарданд, инчунин зебӣ ва хусусияти фарҳанги худро дарк намоянд.

Дониستاني забони хориҷӣ (минбаъд: ЗХ) ҳамчун воситаи муоширати байнифарҳангӣ ба азхудкунии мувозии фарҳанги дахлдор номумкин аст. Аз ин сабаб, раванди таълимро тавре бояд ба роҳ монд, ки ЗХ ҳамчун феномени фарҳанги миллӣ мавриди омӯзиш қарор гирад. Навъи хосаи салоҳият - салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҳамчун натиҷаи муоширати комили байнифарҳангӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ таъмин гардад.

Аҳамиятнокии таҳқиқот бармеояд аз натиҷаи мушоҳида ва таҳлилҳои муносибатҳо ба татбиқсозии ҷанбаи иҷтимоӣ-фарҳангии мундариҷаи таълими дорои тамоюли касбии забони хориҷӣ; коркард нашудани мушкилоти мураттабӣ ва муттасилии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар шароитҳои муассисаи таҳсилоти олии техникӣ; номавҷудии таъминоти созгори методӣ ва дидактикӣ дар ҷараёни рушди иҷтимоӣ-фарҳангии шахсият дар ҷараёни таълими касбии забони хориҷӣ; методҳои анъанавии таълим, ки омодагии донишҷӯёнро ҷиҳати ҳамкориҳои байнифарҳангӣ дар соҳаи шарикӣ корӣ дар сатҳи байналмилалӣ водор намебахшанд. Дар баробари ин, ҳамгирии босуръати иқтисодии мамлакатҳо дар тамоми ҷаҳон ҳолати гуногуншаклии забонӣ ва фарҳангиро дар ҳама сатҳҳои шарикӣ корӣ ба амал овард ва ба зарурати ташаккули асоси умумии фарҳанги корӣ, ки аз маҷмӯи арзишҳои бунёдии ахлоқӣ иборат мебошад, оварда расонид. Мутаассифона, аҳамияти омодагии иҷтимоӣ-фарҳангиро миқдори ками донишҷӯён дарк менамоянд ва дониستاني забони хориҷиро ҳамчун воситаи муошират барои фаъолияти байналмилалӣ кофӣ мешуморанд.

Дарачаи коркарди илмӣ таҳқиқот: Мушкилии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии муҳассилин мавзӯи таҳқиқоти сершумори илмӣ донишмандони ватани ва хориҷӣ қарор гирифтааст. Дар асарҳои илмӣ В. В. Сафонова муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба таълими забони хориҷӣ асоснок карда шудааст, шароитҳои методӣ-дидактикии инкишофи бо ҳам вобастаи коммуникативӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии шахсият, ки омодагии воқеии донишҷӯёнро ба муоширати байнифарҳангӣ дар заминаи гуфтугӯи фарҳангҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳастии инсон таъмин месозанд, омӯхта шудаанд.

Масъалаҳои таҳсилоти иҷтимоӣ-фарҳангӣ минбаъд дар таҳқиқоти Л. Г. Веденина, А. А. Вербитский, Н. Д. Галскова, Э. Ф. Зеер, О. Ю. Искандарова, И. И. Лейф, Л. М. Митин, П. В. Сисоев ва дигарон ривоч ёфтанд. Дар таҳқиқоти Е. В. Бондаревская, М. С. Каган, И. Г. Морозова, И. Н. Никитина, Е. И. Павленко, А. П. Садохин, В. В. Сафонова, И. С. Якиманская ва дигарон масъалаҳои таълими фарҳанги муоширати касбӣ ва этикаи корӣ ошкор гардидаанд, масъалаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии ғайрзабонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмии С. Г. Тер-Минасова, И. И. Халеева, С. В. Пахотина, А. П. Садохин, Ю.Н.Трил имконият медиҳанд, ки муносибатҳои методӣ ба ташаккули қобилиятҳои коммуникатсияи байнифарҳангии толибилмон дар шароитҳои муоширати ғайрзабонӣ аз нав баҳогузорӣ ва актуалӣ гардонида шаванд. Таҳқиқоти А. А. Миролубов, И. Л. Бим, Г. В. Рогова, Е. С. Полат, Н. Д. Галскова, Г.Г.Қаршиева, Ғ. Р. Раҳмонов, Н. П. Сазонова, З. Х. Сайфуллоева, Н.В.Титаренко ва дигарон, ки бо коркарди қоидаҳои концептуалии ташкилдиҳии таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии дар заминаи парадигмаи тамоюли шахсият вобастаанд, барои мураттабсозии мундариҷаи таълими муоширати забони хориҷӣ ва рушди иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилотӣ ҳамчун раҳнамо хидмат мекунанд.

Барои кори мо таҳқиқоте, ки дар коркарди масоили назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳиссаи назаррас гузоштаанд (С. С. Авғонов, С. Н. Алиев, С. Я. Балхова, С. Г. Бандаев, Т. В. Гусейнова, С. Ҷоматов, П. Ҷамshedов, Л. М. Иматова, Б. Мачидова, А. Мамадназаров, Ф. С. Комилиён, М. Н. Нуъмонов, Х. Раҳимзода, Г. Рустамова, Х. Г. Сайфуллоев, Д. Х. Файзализода, Д. Я. Шарипова, Ш. Шербоев, Н. Н. Шоҳиён, М. Р. Юлдошева, У. Р. Юлдошев ва дигарон), аҳамияти бевосита доранд.

Бо вучуди гуногунии таҳқиқоти илмие, ки ба мушкилоти рушди иҷтимоӣ-фарҳангии шахс дар шароитҳои муошират бо забони ғайр, ташаккули

саводнокии функционалии иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва маърифатнокии иҷтимоӣ-фарҳангии таълимгирандагон, мушкилии технологияҳои рушди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии, ки аз лиҳози методӣ ва педагогӣ дар шароитҳои муҳити таҳсилоти муассисаи таҳсилоти олии техникӣ қобили пазируфтани мебошанд, камтаҳқиқ боқӣ мемонад. Аз ин рӯ, аҳамиятнокии мавзӯ ва коркардшавии нокифояи соҳаи мазкур нисбат ба муассисаи таҳсилоти олии барои мурочиат ба мавзӯи таҳқиқот «Методикаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон» асос гардид.

Воқеияте бебаҳс мебошад, ки дар имрӯз як қатор **ихтилофот** ба вуҷуд омадаанд: дар миёни талаботи муассисаҳои таҳсилоти олии ҷиҳати таҷдиди мундариҷаи таълими забони хориҷӣ ва тавсияи қисмати иҷтимоӣ-фарҳангии он ва коркард нашудани таъминоти дахлдори методӣ ва дидактикӣ; талаботи шахсии маърифатии донишҷӯён ба омӯхтани ЗХ дар речаи интерактивӣ ҳамчун василаи муошират ва маърифати манзараи иҷтимоӣ-фарҳангии ҷаҳони намоёндагони забон ва омода набудани муаллимон ба истифодабарии технологияҳои педагогии таълим ва инкишофи иҷтимоӣ-фарҳангии, ки хусусияти фаъолиятӣ, интерактивӣ ва инкишофдиҳандаи фазои таҳсилотро таъмин мекунанд; самтгирии арзиши таҳсилот ба баландбардории нақши иқтисодии тарбиявӣ, рушдбахшандаи шахсият ва фарҳангӣ-маърифатии забони хориҷӣ ва равиши анъанавии касбии раванди таълим. Яъне барои мушкилии интиҳоб: технологияҳои нисбатан мақбули педагогии созгор ба мундариҷаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ / фарҳангшиносии тамоюли касбии таълими забони хориҷӣ ва таҳриқдиҳандаи рушди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар давраи ибтидоии таҳсилоти техникӣ ҳалнашуда ва тақозогари омӯзиши вижа боқӣ мемонад.

Асоси методологӣ ва назариявии таҳқиқотро таркиб додаанд: маҷмӯи қавоиди фалсафӣ, иҷтимоӣ-психологӣ, фарҳангшиносӣ, педагогӣ ва лингвистӣ-дидактикӣ, ки категория ва мафҳумҳои «муошират», «забон», «фарҳанг», «фарҳанги муоширати нутқӣ», «коммуникатсия», «салоҳиятмандӣ», «гуфтугӯи

фарҳангҳо», «муҳити бисёрэтникӣ» ва ғайраро ошкор месозад; назарияи коммуникатсияи байнифарҳангӣ; асарҳои бунёди оид ба методологияи муносибати салоҳиятмандии тамоюли шахсиятӣ; концепсияи муносибати босалоҳият дар таҳсилот ва муносибати коммуникативӣ дар таълим; ғояҳои педагогикаи гуманистӣ; назарияи моделсозии ҷаҳолияти касбӣ дар ҳолатҳои муоширати нутқӣ; таҳқиқот дар соҳаи салоҳиятмандии касбӣ; асарҳо оид ба методикаи таълими забонҳои хориҷӣ ва омӯзиши бисёрзабонӣ ва ҳолати забонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; Таҳлили кавоиди бунёди ва назарии Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забон», «Дар бораи маориф», Концепсияи мактаби миллӣ, Стандарти давлатии таҳсилот, Концепсияи таҳсилоти муттассил, назарияи раванди яқлукти педагогӣ, назарияи ташаккулдиҳии шахсият, ҳуҷҷатҳои дастурии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои қонунгузори меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмие, ки моҳияти раванди таълимро дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ муайян мекунанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Ҳадафи таҳқиқот аз қорқарди назариявӣ ва санҷиши озмоишии модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар самарабахшии технологияҳои педагогӣ зимни таълими забони хориҷӣ иборат аст.

Объекти таҳқиқотро раванди инкишофи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ бо истифодаи технологияҳои педагогии таъминкунандаи таълими тамоюли касбии забони хориҷӣ ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқот ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён зимни таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ мебошад.

Фарзияи таҳқиқот: ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ба шарте таъмин шудан метавонад, ки агар мундариҷаи фарҳангшиносии таълими тамоюли шахсиятии забони англисӣ дар асоси интегративӣ (байнифаннӣ) ба роҳ монда шавад, ба

талаботи коммуникативӣ-маърифатии донишҷӯён мувофиқат намояд ва технологияҳои интихобкардашудаи педагогӣ ба фароҳамсозии муҳити фаъолиятмандӣ, интерактивӣ ва шахсият инкишофдиҳандае, ки ғанигардонию фарҳангии амалияи нутқро таҳрик мебахшад, мусоидат кунад.

Бо назардошти мақсад, объект, предмет ва фарзияи илмӣ **вазифаҳои зерини таҳқиқот** муайян карда шуданд:

1. Ошкор сохтани хусусиятҳои хоси заминаҳои таҳассусдиҳӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии мундариҷаи фаъолияти ояндаи касбии донишҷӯён, ки ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар чараёни таълими муоширати ғайрзабонӣ таъсир мерасонанд.

2. Таърихи мафҳум, сохтор ва мундариҷаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ бо баҳисобгирии таҳассусдиҳӣ ва ҷанбаи байналмилалӣи мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ.

3. Коркарди минимуми мундариҷаи фарҳангшиносии таълими тамоюли шахсиятии забони хориҷӣ, ки ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён мусоидат мекунад.

4. Дар таълими таҷрибавӣ интихоб ва аз лиҳози илмӣ асоснок намудану санҷидани технологияҳои педагогӣ ва модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ, ки ба таълими тамоюли шахсиятии забони англисӣ мусоидат мекунанд ва ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён таҳрик мебахшанд.

Барои ҳалли вазифаҳои ба миён гузошташуда ва тафтиши фарзияи пешниҳодшуда **чунин методҳои таҳқиқ** мавриди истифода қарор дода шуданд: таҳлили адабиёти ватанӣ ва хориҷии психологӣ-педагогӣ, методӣ, фалсафӣ, фарҳангшиносӣ, забоншиносӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодие, ки барои муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ таъйин шудаанд, маводи стандарти давлатии таҳсилот, барномаҳои таълимӣ оид ба забонҳои хориҷӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ; методҳои таҷрибавӣ - пурсиши анкетаӣ, тестӣ, мушоҳида, озмоиши педагогӣ ва методҳои коркарди математикии натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ.

Соҳаи таҳқиқот. Мазмуни таҳқиқоти диссертатсионӣ бо соҳаҳои зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълим ва тарбия (забонҳои хориҷӣ: англисӣ, олмонӣ) (илмҳои педагогӣ) мувофиқат мекунад:

- *банди 1.* Таҳияи назарияи таълими фанҳои мушаххас, аз ҷумла дар сатҳи байни-таҳассусӣ; фаъолияти навоарӣ ва таҷрибавии омӯзгорони забони хориҷӣ ҳамчун яке аз сарчашмаҳои рушди назария ва методикаи таълим аз рӯи соҳаҳои дониш ва сатҳи таҳсилот;

- *банди 2.* Таҳқиқи иқтидорҳои инкишофӣ ва тарбиявии фанни забони хориҷӣ дар равандҳои таҳсилотӣ;

- *банди 3.* Таҳияи мундариҷаи концепсияҳои фанни забони хориҷӣ дар сатҳҳои гуногуни таҳсилот; таҳияи мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои ташкили таълим дар шароити шакли-вазқунӣ, иттилоотонӣ ва ҷаҳонишавии ҷараёнҳои ҷомеавӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ;

- *банди 4.* Таҳияи технологияи навоари таҳсилот ва шаклҳои ташкили омӯзиш;

Давраҳои таҳқиқот. Таҳқиқот тӯли шаш сол, дар се давра гузаронда шуд.

Дар давраи якум - муқарраркунанда (2013 - 2014) омӯзиши вазъи мушкилот дар назария ва амалияи таҳсилот, таҳлили маводи фалсафӣ ва психологӣ-педагогӣ оид ба мавзӯи таҳқиқот, тавзеҳдиҳии дастгоҳи мафҳумӣ, ташкили давраи муқарраркунандаи таҳқиқоти озмоишӣ роҳандозӣ карда шуд.

Давраи дуюм - ташаккулдиҳанда (2015 - 2017) бо коркарди модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар самаранокии технологияҳои педагогӣ ҳангоми таълими муоширати ғайрзабонӣ, ошкоргардонии шароитҳои ташкилӣ-педагогии дар амал ҷорисозии модели мазкур дар раванди тарбияву таълим, ки фарзияи кори таҳқиқотро тасдиқ менамояд, иҷро кардани санҷиши таҷрибавӣ-озмоишии модел дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ вобастагӣ дошт.

Дар давраи сеюм - ҷамъбаस्तкунанда (2018 - 2019) умумиятдиҳӣ ва таҳлили натиҷаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ, таҳлили натиҷабахшии

моделӣ мазкури таҳқиқшаванда, натиҷаҳои математикии коркарди таҳқиқот ва омодагии маводи кори диссертатсионӣ пешниҳод карда шуданд.

Заминаи таҷрибавӣ-озмоишӣ таҳқиқот. Дар таҳқиқоти озмоишӣ 9 муаллими забони англисӣ ва 270 донишҷӯи курси якуми факултаи технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионии ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва факултаи технология ва соҳибкории ДДОТ ба номи С. Айнӣ ширкат варзиданд.

Эътимоднокӣ ва асоснокӣ натиҷаҳои бадастовардари таъмин мекунанд: истифодаи бунёди методологӣ ва назариявии таҳқиқот; таърих ба маҷмӯи методҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ таҳқиқот, ки ба мавзӯ ва мақсадҳои таҳқиқот соғоранд; таҳлили шароит ва натиҷаҳои фаъолияти таҷрибавӣ-озмоишӣ; тасдиқи қоидаҳое, ки дар фарзия ва ғояи пешбарандаи таҳқиқот пешниҳод карда шудаанд; тафтиши маводи диссертатсия дар низомии таҳсилоти олии педагогӣ ва техникӣ; таҷрибаи шахсии амалии касбии фаъолияти омӯзгорӣ муаллифи диссертатсия.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот иборатанд аз :

1. Дар илми педагогика ва таърихи маорифи Тоҷикистон методикаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта шуд.

2. Қавоиди концептуалии равияи ба шахсият нигаронидашудаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрзабонии муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ коркард карда шуданд.

3. Мушкилоти омодагии мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ барои ҳамкорӣ дар заминаи коммуникатсияи байнифарҳангӣ коркард карда шуд.

4. Моҳият ва сохтори салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ дар муҳити бисёрзабонӣ муайян карда шуд, қисматҳои он (забонӣ, коммуникативӣ, мавзӯӣ, тамоюли шахсиятӣ, таълимӣ) ҷудо карда шуданд, иҷрои мундариҷавии онҳо мавриди баррасӣ қарор дода шуд.

5. Заминаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрзабони муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ муайян карда шуданд.

6. Модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар самаранокии технологияҳои педагогӣ зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ коркард карда шуд.

7. Низоми санчиши ташаккулёбии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассиси ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ, ки меъёрҳои фарҳангшиносӣ, коммуникативӣ, касбӣ ва шахсиятӣ-арзишӣ, ва нишондодҳои аз рӯйи ҳар меъёр мураттабшударо фаро мегирад, пешниҳод карда шуд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар диссертатсия дар асоси талабот ба мутахассиси ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён ҷиҳати самарабахшии технологияҳои педагогӣ ҳангоми таълими муоширати ғайрзабонӣ коркард шуд: банизодарории мақсад, вазифаҳо ва маҷмӯи принципҳо, мундариҷаи таълим, шароитҳои педагогӣ, давраҳои таҳқиқоти озмоишӣ ва меъёрҳо барои арзишдоварии маҳорат ва малакаҳои ташаккулёфта гузаронида шуд. Модели коркардшуда барои бавучудоварии асоси назариявии омодаسازی донишҷӯён ва самаранокии технологияҳои педагогӣ зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ, ки ба татбиқгардонии он дар ҷараёни таълими тамоюли шахсиятии забони хориҷӣ мусоидат мекунад, хидмат менамояд.

Аҳамияти амалиявии таҳқиқотро модели пешниҳодшудаи аз лиҳози назарияӣ асоснок ва ба таври озмоишӣ санҷидашудаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ҷиҳати самаранокии технологияҳои педагогӣ ҳангоми таълими муоширати ғайрзабонӣ, ки барои ҳалли вазифаи баландбардории самаранокии ташкили раванди таълими забони хориҷӣ мавриди истифода қарор дорад, дар бар мегирад. Барномаи таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишии коркарднамудаи муаллиф барои ташаккулдиҳии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ, ки аз вазифаҳои ҳар давраи таълим ва

қисматҳои мавзӯӣ тибқи ҳар давра таркиб ёфтааст, ба мурағабгардонии дониш, маҳорат ва малақаҳои забонии муҳассилин ва салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии онҳо нигаронида шудааст. Маҷмӯҳои таълимӣ-методӣ (МТМ), ки барнома, силлабус ва мундариҷаи курси «Забони англисӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ»-ро фаро мегиранд, коркард карда шуданд. Натиҷа, хулоса ва тавсияҳои қори диссертатсионӣ метавонанд ба сифати коркард оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар давраи аввали таълими тамоюли шахсиятии забони хориҷӣ барои омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ истифода бурда шаванд.

Ба ҳимоя мулоҳизаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар самарабахши технологияҳои педагогӣ зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ: мақсад, вазифа, маҷмӯи принципҳо, давраҳои ташаккулёбии он ва меъёрҳои баҳогузори ташаккулёбии мушкилоти мавриди таҳқиқот.

2. Таркиби қисматҳои салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён, ки аз қисматҳои забонӣ, коммуникативӣ, мавзӯӣ, таълимӣ ва тамоюли шахсиятӣ, ва мундариҷаи фарҳангшиносии онҳо иборат мебошад. Шароити ташаккулёбии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ва фарҳанги худиро ҳаматарафа омӯхтани онҳо, ки барои ташаккули бомуваффақияти маҳорат ва малақаҳои касбӣ талаб карда мешаванд.

3. Қавоиди концептуалии муносибати тамоюли шахсиятӣ ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисрӯзабонии муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ.

4. Раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён ба ҳамкориҳои педагогӣ дар заминаи коммуникатсияи байнифарҳангӣ.

5. Муносибати баробарарзиши субъект-субъектӣ, ки ба рушди бовармандии донишҷӯён ба нуруи худ, омодагӣ ба фаъолияти байнифарҳангӣ ва қобилияти худинкишофдиҳӣ равона карда шудааст.

6. Шароитҳои ташкилӣ-педагогӣ барои баланд бардоштани самаранокии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён: фаъолияти бочидду

чаҳди донишҷӯён, ки ба шавқу рағбати онҳо барои омӯзиши фарҳанги ғайрзабонӣ таҳрик медиҳад; методҳои тамоюли фарҳангӣ зимни омӯзиши забони хориҷӣ; таҷрибаи тодонишгоҳии мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ва хусусиятҳои этникӣ-психологӣ онҳо; робитаҳои байнимавзӯӣ дар рафти инкишофи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён.

Саҳми шахсии унвонҷӯ аз ҷиҳати назариявӣ асоснок кардани ғояҳо ва мулоҳизаҳои асосии диссертатсия, коркарди амсилаи концептуалӣ, ки ин имкон додааст дар заминаи муносибатҳои системавӣ-ҳамгирой, шахсиятӣ-фаъолиятӣ ва салоҳиятмандӣ проблемаи ташаккули муоширати касбии донишҷӯён дар раванди таълим дар факултетҳои ғайрзабонии муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, кори пажӯҳишӣ, тафсир ва санҷиши натиҷаҳои комёбгашта самарабахш омӯхта шавад.

Саҳми шахсии унвонҷӯ инчунин дар коркард ва амалигардонии семинари махсус роҷеъ ба мавзӯи «Муоширати касбии мутахассиси техникӣ аз забони хориҷӣ», ки ба таълими муоширати касбии донишҷӯёни донишгоҳҳои техникӣ аз забони хориҷӣ равона карда шудааст, дар интихоби метод ва тарзу усулҳои таълим бо мақсади педагогикунории кулли раванди таҳсилоти касбӣ, дар амалигардонӣ ва роҳнамоии бевоситаи кори таҷрибавӣ-озмоишӣ ва дар мустақилона ба анҷом расонидани рисолаи илмӣ ва мақолаҳои интишоршуда зоҳир мегардад.

Таъйиди диссертатсия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар мавридҳои зерин баррасӣ гардидаанд:

- гузориш ва муҳокимаҳои мунтазам дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмӣ-методии кафедраи методикаи забони англисии ДДОТ ба номи С.Айнӣ;
- маърузаҳо дар конфронсҳои илмӣ-амалии ДТТ ба номи М.С Осимӣ;
- суҳанронӣ дар конфронсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ ва мизҳои мудаввар;
- мулоҳизаҳои асосии диссертатсия ва қисмати озмоишии таҳқиқот дар корҳои таълимӣ ва беруназтаълимии ДТТ ба номи М.С.Осимӣ мавриди санҷиши зарурӣ қарор гирифта, амалӣ гаштаанд.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосӣ дар маводи Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ, маҷмӯаҳои маводи конфронсҳо инъикос ёфтаанд, аз санчиши зарурӣ гузаштанд, дар конфронсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, мизҳои мудаввар, семинар ва тренингҳо васеъ баррасӣ шудаанд, дар 13 мақола инъикос ёфтаанд, аз ҷумла 4 мақола дар нашрияҳои тавсиякардаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Федератсияи Русия ба таъб расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ҷамъбаст ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат аст. Натиҷаҳои қор дар 1 расм, 1 диаграмма ва 9 ҷадвал инъикос ёфтаанд. Матни диссертатсия аз 146 саҳифа иборат мебошад, феҳристи адабиёти истифодашуда 203 манбаъро фаро мегирад, ки 5-тои онҳо ба забони хориҷӣ аст.

БОБИ I АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ИҶТИМОӢ-ФАРҲАНГИИ ДОНИШЧӢӢН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ТЕХНИКӢ

1.1. Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯён ҳамчун мавзӯи таҳқиқот дар адабиёти илмӣ ва методӣ

Гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои бозаргонӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва истехсолот бознигариҳои сиёсати давлатиро дар соҳаи маориф тақозо намуд. Мушоҳидаҳои бисёрсолаи мо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки хатмкунандагони донишгоҳҳои техникӣ дониши амиқ ва густарда доранд, аммо дар фаъолияти амалии худ чандирӣ, тадбирнокӣ ва тағйирпазирӣ зоҳир наменамоянд, дар онҳо биниши дурнамои минбаъда ва воқуниш ба дигаргуншавии ҳолати мушаххас ба таври нокифоя инкишоф ёфтааст. Дар шароитҳои рақобати шадид дар соҳаи хидматҳои таҳсилотӣ дар назди муассисаҳои таҳсилоти олии вазифаи омода гардондани мутахассисоне, ки сифати донишу маърифати онҳо фармоишоти бозори меҳнатро қаноатманд созад, пеш омад.

Рақобатпазирии мутахассиси муосир ҳам ба ихтисоси ояндашро азхудкунии донишчӯ ва ҳам ба фарҳанги гуманитарӣ, тафаккури пешрафтаи эҷодӣ, тарбиятнокии ӯ вобастагӣ дорад. Доктринаи миллии таҳсилоти муҳандисии ҚТ ҳамчун яке аз принципҳои ташаккули талабот ба фаъолияти муҳандисии оянда, инчунин мундариҷаи таҳсилоти муҳандисӣ равиши ахлоқӣ-гуманистиро пазируфтааст, ки он тавсеа додани тавачҷухро ба проблемаҳои шомили аҳамияти умумиинсонӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ба таҳлили масъулияти ахлоқӣ ва иҷтимоии муҳандисон ва барномасозони оянда барои оқибатҳои фаъолияти касбӣ пешбинӣ менамояд. Дар робита ба ин, вазифаи ташаккулдиҳии қисмати таркибии иҷтимоӣ-фарҳангии салоҳиятҳои умумифарҳангӣ, ки дар Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии ҚТ сабт гаштааст, аҳамияти вижаро шомил мешавад.

Инкишофи равобитаи байналмилалӣ ва тағйирёбии сифатии онҳо, байналмилалишавии қулли соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ сабаби афзоиши нақши забони хориҷӣ (минбаъд: ЗХ) дар ҳаёти инсон гардид. Дар шароитҳои

хамгирии саросарии фарҳангҳои мамолики гуногун, зудхаракатии афзояндаи аҳолии тамоми олам, густардагии доираи шуғл, рушди сайёҳӣ, робитаҳои шахсӣ донишҷӯи ЗХ зарурати ҳаётии мешавад, ки он дар назди назарияи таълими ЗХ проблемаҳои нави ҷавобгӯи талаботи муносири ҷомеа мегузорад.

Мафҳуми салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҳамчун оғоҳӣ аз заминаи иҷтимоӣ-фарҳангии истифодаи забон киёсан дар замони начандон дур ба дастгоҳи мафҳумии назарияи таълими ЗХ ворид шуд, аммо масъалаҳои таълими фарҳанги ғайрзабонӣ кайҳо боз мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар таҳқиқи ҳамгирии қисматҳои фарҳанг дар ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ С. С. Авғонов, С. Н. Алиев, В. С. Библер, Е. В. Бондаревская, Л. Г. Веденина, Е. М. Верешагин, Б. Мачидова, Г. Г. Қаршиева, В. Г. Костомаров, С. Э. Неъматов, Г. Д. Томахин, В. В. Сафонова, А. Д. Райхштейн, Х. Раҳимзода, Г. Р. Раҳмонов, З. Х. Сайфуллоева ва дигарон ҳиссаи назаррас гузоштаанд. Вале масъалаҳои муайян гардондани маҷмӯи омилҳои ташаккули босамараи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии муҳандис, барномасоз, робитачии оянда ва дигарон, таъсири раванди мазкур ба шахсияти донишҷӯи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ айни замон мавриди таваҷҷуҳи зарурӣ қарор нагирифтаанд.

Воқеияти имрӯза нишон медиҳад, ки ишораҳои умумӣ ба зарурати рушди салоҳияти забоншиносӣ-кишваршиносӣ, кишваршиносӣ ё иҷтимоӣ-фарҳангӣ аксар мавридҳо фақат ҳамчун талаботи декларативӣ дар сатҳи таҳсилоти олии боқӣ мемонанд, онҳо дар барномаҳои курсҳои забони хориҷӣ инъикос наёфтаанд. Иқтисори бузурги салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар тарбияи мутахассиси ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, рушди майлони гуманистии ӯ, дар ҷараёни умумии омодакунии мутахассисе, ки ба талаботи ҷомеаи демократӣ ҷавобгӯ бошад, амалан истифоданашуда боқӣ мемонад.

Таҳқиқоти олимони дар соҳаи дидактика ва коммуникатсияи байнифарҳангӣ нишон доданд, ки миёни қисматҳои сегона: забон, фарҳанг, коммуникатсия пайванди ногусастанӣ вуҷуд дорад [48, с. 39; 165, с. 16]. Забон воситае мебошад, ки барои ҷамъ намудан, маҳфуз доштан ва аз насл ба насл интиқол додани иттилооти андӯхташуда имкон медиҳад. Яке аз вазифаҳои

забон аз он иборат аст, ки фарҳанги миллатро гирд орад ва нигоҳ дорад. Фарҳанг низ вазифаи тавъами нигоҳдорӣ ва таҳвил намудани донишҳои коллективии навъи муайянро иҷро мекунад.

Забон ва фарҳанг ба таври ҷудонашаванда бо ҳам вобастаанд, бидуни донишҳои забон ва фарҳанг коммуникатсияи байнифарҳангӣ имконпазир нест.

Солҳои охир дар дидактикаи лингвистии ватанӣ ва хориҷӣ кӯшишҳои асоснок намудани салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ роҳандозӣ шуданд (И. И. Лейф, Х. Г. Сайфуллоев, В. В. Сафонова, С. Г. Тер-Минасова, J. Lehtonen ва дигарон). Таҳқиқот дар якҷанд самт ба амал пайвастанд:

- муайянсозии мундариҷаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ (В. В. Сафонова, П. В. Сисоев, И. И. Лейф ва дигарон);

- баррасии тобеияти байниҳамдигарии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ аз дигар намудҳои салоҳият (И. Л. Бим, В. В. Сафонова, Е. Naugan ва дигарон);

- омӯзиши нақши салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар низоми таълими забони хориҷӣ (Н. А. Игнатенко, Н. Б. Ишханян, И. А. Левитская, С. Э. Неъматов, Ю. Н. Трил, И. И. Халеева, G. Neuner ва дигарон).

Дар таҳқиқоти мазкур мо моҳияти мафҳуми «салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ»-ро нисбат ба донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дақиқ кардем.

Зери мафҳуми салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мо маҷмӯи донишҳои муайянро оид ба фарҳанги мамлақати забони мавриди омӯзиш, инчунин маҳоратҳо, қобилиятҳо ва сифатҳои шахсиятро мефаҳмем, ки барои рафтори нутқии худро вобаста аз соҳа ва ҳолати муошират тағйир додани таълимгиранда имкон фароҳам меоварад.

Нуқтаи назарҳои гуногунро роҷеъ ба мундариҷаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ таҳлил намуда, мо қисматҳои зерини салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро ҷудо мекунем: донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, қобилиятҳо ва сифатҳои шахсияти муҳассилин [50, с. 78].

Дар таҳқиқоти мазкур мо мафҳуми «салоҳият»-ро ҳамчун талаботи пешакӣ муайянкардашуда ба оmodасозии таҳсилотие, ки барои фаъолияти сермахсул дар ягон соҳа зарур аст, муайян менамоем.

Салоҳият қобилияти истифодабарии донишҳо, маҳоратҳо ва сифатҳои шахсӣ барои фаъолияти муваффақона дар соҳаи муайян мебошад [191, с. 43].

Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҳамчун қобилияти муқоиса кардани умумиятҳои лингвистӣ-фарҳангии пайваста омӯхташаванда, тафсир намудани фарқиятҳои байнифарҳангӣ ва мутобиқан амал кардан дар ҳолатҳои ҳалалдоршавии ҳамдигарфаҳмии байнифарҳангӣ дар асарҳои В. В. Сафонова, П. В. Сисоев ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ба ақидаи И. И. Лейф, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ «қобилият ва омодагии фард ҷиҳати амалӣ гардондани коммуникатсияи байнифарҳангӣ» мебошад [102, с. 44]. Дар таҳқиқоти А. В. Хуторский зикр мешавад, ки салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ яке аз унсурҳои салоҳияти умумифарҳангӣ аст. Мо ин нуқтаи назарро пазируфта, фикр мекунем, ки салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ шакли фаъолиятмандии пешниҳоди салоҳиятҳо дар соҳаи муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ, муносибатҳои тарафайни ахлоқӣ ва шахрвандӣ, дар соҳаи оилавӣ-маишӣ, истеҳсолӣ ва фарҳангӣ мебошад [182, с. 58].

Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ обзори тарбияи шахсияти тамоюли байналмилалиест, ки ҳамбастагӣ ва якпорчагии олам, зарурати ҳамкориҳои байнифарҳангӣ дар ҳалли мушкилоти ҳамачаҳони инсониятро дарк менамояд. Муаллифи муносибати коммуникативӣ дар таълими ЗХ академик Е. И. Пассов навиштааст: «Ба равияҳои мавҷудаи тафаккури прагматикии мақсади таълимро ба ташаккули истисноии *homoagens* - одами фаъолияткунанда (вақте ки техника муҳим аст, на одам ва арзишҳои ӯ) ё *homoloquens* (инсони сухангӯ) тааллуқ додан маърифат ва тарбияи ахлоқиро муқобил гузоштан лозим аст, ки мақсадаш танҳо *homomoralis* - одами ахлоқӣ, рӯҳонӣ ба шумор омадан метавонад» [127, с. 53]. Ва мақсад, чун қонун, ҳам роҳ ва ҳам воситаҳоро муайян менамояд. Агар мундариҷаи маърифат фарҳанг шавад, асбоби

ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ фарҳангшиносӣ хоҳад буд. Он кишваршиносиро дар бар мегирад, аммо ба маротиб васеътар ва амиқтар.

Таҳиягари муносибати фарҳангшиносӣ дар методикаи ватанӣ В.В.Сафонова тафовути байни кишваршиносӣ ва фарҳангшиносиро чунин муайян кардааст: «Айни ҳол кишваршиносӣ чист? Ин низоми донишҳо оид ба таърих, ҷуғрофиё, иқтисод, фарҳанг ва проблемаҳои иҷтимоӣ аст, ки бар донишҳои энциклопедӣ асос меёбад. Фарҳангшиносӣ бар чӣ асос меёбад? Ин курси интегративии беш аз 20 фан мебошад, ки дар асоси мавзӯӣ-проблемавӣ сохта шудааст. Ин фалсафа, таърих, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ, иқтисодиёт, ҷуғрофиё, лингвистикаи психологӣ, сиёсати биологӣ, забоншиносӣ-кишваршиносӣ, назарияи коммуникатсия, забоншиносии иҷтимоӣ, психологияи муошират ва ҳоказо мебошад. Дар фарҳангшиносӣ ҳалҳо ва қолабҳои тайёр нестанд, он шадидан проблемавист, «challenging», ба зеҳн мурочиат менамояд, таҳлили муқоисавӣ-контрастивиро омӯзонда, таълимо ба сатҳи нав мебарорад» [153, с. 28].

Бояд зикр намуд, ки муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар таълим, хусусияти муқоламавии фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангиро М. М. Бахтин, В. С. Библер, И. А. Зимняя, В. В. Сафонова ва дигарон баррасӣ кардаанд. Концепсияҳои таълими забони хориҷиро лингвист-дидактикҳо И. Л. Бим, Е. М. Верешагин, И. А. Зимняя, О. Ю. Искандарова, В. Т. Костомаров, А. А. Леонтев ва дигар олимони коркард намудаанд.

Ҳамгироии ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ба ташаккули фазои принсипан нави бисёрандозаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ оварда расонд. Дар шароитҳои муосир омодаسازیи насли ҷавоне, ки ба муоширати фарҳангӣ, касбӣ ва шахсӣ бо намояндагони мамолики анъанаҳо, сохти иҷтимоӣ ва фарҳанги забонии дигар майлон дорад, зарур аст. Муваффақона ба амал чорӣ гардондани чунин вазифаҳо зимни тамоюли омӯзиши пайвастаи забон ва фарҳангҳо имконпазир аст, ки он яке аз равишҳои асосии таҳсилоти забонии муосирро, ки дар педагогикаи забонӣ муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ номида мешавад, муайян мекунад (11, с. 42). Тасаввурот оид ба дониш дар маҷмӯъ ва парадигмаи

таҳсилоти муосир ба тағйироти назаррас дучор гаштанд, дар натиҷа миёни идроки зарурати оmodасозии мутахассиси типи нав, «инсони фарҳангӣ» дар партави таҳсилоти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва оmodасозии мавҷудаи анъанавии забонӣ ихтилофот ба вучуд омаданд.

Дар партави гуфтаҳои боло, бисёр методистон чунин меҳисобанд, ки хангоми тартиб додани барномаҳо барои донишҷӯён оид ба ҷанбаҳои гуногуни ЗХ ҷиҳатҳои умдаи зеринро ба назар бояд гирифт. Барномаҳои мо бояд:

- «бесаводии фарҳангӣ»-ро барҳам зананд;
- тафаккури интиқодиро ҳавасманд гардонанд, яъне малакаҳои таҳлил ва маҳорати муқоиса карданро инкишоф бахшанд;
- барои фаҳмидани фарҳанги мамлақати дигар ва коркарди ҳисси таҳаммулпазирӣ ба тарзи ҳаёти дигар, дини дигар, анъанаҳои дигар имконият диҳанд:
- ба таҳриби қолабҳои фарҳангӣ мусоидат намоянд;
- барои аз нофаҳмӣ дар забон парҳез кардан ёрӣ расонанд;
- шавқу завқи донишҷӯёнро ба маърифати дигар фарҳангҳо ва фаҳмиши бехтари фарҳанги худӣ таҳрик бахшанд.

Методистҳои пешбар барои ба мундариҷаи таълими фарҳанги ғайрзабонӣ воридсозии қисматҳои зерин тасмим гирифтаанд:

- ✓ шитнохтани симоҳо ва рамзҳои фарҳангӣ;
- ✓ кор бо маҳсулоти фарҳангӣ (армуғонҳо, раҳнамоҳо, харитаҳо, маркаҳо, аксҳо, комиксҳо ва ғайра);
- ✓ омӯзиши моделҳои ҳаёти ҳаррӯза (зери мафҳуми моделҳо тарзи ҳаёт ва мушкилот фаҳмида мешаванд);
- ✓ омӯзиши фарҳанги рафтор;
- ✓ омӯзиши модели коммуникатсия;
- ✓ омӯзиши арзишҳои миллие, ки меъёрҳои рафторро ба вучуд меоранд;
- ✓ омӯзиши таҷрибаи фарҳангӣ ва таърихшиносии мамлақат.

Таснифи мазкур ба таври кофӣ пурра нишон медиҳад, ки дар машғулиятҳо маҳз чиро омӯхтан лозим аст, вале ин ҷо принципҳо, манбаъҳо ва қисматҳои

таълим омехта шудаанд. Таснифи Г. Д. Томахин, ки бар ду муносибат - чомеашиносӣ ва филологӣ сохта шудааст, нисбатан асоснок ва мурабтаб мебошад.

Мақсади қисмати якум маълумоти муайян додан роҷеъ ба кишвари забони мавриди омӯзиш, сохти давлатии он, иқтисодиёт, сиёсат, фарҳанг, арзишҳои маънавӣ ва ахлоқӣ, анъанаҳо, маросимҳо ва ғайра аст [168, с. 6].

Мақсади қисмати дуюм иттилооти фарҳангшиносӣ ҳосил кардан аз воҳидҳои забонӣ ва омӯзондани идрок ва истифодаи воҳидҳои забонӣ мебошад [169, с. 12].

Аз нигоҳи мо, ҳамчунин қор бо матнҳо аз китобҳо, маҷаллаҳо ва рӯзномаҳои англисӣ қимати вижа дорад. Омӯзиш ва муқоисаи мавзӯҳои, ки ҳамзамон дар матбуоти мо ва хориҷӣ дарҷ мегарданд, проблемаҳои, ки дар онҳо бардошта шудаанд, метавонад ҳамчун сарчашмаи омӯзиши арзишҳои миллӣ ва ахлоқӣ, моделҳои ҳаёти ҳаррӯза хидмат расонад, инчунин барои аз байн бурдани қолабҳо ва назари нисбатан тоҷик ба ҷаҳон ҳамчун ба фазои ягонаи фарҳангӣ мусоидат менамояд [77, с. 68]. Дар натиҷаи чунин муносибат ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ на ба таври одӣ бо роҳи ДММ (донишҳо - маҳоратҳо - малакаҳо), балки бо роҳи донишҳо - маҳоратҳо ва сифати шахсияти инсон ба амал мепайвандад.

Қори донишҷӯён бо матнҳои гуногунҷанр се гурӯҳи маҳоратро рушд мебахшад:

- ресептивиро, ки фаҳмиши матнҳоро таъмин месозад;
- репродуктивиро, ки маҳорати таҷдиди матнро бо таъҷиб ба нақша, вожаҳои қалидӣ ва ғайра таъмин мекунад;
- продуктивиро, ки истифодаи проблематикаи матнҳоро таъмин месозад [109, с. 10].

Пешниҳод карда мешавад, ки донишҷӯён - муҳандисон, барномасозон, алоқачиён ва дигар мутахассисони ДТТ ба номи М.С. Осимӣ ва ДДОТ ба номи С.Айнӣ бояд иттилоотро оид ба воқеиятҳои таърих ва фарҳанги мамлакатҳои англисизабон, осорхонаҳо, анъанаҳо ва маросимҳои нодири онҳо азбар кунанд.

Айни замон як катори пурраи китобҳои дарсӣ ва лавозимоти таълимие вучуд доранд, ки онҳо метавонанд зимни кор бо донишҷӯён мавриди истифода қарор гиранд.

Ба хоҳири тафтиши пухтагии малакаҳои ташаккулёфта ҷорабиниҳои санҷиширо дар шакли баҳсҳо, викторинаҳо, супоришҳои проблемавӣ, коллажҳо, реферат, иншо, овоздиҳии филмҳои таълимӣ пешниҳод намудан мумкин аст. Чунон ки амалия нишон дод, тренинги фарҳангшиносии донишҷӯён бояд аз давраҳои ибтидоии омодагӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ амалӣ гардад, зеро ҳатто дар сатҳи аввалия номавҷудии донишҳои лингвистӣ-кишваршиносӣ метавонад ба нофаҳмӣ ва, дар натиҷа, ба «катышавӣ»-и коммуникатсия оварда расонад.

Ба маълумотҳои лингвистикаи прагматикӣ таъя қарда ва мақоми тағйирёфтаи ЗХ-ро ҳамчун воситаи муошират ва ҳамдигарфаҳмӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб гирифта, методикаи муосир зарурати таквоят додани ҷанбаҳои прагматикӣ омӯзиши забонро махсусан таъкид менамояд. Ин маъное дорад, ки ҳангоми таълим натавонанд ба дастовариҳои натиҷаҳои сифатӣ дар азхудкунии муоширати ғайрзабонӣ, балки ҳамчунин ҷустуҷӯи роҳи баромад ба фарҳанги дигар ва намоёндагони он муҳим хоҳад буд.

Сухан на ҳамту оид ба донишҷӯи забон, балки оид ба маҳорати истифодабарии он дар муоширати воқеӣ ва, ниҳоятан, оид ба инкишофи «салоҳияти прагматикӣ байнифарҳангӣ» меравад [155].

Дар стандарти давлатии дараҷаи таълимнокӣ вобаста ба ЗХ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ зикр мегардад, ки ташаккули салоҳияти коммуникативӣ ба таври ногусастанӣ бо донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва мамлакатшиносӣ, ба суҳани дигар, гӯё бо «иҷтимоӣгардонии дубора» вобастагӣ дорад. Бе донишҷӯи заминаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ салоҳияти коммуникативиро ҳатто ба андозаи маҳдуд ташаккул додан номумкин аст.

Тавре ки Е. И. Пассов зикр менамояд, танҳо фарҳанг дар зухуроти мухталифи он ба ташаккулёбии шахсияти одам таъсир мениҳад. Е. И. Пассов мафҳуми нави «фарҳанги ғайрзабонӣ»-ро ҳамчун қисмати ҷудоинопазири

мундариҷаи таълим (минбаъд: МТ) тавсиф мекунад. Зери мафҳуми фарҳанги ғайрзабонӣ мо ҳама чизро мефаҳмем, ки раванди азхудкунии ЗХ дар ҷанбаи таълимӣ, маърифатӣ, инкишофдиҳӣ ва тарбиятдиҳӣ ба муҳассилин додан метавонад.

Зимнан таълими фарҳанги ғайрзабонӣ нафақат ҳамчун воситаи муоширати байнишахсӣ, балки боз ҳамчун воситаи ғанишавии олами маънавии шахсият дар асоси ба даст овардани донишҳо оид ба фарҳанги мамлакати забони мавриди омӯзиш (таърих, адабиёт, мусиқӣ ва ҳоказо), донишҳо оид ба сохти забон, низоми он, хусусиятҳои хоси он ва ғайра истифода мегардад [168, с. 9]. Таҳқиқоти муосири методӣ ба муносибати лингвистӣ-кишваршиносӣ ба таълими ЗХ асос меёбад. Дар ин зимн лексика бо қисмати кишваршиносӣ (лексикаи заминавӣ ва бемуродиф дар истилоҳоти Е. М. Верешагин ва В. С. Костомаров), маълумотҳои кишваршиносие, ки ба тарафҳои гуногунтарини ҳаёти кишвари забони мавриди омӯзиш, таърих, адабиёт, илм, санъат (И. Л. Бим), инчунин анъанаҳо, ҳислатҳо ва ойинҳои он дахл менамоянд, ҷудо карда мешаванд.

Ҷанбаи лингвистӣ-кишваршиносӣ барои бақайдгирии маълумотҳои кишваршиносӣ дар воҳидҳои забон хидмат мекунад, ба ғанишавии мавзӯӣ-мундариҷавӣ мусоидат менамояд. Интихоби нисбатан асоснок ва истифодаи нисбатан барвақтии он дар таълими ибтидоии ЗХ яке аз захираҳои баландбардории фаъолиятнокии он мебошад [168, с. 10].

Азбаски объекти асосӣ на мамлакат, балки дониши заминавии намояндагони забон, рафтори ғайришифоҳии онҳо дар иқдомҳои коммуникатсионии онҳо, дар намуди умумӣ фарҳанги онҳо мебошад, пас қисмати иҷтимоӣ-фарҳангии таълими ЗХ-ро ворид кардан дуруст мебуд, то дар асоси он муҳассилин донишхояшонро оид ба воқеиятҳо ва анъанаҳои мамлакат ташаккул диҳанд, ба гуфтугӯи фарҳангҳо шарик гарданд, бо комёбиҳои фарҳанги миллӣ дар инкишофи фарҳанги умумибашарӣ шинос шаванд [138, с. 63].

Салоҳиятмандии иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, ба фикри мо, ҳамчун маҷмӯи донишҳои гуманитарӣ, маҳоратҳои аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнок, сифатҳои шахсиятӣ, таҷрибаи амалӣ муайян карда мешавад, ки он муносибати арзишии мутахассиси ояндаро ба ҷаъолияти тамоюли иҷтимоӣ муқаррар месозад [101, с. 45].

Ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯи донишгоҳи техникӣ ҳамчун раванди томе ҷаҳмида мешавад, ки қисмҳои таркибии гуманитарӣ ва фарҳангшиносии он ба рушди шахсиятӣ ва ташаккули касбии муҳандис-технолог, алоқачӣ, барномасозии оянда ва ғайра таъсир меғузорад. Дар тавсифи раванди мазкур мо онро ба асос меғирем, ки ҳатмкунандаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ мутахассисест, ки салоҳияти рушдҷӯи аз лиҳози иҷтимоӣ бозтабор дорад, барои ошкоргардонӣ ва ҷаҳмиши маъниҳо ва арзишҳои нави ҷаъолияти муҳандисӣ дар ҷаҳони муосир қобил аст, барои ба зиммаи худ пазируфтани масъулият ҷаҳати беҳатарии технологияи ҷаъолияти касбӣ ва оқибатҳои таъсири қори худ ба табиат ва ҷома омода мебошад.

Марбут ба ин, таълими ЗХ-ро дар вобастагии зич ва ғусастнопазир бо таълими фарҳанги мамлақати забони мавриди олмузиш ба роҳ мондан зарур аст. Ба таври дигар ғӯем, суҳан роҷеъ ба зарурати ташаккулдиҳии салоҳияти байнифарҳангӣ ҳамчун мақсади аввалдараҷаи таълими ЗХ меғарад [32, с. 19]. Ҷаҳмост, ки фарҳанги худӣ ба туғайли тарзҳои ғуноғун ва мушобеҳи идроқи фарҳанги беғона, инҷунин зимни ҳамқорӣ байни онҳо ба маротиб беҳтар азхуд карда мешавад [153, с. 29]. Таълими ЗХ имқон медиҳад, ки нафақат аз паҳлу ба хусусиятҳои фарҳангии барои мо одатӣ, вобастағиҳои тарағайн назар андозем ва баҳоғузорӣ қунем, балки инҷунин ба фарҳанги дигар бо ниғоҳи танқидӣ наздик оем ва ҳамзамон ба он бо хусни тавачҷуҳ, таҳаммулпазирӣ ва ҷаҳмиш муносибат намоем [153, с. 30].

Дар ин робита мақсадҳо ва вазифаҳои таълим, ки дар байнашон таълими муошират бо забони хориҷӣ дар заминаи ғуғтуғӯи фарҳангҳо нақши пешбарандаро бозида истодааст, таҷдиди назар карда мешаванд [126, с.30]. Ин ҳам дар интиҳоби маводи забонӣ, ки қисмати мундариҷавии низоми методиро

таъмин мекунад ва ҳам дар коркарди воситаҳои таълим, ки ба равишҳои муосири таҳсилоти ғайрзабонӣ мувофиқат менамояд, зоҳир мегардад.

Ба қисматҳои асосии мундариҷаи таълим ҷиҳати ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ инҳо дохил мешаванд: низоми донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки донишҳои хусусиятҳои фарҳангии ҳомилони забон, анъанаҳо ва расму одатҳои онҳоро дар бар мегирад; донишҳои меъёрҳои рафтор ва одоби муошират, донишҳои низомҳои иҷтимоӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии кишвари забони мавриди омӯзиш; донишҳои давраҳои асосии рушди таърихи он ва ҳоказо; маҳоратҳои касбӣ-коммуникативие, ки аз фаъолият оид ба ноилшавии донишҳо иборат буда, ба инкишофи шахсияти бисёрфарҳангии донишҷӯён мусоидат мекунанд.

Ба сифати методикаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар муҳандисон, барномасозон, алоқачиён, заргарони оянда ва ғайра тавачҷуҳ ба интиҳоби дақиқи маводи таълимӣ, андӯхташавии тамаркуздодашудаи муттасили донишҳо, ташаккули давра ба давраи малакаҳо ва маҳоратҳо, таъҷиб доимӣ ба таҷрибаи забонӣ, нутқӣ ва шахсиятии иҷтимоӣ-фарҳангии муҳассилин нигаронида шудааст.

Дар асоси таҳлили амалия муқаррар карда шуд, ки дар таҳсилоти олиии техникӣ муносибати маҳдуди ихтисосии технократӣ ба ташкили раванди таҳсилот бартарӣ дорад, ки ин технитсизми тафаккур, яктарафагӣ ва ноқомии омодаسازی мутахассисонро муайян мекунад. Ҳол он ки чунин муносибат бо вазифаи самтгирии таҳсилоти муҳандисӣ ба азхудкунии арзишҳои миллӣ ва умуминсонӣ ҳамчун асоси рушди зеҳнӣ ва фарҳангии мутахассиси муосир муҳолиф аст.

Таҳқиқоти А.В.Хуторской итминон мебахшанд, ки салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ яке аз унсурҳои салоҳияти умумифарҳангӣ мебошад [182, с.59]. Мо ин нуқтаи назарро пазируфта, фикр мекунем, ки салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ шакли фаъолиятмандии пешниҳоди салоҳиятҳо дар соҳаи муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ, муносибатҳои тарафайни ахлоқӣ ва шаҳрвандӣ, дар соҳаи оилавӣ-маишӣ, истехсолӣ ва фарҳангӣ мебошад.

Таҳлили таҳқиқоти назариявие, ки ба проблемаи гуманистикунонӣ ва гуманитарикунонии муассисаи таҳсилоти олии техникӣ бахшида шудаанд, имкон дод заминаҳои аввалияи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни донишгоҳи техникӣ чун қарда шаванд, ки мо дар рафти таҳқиқот ба он такя намудем:

- майлони низоми муҳандисии таҳсилот ба ташкилдиҳии шароитҳо барои рушди маънавӣ-ахлоқӣ ва фарҳангии шахсият;

- мавҷудияти иқтидори гуманистии таҳсилоти муҳандисӣ, муносибат ба донишҷӯ ҳамчун ба субъекти маърифат, муошират ва эҷод;

- омодагии бунёди муҳандисон-технологҳо, барномасозон, алоқачиён ва ғайра дар соҳаи донишҳои гуманитарӣ, ки ба шахсияти мутахассиси оянда ва талаботи иҷтимоӣ ва маърифатии ӯ нигаронида шудааст;

- аз нав самтгирии паҳлуи тартиботии таълим барои донишҷӯён ба азхудкунии методологияи маърифат ва эҷод, фаъолияти амалӣ, рафтори аз лиҳози иҷтимоӣ масъулиятнок ва худинкишофдиҳии шахсият ҳамчун шартҳои ҳалқунандаи ба даст овардани муваффақият.

Қисмати иҷтимоӣ-фарҳангии МТ ЗХ аз лиҳози воридшавии муҳассилин ба гуфтугӯи фарҳангҳо, шиносӣ бо дастовардҳои фарҳанги миллӣ дар инкишофи фарҳанги умумибашарӣ иқтидори бузург дорад.

Тавре маълум аст, номавҷудии робитаи мустақим бо соҳиби ЗХ дар шароитҳои мамлақати забони мавриди омӯзиш аҳамияти умумитаҳсилотии ЗХ-ро меафзояд, пас ба қисмати иҷтимоӣ-фарҳангии МТ пайгиронатар такя менамояд.

Маводи нисбатан васеи забоншиносӣ-кишваршиносиро Р.К.Миняра-Белоручев пешниҳод қардааст, ки ба донишҳо ҳам заминаи лексикӣ, ҳам фарҳанги миллӣ, ҳам воқеиятҳои миллиро ворид менамояд.

Е. М. Верешагин ва В. Г. Костомаров тасдиқ мекунанд, ки ҳама дараҷаҳои забон фарҳангофар мебошанд, яъне чанбаи мамлақатшиносӣ доранд [34, с. 97].

Мурочиат маҳз ба лексикаи дорои «қисмати фарҳангӣ», бемуодил ва заминавӣ бештар мақсаднок мебошад.

Дар омӯзандагони ЗХ ҳамзамон бо азхудкунии ҳар лексема мафҳуми бо он айният додешавандаи лексикӣ ташаккул меёбад. Агар лексема пурра азхуд ва дуруст талаффуз карда шавад, ин аз он шаҳодат намедихад, ки ташаккулёбии мафҳуми лексикӣ ба анҷом расидааст.

Дар раванди таълим бояд ба ҳисоб гирифт, ки вожа ҳамзамон аломати воқеият ва воҳиди забон мебошад.

Лексикаи бемуодил ва заминавӣ ба шарҳу эзоҳ ниёз дорад, тавачҷуҳи хосаи омӯзгорро талаб мекунад.

Вожаҳои бемуодил дар асл тарҷуманопазиранд ва маънои онҳо бо роҳи тафсир ошкор гардонда мешавад. Ба сифати мисол метавонанд идҳо ва рамзҳо хидмат намоянд:

- масалан, дар забони англисӣ номи нақлиёт: double - decker; дар амрикоӣ: drugstore - дорухона, хуришхона; strong bath - молиши бадан бо исфанҷи тар.

Дониши фарҳанги миллиро намояндаи ба ҳама маъруфи ҷомеаи забонӣ Г.Д.Томахин донишҳои заминавӣ меномад (background knowledge) ва онҳоро ба дониш оид ба ашё ва ҳодисоти фарҳанги милли - воқеиятҳо ва донишҳо оид ба меъёрҳои умумии рафтор (одоби муошират) ҷудо мекунад [169, с. 13].

Таълими фарҳанг вобаста бо таълими ЗХ ба таълимгиранда таҳвил додани ҳадди ақали донишҳои заминавиро, ки соҳиби забон дорад, мақсади худ қарор медиҳад, ки то дараҷае аккултуратсияро ёдрас менамояд. Аккултуратсия раванди уснурҳои фарҳанги Б-ро азхудкунии шахсиятест, ки дар шароитҳои фарҳанги А ба камол расидааст [169, с. 14].

Лексикаи заминавӣ вожаҳоеро фаро мегирад, ки бо овозҳои худ аз сабаби номувофиқатии аломатҳои дуҷумдараҷа («хиссаҳои семантикӣ»-и Томахин) фарқ мекунанд.

Маъниҳои заминавиро бе пайванди муайян ба воҳидҳои лексикӣ тавсиф намудан номумкин аст. Ин вожаҳо, бешубҳа, дар шуури соҳибони забон ва фарҳанг вучуд дошта, бо ягон чизи махсусан ҷолиб айният дода мешаванд ва аксаран тавассути мафҳуми дигар тавсиф карда мешаванд. Масалан:

Sir Walter Raleigh (Уолтер Рэли) - баҳрнаварде, ки тамокуро ба Аврупо аз Амрико овардааст;

Bristol (Бристол) - шаҳр ва бандар, пули бузург аз болои халиҷ.

То андозае ба лексикаи заминавӣ инчунин воқеиятҳо - номи танҳо ба миллату халқҳои муайян хосбудаи фарҳанги моддӣ, ҳодисаҳои таърихӣ, ниҳодҳои давлатӣ, номҳои қаҳрамонони миллӣ ва фолклорӣ, мавҷудоти асотирӣ ва ҳоказо мувофиқат мекунанд [17, с. 16].

Дар воқеиятҳо наздикӣ ё робитаи байни забон ва фарҳанг аёнтар ба мушоҳида мерасад: зимни пайдоиши воқеиятҳо дар ҳаёти маънавӣ ва моддӣ, яъне дар фарҳанг, дар забон ҳам воқеиятҳо падида меоянд.

Хусусияти мундариҷаи ашъии воқеиятҳо қиёсан бо дигар вожаҳои забон аломати фарқкунанда мебошад, зеро ба онҳо тобиши созгори миллӣ (баъзан музофотӣ) ва таърихӣ хос мебошад.

Ин падидаҳои забонӣ ба тағйирот дар ҳаёти ҷомеа зуд воқуниш нишон медиҳанд, аз ин рӯ дар байни онҳо воқеиятҳо-неологизмҳо, историзмҳо ва архаизмҳо ҷудо шуда меистанд.

Ба сифати мисолҳои воқеиятҳо дар асоси забони англисӣ вожаҳои зеринро овардан мумкин аст, ки паҳлуҳои мухталифи иҷтимоӣ, сиёсӣ, маишӣ ҳаётро мефаҳмонанд; топонимҳо ва антропонимҳо. Масалан: воқеиятҳои этнографӣ, воқеиятҳои маишӣ: kilt - юбкаи пар-пар, ғизо ва нӯшокиҳо, Coca-Cola - нӯшокии ширини истеҳсоли амрикоӣ, fast-food - ғизои мисли гамбургерҳо, моҳӣ, чипси, питса ва гӯшти мурғ, ки дар тарабхонаҳои хурд пухта ва фурӯхта мешаванд.

Иштирок дар ҷараёни муошират як навъ амали афзалтареро талаб менамояд ва маҳз салоҳияти коммуникативӣ ё донишҳои рафтори коммуникативиро.

Надонистани меъёрҳо ва анъанаҳои муоширати соҳибони фарҳанги дигар ҳолатеро ба миён меорад, ки «бо сабаби номувофиқатии фарҳангҳо, ки шоки фарҳангӣ номида мешавад, ба вуқӯъ мепайвандад» [169, с. 16].

Марбут бо ҳолати таълими ЗХ М.М.Рибакова менависад: «Вақте донишҷӯён бо моделҳои рафтори ботафовут ва маҷмӯи нави арзишҳо дучор мегарданд, дар онҳо метавонад шок ба вуҷуд ояд, ки дар натиҷа онҳо соҳибони забони мавриди омӯзишро содалавҳ, бадтарбия ва ғайра хоҳанд ҳисобид» [145, с. 48].

Рафтори коммуникативии англисӣ хусусиятҳои зерин дорад: камсуханӣ, дарачаи поёни баландии овоз, дарачаи баланди худназораткунӣ, рушди муоширати хушодобона, дарачаи баланди табунокии мавзӯии муоширати хушодобона, нақши калони муоширати хаттӣ.

Оид ба фарҳанги миллӣ, оид ба рафтори коммуникативии соҳибони забон сухан гуфта, рафтори лафзӣ ва ғайрилафзиро фарқ мекунанд.

Ҳама гуна муошират бо унсурҳои паралингвистӣ, яъне қиёфабозӣ, тарзи ист, ишораҳо муошират карда мешавад. Он гоҳ дастҳо (имову ишора), рӯй (қиёфабозӣ), рамзҳо (ангуштариҳои никоҳӣ), аломатҳо (либос ва ғайра) ва ҳаракати бадан сухан мегӯянд.

Маҷмӯи меъёрҳо ва анъанаҳои муошират, ки қоидаҳои тавсияшавандаи муоширатро, ки дар ҷомеа дар натиҷаи анъанаҳои таърихӣ, маросимҳо, ҳолатҳои иҷтимоӣ бо фарогирии қиёфабозӣ, ишора, тарзи исти муошираткунандагон пайдо гаштаанд, инъикос менамоянд, рафтори ғайрилафзӣ коммуникативӣ ё забони ғайрилафзӣ (забони гунги муошират) номида мешаванд.

Забонҳои ғайрилафзӣ нафақат барои коммуникатсия, балки пеш аз ҳама барои ташаккули олами ботинии таълимгиранда ва муносибаташ бо соҳиби забони ғайрилафзӣ мавриди омӯзиш, ба фарҳанг, ба тарзи ҳаёти ӯ муҳиманд. Аз ин лиҳоз забони рафтори рӯзмарра махсусан муҳим аст.

Фарҳанги муоширати ғайрилафзӣ омӯзандагони забони англисӣ аз як тараф, ва соҳибони забони мазкур аз тарафи дигар, мафҳумҳои баробарқимат нестанд.

Забони бадан ё забони соматикӣ (юнонӣ: soma - ҷисм, бадан) ҳаракатҳои коммуникативӣ, нишонаҳои психофизикии ҳолати эмотсионалӣ, ҳаракатҳои ғайрикоммуникативиро дар бар мегирад [1].

Аз лиҳози ҳама функцияҳои забони соматикӣ бо забони лафзӣ монанд аст.

Ҳаракатҳои коммуникативӣ ба истилоҳ кинемаҳо, ё ҳаракатҳои беихтиёронро фаро мегиранд, ки онҳо аз лиҳози робитаи мустақим бо иттилои нутқӣ тафовут доранд [121, с. 35]. Онҳо амалиёти нутқиро пурра мекунад ва иваз менамоянд.

Кинемаҳо, ки зимни маъноҳои мушобех дар рафтори коммуникативии соҳибони забони тоҷикӣ ва англисӣ дар вақти иҷро мувофиқат намекунад, шоистаи таваҷҷуҳи вижаи омӯзгор мебошанд.

Дар машғулиятҳои забони англисӣ алалхусус дар давраи аввал мо зуд-зуд ишораеро истифода мекунем, ки ҳисобро тавассути ангуштҳо баён месозад, зимнан муҳим аст, ки ин ишора дуруст иҷро гардад ва иҷрои дақиқи онро аз ҷониби талабагон ноил шудан бояд. Ҳангоми ҳисоб бо забони англисӣ ангуштони қатқардаи дасти чап, шурӯъ аз ангушти калон, бо ангуштони дасти рост ҳамонида мешаванд; дар ишораи тоҷикӣ ангуштҳоро, шурӯъ аз лелак, меҳамонанд.

Гурӯҳи хурди кинемаҳо, ки зимни иҷро мувофиқат мекунанду аз лиҳози маъно номувофиқанд, мароқ бармеангезанд.

Ҳамин тариқ, рафтори ғайрилафзӣ заминаи коммуникативӣ ва миллиро шомил аст ва ҳангоми омӯзиши ЗХ бояд ба назар гирифта шавад. Вале на ҳама мефаҳманд, ки забони имову ишора забони умумиинсонӣ нест ва баъзан рамузи ишораҳоро аз як фарҳанг ба фарҳанги дигар таҳвил медиҳанд, ки дар натиҷа коммуникатсия ба амал намеояд ва ё мушкил мегардад.

Фарҳанги муоширати ғайрилафзиро таълим дода, аломатҳои психофизикии вазъи эмотсионалӣ ва ҳаракатҳои ғайрикоммуникативиро, ки ба забони соматикӣ тааллуқ доранд, сарфи назар набояд кард.

Ба аломатҳои эмотсионалӣ инҳоро дохил менамоем: тағйирёбии ранги рӯ; аломатҳои муҳаррик (ларзиши дастҳо ва лабҳо); аломатҳои овозӣ (гиря, нола, катъёбии садо). Онҳо дар кулли халқҳо асосан мувофиқат доранд ва барои тафсирашон омодагии вижа талаб карда намешавад.

Ҳаракатҳои ғайри коммуникативие, ки оид ба ҳолати ботинии эмотсионалии шахси суҳангӯ дарак медиҳанд, он гоҳ вомехӯранд, ки суҳангӯ мехоҳад фосилаи дар гуфтор падидомадаро пур созад ё барои тавчеҳи фикри худ мушкилӣ мекашад.

Ба ин одатҳои дохил мешаванд, ки ба рафъи шиддати ботинӣ нигаронида шудаанд (лаб газидан); ҳаракатҳои, ки ба ин ё он шайъи дар тани суҳангӯ буда нигаронида шудаанд (ангуштариҳо дар ангушт тоб додан, тугмаҳоро палмосидан); ҳаракатҳои, ки ба ягон шайъи атрофи суҳангӯ нигаронида шудаанд (қаламро дар даст ҷарх занондан) [145, с. 52].

Гуруҳбандии дар боло овардашудаи типҳои асосии ишораҳо ба методика ворид гаштааст: агар вазифа аз он иборат бошад, ки танҳо низоми коммуникативӣ азхуд карда шавад, пас бо ишораҳои, ки суҳани лафзиро иваз мекунанд, маҳдуд мондан мумкин аст; лекин агар омӯзандаи ЗХ бикӯшад, ки аз ҳама гуна лаҳҷа, минҷумла аз истифодаи нодурусти ишораҳо, озод шавад, барояш лозим меояд, ки ба ишораҳои ғайрикоммуникативӣ низ тавачҷуҳ кунад.

Азхудкунии муоширати ғайрилафзӣ дар дарси ЗХ пешбинӣ мекунанд, ки муаллим бар болои имову ишраи худ, зуҳури берунии эмотсияҳо назорат мебарад ва баҳри аз ҷониби хонандагон дақиқан иҷро шудани ҳаракатҳои коммуникативӣ ва ғайрикоммуникативие, ки барои анъанаҳои мамлақати забони мавриди омӯзиш хосанд, ноил мегардад.

Одоби нутқ, ҳамчун яке аз қисматҳои таркибии фарҳанги миллӣ, амалан ба МТМ оид ба забони хориҷӣ ворид карда нашудааст. Зарур аст, ки ҳуди омӯзгор тавачҷуҳи махсус диҳад ва барномаи худашро ҷиҳати таълими одоби нутқ коркард намояд, чунки он хусусиятҳои хоси миллӣ ва як қатор нишонаҳои универсалии барои аломатҳои гуногун умумиро шомил мебошад.

Ба ин ҳуди принципҳои қоидаҳои муошират мансубанд: таҳаммулноқӣ, боодабӣ, истифодаи шаклҳои стандартии нутқ дар ҳолатҳои стандартии муошират [145, с. 54].

Аммо зимнан дар ҳар ҷомеаи лингвистӣ-фарҳангӣ ифодаи ҳудии мушаххаси нутқӣ ва рафторӣ, табуҳо ва талаботи худ вучуд доранд.

Табуҳои дар муоширати миллии коммуникативӣ амалкунанда -манъи истеъмоли ибораҳои муайян ё даҳолат ба мавзӯҳои муайян дар ин ё он ҳолати коммуникативӣ қисми муҳими одоби муоширати халқ мебошанд.

Дар тамоми мамлакатҳои Аврупо оид ба масоили марбут бо даромад, маош, сарчашмаҳои зиндагии ҳамсухбат табу мавҷуд аст.

Дар Амрико ва Аврупо дар хона, сари миз, дар ҷамъомади хусусӣ барои муҳокимаи проблемаҳои сиёсат ва дин табу гузошта шудааст.

Аз фаронсавиҳо дар бораи маош пурсидан мумкин нест, аммо дар бораи чӣ қадар андоз супориданашон пурсидан мумкин аст: бо майли том ҷавоб медиҳанд, зеро ҳамагон чунин меҳисобанд, ки беҳад зиёд андоз месупоранд.

Бад-ин минвол, донишҷӯи маросимҳо, одоби муоширати шифоҳии мамлакате, ки соҳиби фарҳанги дигар дар он ҳузур дорад, зарурати қатъӣ ва шартӣ муҳими фаъолиятмандии босамара ва кафили муваффақият дар муошират ва ҳамкории расмӣ бо аҳолии таҳҷой мебошад.

Надонишҷӯи ва ё иҷро накардани қоидаҳои одоби муоширати шифоҳӣ, нодуруст фаҳмидани амалиёти нутқии мамлакате, ки мо дар он ҳузур дорем, метавонад ба ихтилофоти ҷиддӣ ва ҳатто ба муноқишаҳо оварда расонад [145, с. 56].

Ба рафтори коммуникативӣ зухуроте мутааллиқ аст, ки онро ҳамчун маҷмӯи рамзҳои иҷтимоӣ - рамзи либос, тобишҳои ранг, рақам ва шумораҳо, интиҳоб ва пешкаш намудани тухфаҳо, рамзи ороишот, харидҳо, ашёи маишии рӯзмарра, рамзи аломот ва хурофот, рамзи намуди зоҳирӣ ва ҳоказо ифода кардан мумкин мебошад.

Рамзгароии иҷтимоӣ метавонад аз ҷониби намоёндагони халқи дигар нодуруст фаҳмида ва шарҳ дода шавад, метавонад дар фарҳанги ҳуди

коммуникант маънои дигари рамзӣ дошта бошад. Он дар чаҳорчӯбаи рафтори коммуникативӣ ҳамчун қисмати фарҳанги миллӣ тавсиф карда мешавад.

Масалу мақолҳои миллие, ки ба муҳассилин барои муҳокима доир ба қоидаҳо ва принципҳои муоширати халқ, доир ба арзишҳо, доир ба афзалиятҳо, доир ба вафо ба қавл ва масъулият назди суҳан имконият медиҳанд, инъикоси менталитети халқи мамлақати забони мавриди омӯзиш мебошанд [121, с. 26].

Ҳамин тавр, аз мавқеи таҳқиқоти мо, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни донишгоҳи техникӣ ҳамчун маҷмӯи донишҳои гуманитарӣ, маҳоратҳои аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнок, сифатҳои шахсӣ, таҷрибаи амалӣ муайян карда мешавад, он муносибати арзишии мутахассиси ояндаро ба фаъолияти касбии тамоюли иҷтимоӣ муқаррар менамояд.

1.2. Равияи тамоюли шахсиятӣ ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрфарҳангии муассисаи таҳсилоти олии техникӣ

Моҳияти назариявии салоҳияти таҳқиқшавандаро ба асос гирифта, проблемаҳои навсозии таҳсилоти муҳандисӣ ва технологӣ, муносибати субъектӣ-гуманистӣ ба таҳсилотро назардошт намуда, дар таҳқиқот раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ошкор гардонда ва тавсиф карда шуд.

Мутахассиси муосири муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, ки натавонад бо фарҳанги худӣ, балки инчунин бо фарҳанги халқи дигар ошноӣ ва шахсияте дар бархӯрдҳои фарҳангӣ мебошад, бо сатҳи нави ҷаҳонфаҳмӣ тавсиф карда шуда, имконияти хушбахтонае дорад, ки бар болои категорияҳои миллӣ, категорияҳои арзишҳои умуминсонӣ мулоҳиза ронад, ба ташаккули чунин ҷаҳонфаҳмӣ мусоидат намояд. Ин аст натиҷаи асоситарини ташаккулдиҳии мақсадноки салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ.

Равияи тамоюли шахсиятӣ дар таълим ба равияи гуманистӣ дар педагогика тааллуқ дорад, ки принциби онро таъба ба омӯзиш ташкил медиҳад, на таъба ба

таълим. Дар маркази омӯзиш худи толибилм, рушди шахсияти вай, маънои омӯзиш ва ҳаёт меистад. Яъне шахсияти таълимгиранда ин ҷо на ҳамчун восита, балки ҳамчун мақсад амал мекунад.

Таълими тамоюли шахсиятӣ таълимест, ки маркази он шахсияти таълимгиранда, худвижагӣ, хударзишмандии ӯ мебошад. Ин шахси асосии кулли раванди таҳсилот эътироф кардани толибилм аст.

Равияи тамоюли шахсиятӣ тамоюли методологӣ дар фаъолияти педагогист, ки имкон медиҳад тавассути низоми мафҳумҳо ва ғояҳои ҳамбаста ва усулҳои амалиёт равандҳои худомӯзӣ, худсозӣ ва худтатбиқгардонии шахсияти таълимгиранда, инкишофи фардияти нотакрори ӯ таъмин ва дастгирӣ карда шавад [20, с. 11].

Ҳамин тариқ, таълими тамоюли шахсиятӣ таълимест, ки худвижагии толибилм, хударзишмандии ӯ, субъективияти раванди таълимро дар маркази диққат мегузорад.

Таълими тамоюли шахсиятӣ натавонанд ба ҳисобгирии хусусиятҳои субъекти таълим, ҳамчунин методологияи дигари ташкили шароитҳои таълим аст, ки он на «баҳисобгирӣ», балки «воридсозӣ»-и функцияҳои худӣ-шахсиятӣ ё дархостнокии таҷрибаи субъективии ӯро пешбинӣ менамояд.

Мақсади таҳсилоти тамоюли шахсиятӣ аз он иборат аст, ки дар вучуди таълимгиранда механизмҳои худтатбиқгардонӣ, худинкишофдиҳӣ, мутобиқшавӣ, худтанзимгарӣ, худмуҳофизатӣ, худтарбиягарӣ ва дигарҳоро, ки барои ташаккули симои худвижаи шахсиятӣ заруранд, бунёд ниҳад.

Вазифаи таълими тамоюли шахсиятӣ аз он иборат аст, ки толибилмро ба омӯзиш одат кунонад, ӯро ба муассисаи таҳсилотӣ мутобиқ намояд.

Функцияҳои таҳсилоти тамоюли шахсиятӣ:

- *гуманитарӣ*, моҳияташ аз эътирофи хударзишмандии одам ва таъмини саломатии ҷисмонӣ ва маънавии ӯ, идроки маънии ҳаёт ва мавқеи ғаболона дар он, озодии шахсӣ ва имконияти татбиқгардонии ҳадди ниҳони иқтидори худ иборат аст. Воситаҳои (механизмҳои) дар амал ҷорисозии функцияи мазкур фаҳмиш, муошират ва ҳамкорӣ мебошанд;

- *фарҳангофарӣ* (фарҳангташқилдиҳӣ), ки ба ҳифз, интиқол, таҷдид ва рушди фарҳанг тавассути таҳсилот нигаронида шудааст.

Механизмҳои татбиқи функсияи мазкур тавъамкунии фарҳангӣ ҳамчун барқарорсозии равобити мутақобила дар байни одам ва халқи ӯ, қабули арзишҳои он ба сифати арзишҳои худӣ ва сомондиҳии ҳаёти худ бо назардошти онҳо мебошанд;

- *ичтимоигардонӣ*, ки таъмини азхудкунӣ ва таҷдиди таҷрибаи иҷтимоиеро барои инсон пешбинӣ мекунад, ки барои воридшавии ӯ ба ҳаёти ҷомеа зарурӣ ва кофист. Механизми ба амал чорӣ сохтани функсияи рефлексия, ҳифзи фардият, эҷод ҳамчун мавқеи шахсӣ дар ҳама гуна фаъолиятмандӣ ва василаи худмуайянкунӣ мебошанд [20, с. 12].

Татбиқи ин функсияҳо наметавонад дар шароитҳои усули фармоишӣ-маъмурӣ, авторитарии муносибати омӯзгор ба шогирдон ба вуқӯъ пайвандад. Дар таҳсилоти тамоюли шахсиятӣ мавқеи дигаргуни омӯзгор пешбинӣ карда мешавад:

- муносибати хушбинона ба талаба ва ояндаи ӯ ҳамчун кӯшиши омӯзгор ҷиҳати дидани дурнамои рушди иқтисодии шахсиятии шогирд ва қобилияти ба ҳадди ниҳой таҳрик бахшидан ба рушди вай;

- муносибат ба толибилм ҳамчун субъекти фаъолияти таълимии худ, ҳамчун ба шахсияте, ки метавонад на маҷбуран, балки ихтиёран, тибқи хоҳиш ва интихоби худаш биомӯзад ва фаъолиятмандии худро зоҳир намояд;

- таъя ба маънои шахсиятӣ ва шавқу рағбати (маърифатӣ ва иҷтимоии) ҳар як толибилм дар таълим, мусоидат кардан барои бадастоварӣ ва рушди онҳо.

Истилоҳи «муносибат» нисбатан дақиқ ва нисбатан фаҳмост: он маънии амалӣ дорад. Истилоҳи «тамоюл» бештар ҷанбаи ғоявиро инъикос мекунад.

Дар маркази таваҷҷуҳи технологияҳои тамоюли шахсиятӣ *шахсияти нодирӣ комилӣ одами рушдбандае меистад*, ки вай барои ба ҳадди ниҳой татбиқ гардондани имкониятҳои худ (худактуалигардонӣ) мекӯшад, барои идроки таҷрибаи нав кушод мебошад, барои интихоби бошуурона ва масъулиятнок дар ҳолатҳои муҳталифи ҳаётӣ қобилият дорад. Дар технологияи

тамоюли шахсияти таҳсилот вожаҳое аз қабиле «рушд», «шахсият», «фардият», «озодӣ», «мустақилият», «эҷодкорӣ» муҳиманд.

Шахсият моҳияти ҷамъиятии одам, маҷмӯи сифатҳо ва хусусиятҳои иҷтимоии ӯст, ки онҳоро як умр коркард менамояд.

Рушд тағйирёбии мақсаднок ва табиӣ аст; дар натиҷаи рушд сифати нав пайдо мешавад.

Фардият худвижагии нотақрори ягон зухурот, ягон инсон мебошад; муқобили умумиятноки, типикӣ.

Эҷодкорӣ равандест, ки дар натиҷаи он метавонад маҳсуле ба вуҷуд ояд. Эҷод аз ҳуди одам, аз ботини вай бармеояд ва ифодаи тамоми ҳастии мост.

Озодӣ номавҷудии тобеият аст.

Технологияҳои тамоюли шахсиятӣ мекушанд чунин методҳо ва воситаҳои таълиму тарбияро дарёфт намоянд, ки онҳо ба хислатҳои инфиродии ҳар толибилм мувофиқат кунанд: методикаҳои психологӣ-ташхисиро сармашқ қарор медиҳанд, муносибатҳо ва ташкили фаъолияти муҳассилинро дигаргун месозанд, воситаҳои гуногуни таълимро истифода мекунанд, моҳияти таҳсилотро тағйир мекунанд.

Технологияҳои тамоюли шахсиятӣ ба муносибати авторитарӣ, бешахсият ва берӯҳ нисбат ба шогирд дар технологияи таълими анъанавӣ муқобил меистанд, фазои меҳру муҳаббат, ғамхорӣ, ҳамкорӣ ба вуҷуд меоваранд, барои эҷодкорӣ ва худтатбиқсозии шахсият шароит фароҳам месозанд.

Дар таълим баҳисобгирии фардият маънои ошкоргардонии имконияти рушди ҳадди ниҳони ҳар талаба, ташкили ҳолати иҷтимоӣ-фарҳангии рушд дар асоси эътирофи нодир ва нотақрор будани хислатҳои психологӣ талабагонро дорад.

Аммо барои он ки бо ҳар як толибилм инфиродӣ кор бурда шавад, хислатҳои психологӣ вайро ба назар гирифта, тамоми раванди таълимро ба тарзи дигар роҳандозӣ бояд кард.

Технологикунонии раванди таҳсилоти тамоюли шахсиятӣ тартибдиҳии матни дарсӣ, маводи дидактикӣ, тавсияҳои методӣ барои истифодаи он,

навъҳои гуфтугӯи таълимӣ, шаклҳои назорат бар болои рушди шахсияти талаба дар рафти бадастовари донишхоро пешбинӣ мекунад. Танҳо зимни мавҷудияти таъмини дидактикӣ, ки принсипи субъективияти таҳсилотро ба амал чорӣ месозад, оид ба ташкили раванди тамоюли шахсиятӣ суҳан гуфтан мумкин аст.

Барои он ки равияи тамоюли шахсиятӣ аз ҷониби омӯзгорон дархост карда шавад ва ба амалияи оммавии муассисаҳои таҳсилоти олий ворид гардад, тавсифи технологияи ин раванд лозим аст. И.Я.Якиманская технологияи таълими тамоюли шахсиятиро ҳамчун принсипҳои коркарди худӣ раванди таҳсилот муайян мекунад ва ба матнҳо, маводҳои дидактикӣ, тавсияҳои методӣ, навъҳои муколамаи таълимӣ, шаклҳои назорати рушди шахсияти толибилм, яъне ба коркарди ҳама таъминоти дидактикӣ таълими тамоюли шахсиятӣ якҷанд талаботро чун менамояд [197, с. 32]. Ин талабот чунинанд:

- маводи таълимӣ бояд мундариҷаи таҷрибаи субъектиро, бо фарогирии таҷрибаи таълими пешина, ошкор созад; баёни донишҳо дар китоби дарсӣ (аз ҷониби муаллим) бояд нафақат ба васеъгардонии ҳаҷм, мураттабӣ, ҳамгирӣ, умумиятдиҳии мундариҷаи мавзӯи онҳо, балки инчунин ба навсозии доимии таҷрибаи субъекти толибилм равона карда шавад;

- дар рафти таълим мувофиқакунии ҳамешагии таҷрибаи субъекти муҳассилин бо мундариҷаи илмии донишҳои пешниҳодшаванда зарур аст;

- таҳриқбахшии фаёлонаи таълимгиранда ба фаёолияти таҳсилоти зотӣ, ки мундариҷа ва шаклҳои он бояд толибилмро бо имконияти худомӯзӣ, худинкишофдиҳӣ, худифодакунӣ дар чараёни азхудкунии донишҳо таъмин созад;

- тарҳрезӣ ва ташкили маводи таълимие, ки ба толибилм имконияти интихоби мундариҷа, намуд ва шакли онро зимни иҷрои супоришҳо, ҳалли масъалаҳо медиҳад;

- ошкоргардонӣ ва баҳогузори тарзҳои кори таълимие, ки толибилм онро мустақилона, устуворона ва сермаҳсул истифода мебарад. Имконияти интихоби тарз бояд дар худӣ супориш бунёд гузошта шуда бошад. Бо воситаҳои китоби

дарсӣ муҳассилинро ба интихоб ва истифодаи тарзҳои барояшон нисбатан аҳамиятноки коркарди маводи таълимӣ таҳрик бахшидан лозим аст;

- ҳангоми воридсозии метадошишҳо, яъне донишҳо роҷеъ ба усулҳои иҷрои амалиёти дарсӣ, тарзҳои умумимантиқӣ ва ихтисосии (мавзӯии) кори таълимиро бо баҳисобгирии функсияҳои онҳо дар инкишофи шахсият чудо кардан зарур аст;

- назорат ва баҳогузори натаанҳо натиҷа, балки асосан раванди таълимиро, яъне тағйиротеро, ки донишҷӯ зимни азхудкунии маводи таълимӣ иҷро менамояд, таъмин кардан мебошад;

- раванди таҳсилот бояд ташкилдихӣ, татбиқгардонӣ, рефлексия, арзишдоварии таълимиро ҳамчун фаъолияти субъектӣ таъмин созад. Барои ин чудо кардани воҳидҳои таълим, тавсифи онҳо, истифодабарии омӯзгор дар дарс бо мақсади ташкилдихии таълим, дар кори инфиродӣ (шалкҳои гуногуни ислоҳ, репетиторӣ) лозим мебошад.

Равияи тамоюли шахсиятӣ барои қисми таркибии иҷтимоӣ-фарҳангии салоҳияти коммуникативии ғайрзабонӣ тавачҷуҳи вижа пешбинӣ мекунад. Ин бояд равиши фарҳангшиносии таълим, ошногардони толибилмон бо фарҳанги мамлакати забони мавриди омӯзиш, идроки беҳтари фарҳанги мамлакати худ, қобилияти муаррифии он бо воситаҳои забони хоричӣ, воридсозии муҳассилин ба гуфтугӯи фарҳангхоро таъмин кунад [105, с. 78]. Ин ҳама талаботро ба дараҷаи омӯзиши забони хоричӣ аз ҷониби толибилмон афзоиш медиҳад.

Бад-ин минвол, равияи тамоюли шахсиятӣ дар муайянгардони мақсадҳо чандирро пешбинӣ менамояд, шавқу мароқи шахсии муҳассилин, ҳислатҳои инфиродии онҳоро ба ҳисоб мегирад ва барои натиҷабархшии бештари таълим заминаҳо фароҳам меоварад.

Вобаста бо мундариҷаи таълим равияи тамоюли шахсиятӣ дар самтҳои зерини асосӣ зоҳир мегардад:

1. Қисми таркибии мундариҷаи таълим ҷиҳати манфиати рушди шахсияти озоду фаъол ба қисмати фаъолиятмандӣ, ба рушди таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ ва тамоюлҳои арзишӣ махсусан тавачҷуҳ менамояд.

2. Зимни интихоби мундариҷаи ғайрзабони таълим беш аз пеш рағбату шавқи донишҷӯёни муосир ва проблемаҳое, ки онҳоро ба ташвиш меоваранд, ба ҳисоб гирифта мешаванд. Ин пеш аз ҳама зимни интихоби маводи матнии сахех, дар интихоби мавзӯҳо барои баррасӣ, дар чалбсозии маводи рӯзмарраи аудио-визуалӣ, аз ҷумла бо ёрии интернет, зоҳир мешавад.

Гузариш ба ҷомеаи постиндустриалӣ, иттилоотӣ инкишофи комили шахсиятро талаб мекунад, аз ҷумла қобилиятҳои коммуникативӣ /коммуникатсионии ўро, ки воридшавӣ ба ҷомеаи ҷаҳониро осон менамоянд ва барои дар он бо муваффақият амал намудан имконият медиҳанд.

Донишҷӯи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ барои ин бояд шомили донишҳое, ки манзараи томи олабро тартиб медиҳанд, малакаҳо ва маҳоратҳои иҷроӣ намудҳои гуногуни фаъолиятмандӣ: таълимӣ, меҳнатӣ, зебоишиносӣ, ҳамчунин майлонҳои арзишӣ ва таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ бошад, технологияҳои нави иттилоотиро истифода бурдан тавонад, ба ҳамкориҳои шахсӣ ва байналмилалӣ ҳам дар дохили мамлакати худ ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ омода бошад.

Ин ҳама танҳо зимни равияи тамоюли шахсиятӣ ба таҳсилот ва тарбияи насли наврас ба даст оварда мешавад, ки он гоҳ ниёзмандиҳо, имкониятҳо ва майлу рағбати толибилм ба ҳисоб гирифта шуда, худи ў дар қатори муаллим ҳамчун субъекти фаъоли таълим амал мекунад.

Равияи тамоюли шахсиятӣ ба ҳама қисматҳои низоми таҳсилот (мақсадҳои таълимӣ ва тарбиявӣ ҳангоми тадриси ҳар фанни таълимӣ, мундариҷаи таълим, методҳо ва усулҳо/технологияҳои таълим) ва ба қулли раванди таълиму тарбия (ҳамкориҳои омӯзгор ва талаба, талаба ва васоити таълим ва ҳоказо) маҷмӯан таъсир расонда, ба ташкилдиҳии муҳити таълиму тарбияи барои донишҷӯ созгор мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, равияи тамоюли шахсиятӣ ба сифати стратегияи таъсиргузори таҷдиди муассисаи таҳсилоти олии амал менамояд. Моҳиятан ба ҳама ҷанбаҳои амалиёти он дахл мекунад.

Барои ба ҳаёт чорисозии стратегияи тамоюли шахсиятии таҷдиди муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ чӣ тавр бунёди қонунгузорӣ ташкил карда мешавад?

- «Доктринаи миллии таҳсилот» коркард ва дастгирӣ ёфт.
- «Қонун дар бораи таҳсилот» такмил дода ва пазируфта шуд.
- Се варианти лоиҳаи Нақшаи бунёдии таълим коркард карда шуд, ки ба чихатҳои хуби он инҳоро дохил бояд кард:

А) Дар ҳамаи се вариант оғози таълими забонҳои хориҷӣ аз курси якуми муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, яъне дар даврае, ки муҳассилин ба азхудкунии забонҳо ҳосатан таъсирпазиранд, пешбинӣ карда шудааст.

Б) Дар ҳама вариантҳои Нақшаи бунёдии таълим ба омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ се кредит дар семестри якум ва панҷ кредит дар семестри дуюми курси якум, яъне минимуми чоизи соатҳо барои чунин фанни фаъолиятмандии таълим, мисли забони хориҷӣ ҷудо карда мешавд.

В) Ниҳоятан, дар ҳамаи се варианти нақша омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ҳатмӣ эътироф карда мешавад.

Дар кулли вариантҳои нақшаи бунёдии таълим қисмати минтақавӣ пешбинӣ шудааст, ки он имкон медиҳад шароитҳои минтақавии таълим дар минтақаҳои гуногуни кишвар ба ҳисоб гирифта шаванд, ба мундариҷаи таълим маводҳо роҷеъ ба олами атрофи мустақими Ватани кӯчаки онҳо, масалан, таърих, адабиёт, санъати он, ворид карда шаванд. Ғайр аз ин, дар ҳама вариантҳои лоиҳаи Нақшаи бунёдии таълим машғулиятҳои инфиродӣ ё гурӯҳии марбут бо интихоби толибилмон ҷудо карда шуданд.

Дар санадҳо оид ба навсозии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ се равияи афзалиятноки таҳсилот дар ҷомеаи муосири постиндустриалӣ ҷудо карда шудааст: иттилоотикунонии таҳсилот, таълими забонҳои хориҷӣ, азхудкунии донишҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ.

Эътирофи аҳамиятнокии азхудкунии забонҳои хориҷӣ натиҷаи байналмилалитардонӣ дар кулли соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи мо, воридшавии он ба ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад.

Дар ҷараёни таълим амалиёти нутқие, ки лоақал бо коммуникативияти шартӣ тавсиф карда намешаванд, масалан, ҳамон як матнро хондан ва нақл кардани донишҷӯён ба ҳамдигар, торафт ҷойи камтарро ишғол мекунанд. *Торафт бештар кори гурӯҳӣ бар болои матнҳои гуногун мавриди истифода қарор мегирад* [47, с. 54], ки имкон медиҳад аз як тараф, ҳар донишҷӯ функцияҳои имконпазирро иҷро кунад, масалан, зимни хониши омӯзишӣ (хониш бо фаҳмиши комил): яке матнро бо нимовоз хонад, дуюмӣ вожаҳои ношиносро ҷудо созад, сеюмӣ маънои онҳоро дар луғат ҷустуҷӯ кунад, чорумӣ ҷумлаи барои фаҳмиш мушкилро тарҷума намояд ва ҳоказо. Ин гуна кор донишҷӯёнро ба коммуникатсияи воқеӣ - мубодилаи иттилоот бо дигар гурӯҳҳо, ки матнҳои дигарро мехонанд, ба мулоҳизаҳои арзишдоварӣ чихати он ҷӣ, ки хондаанд ё аз дигарон шунидаанд, омода мегардонад. Функцияҳои муҳассилин дар гурӯҳ метавонанд, мисли аҳли гурӯҳ, тағйир ёбанд, вале муҳим аст, ки ҳамкорӣ, ҳамёри амалӣ карда шавад. Чунин кор (зимни ташкилдиҳии дурусти он) метавонад ба инкишофи ташаббуси нутқӣ мусоидат намояд, маҳоратҳои таълимӣ ва коммуникативиро тақомул диҳад.

Ба татбиқсозии равияи тамоюли шахсиятӣ алаҳхусус истифодаи методикаи лоиҳавӣ мусоидат мекунанд [129, с.4]. Он ба таври кофӣ тавсиф карда шудааст. Аммо таъкид намудан зарур аст, ки методикаи лоиҳавӣ тамоюли бузурги амалӣ дорад (тамоюл ба ташкилдиҳии маҳсули воқеии нутқӣ ва баъзан ғайринутқӣ/моддӣ); он имкон медиҳад, ки кори мустақилонаи инфиродӣ бо кори гурӯҳӣ ва коллективӣ тавъам карда шавад; воридшавии фаъолияти нутқиро ба дигар намудҳои фаъолият: меҳнатӣ, зебоишиносӣ таъмин месозад; ҷустуҷӯи мустақилонаи иттилооти зарурӣ аз ҷониби толибилмонро таҳрик мебахшад; инкишофи таҳайюлотии эҷодиро талаб менамояд, то ки иттилооти бадастовардари муваффақона ташкил диҳад ва онро ба дигарон муаррифӣ кунад. Методи лоиҳаҳо кулли ҷанбаҳои шахсияти донишҷӯ: доираи зеҳн,

хусусиятҳои типологӣ ва хислат: мақсаднокӣ, истодагарӣ, кунҷковӣ, меҳнатдӯстӣ, таҳаммулпазирӣ, маҳоратҳои коммуникативӣ, ҳиссиёт, эмотсияҳои ўро фаъол мегардонад.

Зимни равияи тамоюли шахсиятӣ ва истифодаи технологияҳои ба он созгор дар миёни донишҷӯён ва муаллим, дар байни худи донишҷӯён муносибатҳои вижа ба вучуд меоянд, муҳитҳои мухталифшакли таълимдиханда ва тарбиякунандае, ки баъзан аз ҳудуди машғулиятҳо берун мегарданд, ташаккул меёбанд.

Суръатнокии инкишоф аломати назаррас ва хоси тамоми раванди ҷамъиятӣ мебошад. Низоми таҳсилот ба ин маъно истисно нест. Равандҳои инноватсионие, ки ташкилдихӣ, азхудкунӣ ва истифодабарии навгониҳои педагогиро муттаҳид мекунанд, бо сабаби чунин ягонагӣ метавонанд раванди азнавсозии муассисаи таҳсилоти олий, низоми маорифро дар маҷмӯъ тезонанд.

Муҳассилин дар раванди таълим бояд худро ором ва табиӣ ҳис кунанд, далер ва самимӣ бошанд. Ба қавли К. Д. Ушинский, «ба аҳли синф имконият дода шавад, ки озодона ба ҳаяҷон ояд, ҳатто ба андозае, ки барои муваффақияти таълим зарур аст, талотум кунад. Хомӯшии том ҳангоми дарс номумкин аст. Шогирдон метавонанд суол диҳанд, нуқтаи назари худро баён созанд, ҳолатҳои ба вуқӯъ пайвастаро баррасӣ намоянд. Тарзи маъмули муошират бояд аз гуфтугӯи озодона бо интиқоли ташаббус ба кӯдакон иборат бошад» [172, с. 112].

Чандин даҳсола дар методика расман принсипи шуурнокӣ «эътироф ёфтааст» [111], вале дар амал ошкор мегардад, ки толибилмон ба ҷои азхудкунии бошууроноии маводи дарсӣ матнҳо, муколамаҳо ва дигар матолибро қориязёд мекунанд ва ё умуман онро намедонанд. Дар амал ҷорисозии принсипи фаъолиятнокӣ аз он иборат аст, ки чун қоида донишҷӯ ҳамон вақт фаъол мебошад, ки агар ўро муаллим чизе бипурсад.

Мумкин буд, мисолҳои дигар низ биёрем, ки онҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки принсипҳои таълими дар методикаи забони хоричӣ пешбаришуда танҳо нақши якчанд равиши субъективиро зимни интихоби мундариҷа ва таҳвили он

ба мухассилин мебозанд. Муаллифони онҳоро як чиз муттафиқ мегардонад - самтгирии афзалиятнок ба раванди таълим аз нуктаи назари фаъолияти дарсдиҳии омӯзгор ва ба дараҷаи андак - ба хусусияти хоси фаъолияти талаба оид ба азхудкунии забони мавриди омӯзиш, инчунин сарфи назар кардан ё кам гирифтани моҳияти раванди таълими забони хориҷӣ ҳамчун раванди ҳамкориҳои (муоширати) субъектҳои он. Ва агар мо хоҳем, ки раванди таълими ЗХ аз лиҳози бузургҳои асосии худ ба раванди азхудкунии забон дар ҳолати табиӣ забонӣ наздик шавад, яъне ба маънои пуррааш коммуникативӣ бошад, пас мо «вазифадорем, ки дар синф олами кӯчаки ҳаёти атрофамонро бо тамоми воқеиятҳо, муносибатҳои байниинсонӣ ва тамоюл ба истифодабарии амалии забон созмон диҳем» [127, с. 116]. Ин моро водор месозад, ки раванди воқеии таълимро ҳамчун «муоширати ба таври махсус ташкилдодашуда ё шакли махсуси муошират» қабул намоем [127, с. 118], ки ба сифати функсияи муҳими он барқарорсозии ҳамкориҳои муаллим бо донишҷӯён, ҳамчунин донишҷӯён дар байни худ амал мекунад.

Зимнан раванди таълим раванди ҳамкорӣ, яъне раванди фаъолияти шариконаи мувофиқашудаи субъектҳои он мебошад. Натиҷаи чунин ҳамкорӣ таҷрибаи нутқиро азхуд кардани донишҷӯён дар забони барояшон нав ва тавассути он ошношавӣ бо фарҳанги нав ва анъанаҳои миллӣ дар муқоиса бо таҷрибаи худии миллӣ ва нутқӣ дар забони модарӣ мебошад. Ин асос медиҳад, ки ҳангоми муайянсозии қонуниятҳои таълим (тадрис ва омӯзиш)-и забони хориҷӣ ба концепсияи умумии таҳсилот самтгирӣ карда шавад, ки дар маркази он шахсияти толибилм меистад, дар шароитҳои таълими забони хориҷӣ - шахсияти забонии дуҷум, инчунин ба қонуниятҳои умумии азхудкунии ӯ (шахсият) ЗХ-ро дар шароитҳои ҳамкорӣ бо субъектҳои раванди таълим ба ҳисобгирифта мешавад [21, с. 19].

Дар қатори гуманитарикунони таҳсилот, ҳамчун яке аз қисматҳои таркибии кулли маҷмӯи тадбирҳои гуманистикунонӣ [81], ба сифати роҳҳои дигари татбиқсозии воқеии он равишҳои зеринро пазируфтани мумкин аст:

1) Ба худи асоси раванди таҳсилотии муносибати шахсиятӣ-фаъолиятӣ, ки тағйирдиҳии нақшаи ҳамкориҳои таълимро пешбинӣ мекунад, чорӣ намудани нақши омӯзгор дар муносибат бо субъекти таълимгиранда, инфиродигардониҳои барномаҳои таълим.

2) Иҷрои барномаи мақсадноки ташаккули эҳсоси шарафмандии ҷамъиятии муҳассилин тавассути кори муназзам бар болои чунин қисматҳои он, мисли эҳсоси муҳофизати шахсии худ, эҳсоси тааллуқмандӣ ба ҷомеаи таҳсилотӣ.

3) Таъмини саводнокии меъёрӣ-ҳуқуқии толибилм ҳамчун субъекти фаъолияти касбии оянда, ки ҳуқуқҳои шахрвандии худро медонад, онҳоро ҳифз ва исрор карда метавонад.

4) Дар муассисаҳои таҳсилотӣ фароҳамсозии шароитҳое, ки ёрирасониҳои иҷтимоӣ-психологиро барои муаллимон, донишҷӯён ва падару модарон таъмин мекунад.

Роҳҳои мушаххаси ба амал татбиқ гардондани гуманистикунонии таҳсилот дар намудҳои гуногуни муассисаҳои таҳсилотро олимон дар инҳо мебинанд:

1. Гуманистикунонии мақсадҳои таҳсилот - ташаккулдиҳии инсонии озод, пешрафта, накуахлоқ, аз лиҳози эҷодӣ фаъол, аз лиҳози иҷтимоӣ камолёфта.

2. Гуманистикунонии мундариҷаи таҳсилот - ба ҳаёт чорӣ намудани принсипи таърихгарой, нишон додани таҳаввули донишҳо оид ба табиат, ҷомеа ва тафаккур, ба мундариҷаи таҳсилот ворид сохтани давраҳои ташаккул ва инкишофи арзишҳои умумибашарӣ, ақидаҳои гуманистии мутафаккирон ва олимон дар бунёдгузориҳои фарҳанги маънавии кулли башарият.

3. Гуманистикунонии методҳои таълим - муносибати гуманистӣ ба ташкили фаъолиятмандии таълимӣ-маърифатии толибилмон ҳамчун субъекти раванди таълим. Коркарди технологияи тамоюли шахсиятии таълиму тарбия дар муассисаҳои томактабӣ, дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олӣ. Биниши муаллим оид ба талаба ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеа бо мақсадҳо, қобилиятҳо ва манфиатҳои худ.

4. Равияи тамоюли гуманистӣ ба муайянгардони шаклҳои ташкилии машғулиятҳои таълимӣ, тафтиш, баҳисобгирӣ ва арзёбии донишҳо, маҳоратҳои таълимгирандагон.

5. Равияи гуманистӣ ба тавҷехдиҳии меъёрҳои баҳогузори натиҷаҳои таҳсилот, баҳогузори меҳнати омӯзгорон, мураббӣён ва муассисаҳои таҳсилотӣ дар маҷмӯъ.

Концепсияи тамоюли шахсиятии таҳсилот имкон медиҳад, ки ба маркази низоми таҳсилоти хонандагон манфиатҳои рушди онҳо, сохторҳои шахсиятии шуури онҳо гузошта шаванд. Дар асоси ин гуфтаҳо хулоса баровардан мумкин аст, ки низоми таҳсилот бо тақия ба концепсияи тамоюли шахсиятӣ на ба ташаккули шахсияти хонанда дар «маҷрои додасуда» (чунон ки пештар чунин меҳисобиданд), балки ба муҳайёгардони шароитҳои нигаронида шудааст, ки дар онҳо толибилм моҳияти универсалӣ, нерӯҳои табиӣи худро инкишоф мебахшад. Барои он ки ин қондаро амалан тасвир намоем, ба сифати мисол натиҷаҳои таҳлили аз ҷониби J.Lompscher сомондодасударо оид ба ду парадигмаи имконпазири таҳсилот меоварем: таълим ҳамчун «таҳвили донишҳо, малақаҳо ва маҳоратҳо» ва таълиме, ки ба «қушоиши озоди шахсият» равона карда мешавад.

Равияи тамоюли шахсиятии таҳсилот мундариҷаи таҳсилотро ба таври қуллӣ дигаргун месозад, ки он бояд:

- ҷиҳати таҷрибаи иҷтимоиро, яъне донишҳо, малақаҳо ва маҳоратҳои, ки ба ӯ барои фаъолияти ҳаётии маъмулӣ дар ҷомеаи мушаххас лозиманд, азхуд кардани толибилм мусоидат намояд;

- қобилияти толибилмро ба фикрронии озодона ва креативӣ таҳрик бахшад;

- дар донишҷӯ ҷаҳонбиниро ташаккул диҳад, манзараи комили оламро ба вучуд орад;

- маҳорати бошуурона тарҳрезӣ кардани рушди худ, фаҳмиши таҳарруқи ахирӣ ва омӯзиши мустақилонаро инкишоф диҳад;

- дар толибилм низоми хусусиятҳо ва хислатҳоеро, ки ба худинкишофдиҳии ӯ: ангезанокӣ, рефлексия мусоидат мекунад, инкишоф диҳад,

- донишҳои муназзам ҳамчун воситаи назоратти ташаккулёбии манзараи олам ва ғайра.

Тафовути принципалии технологияи тамоюли шахсиятии таҳсилот аз «дониши тамоюлдор»-и анъанавӣ (Г. Ф. Карпова) дар он аст, ки ин ҷо самараи таҳсилотӣ-инкишофӣ наметавонад танҳо аз ҳисоби воридсозии талабагон ба фаъолияти фаннӣ ба даст оварда шавад, тавре ки ин дар технологияҳои асосёфта бар консепсияҳои ташаккули давра ба давраи амалиёти аклонӣ (П. Я. Галперин, Н. Ф. Тализина), муоширати пурмазмун (В. В. Давидов), калонкунии воҳиди дидактикӣ (П. Эрдниев) рух медиҳад. Таҳсилот дар сатҳи шахсиятӣ идроки субъективии воқеият мебошад ва ягон фаъолияти фаннӣ ташкили маъноӣ тақозошавандаро кафолат намедиҳад.

Бо ҳамин сабаб ин ҷо суҳан гуфтан марбути таъсиргузори ба шахсият танҳо ба андозаи зиёди шартият мумкин аст ва зимнан бо назардошти он ки шахсият ҳамеша чун шахси амалкунанда, шарик, ҳатто баъзан ташаббускори ҳама гуна раванди таҳсили худ падидор мегардад. Унвони назариявии ғояи таълими тамоюли шахсиятӣ дар ошкорсозии табиат ва шароитҳои татбиқгардонии функсияҳои шахсиятӣ-инкишофӣ раванди таҳсилот, дар муайянсозии хусусиятҳои мақсаднокӣ, мундариҷавӣ ва тартиботии низоми таҳсилот дида мешавад.

Дар ин маврид ба таҳқиқоти бунёдии дидактикӣе така бояд кард, ки онҳо табиати донишҳои педагогӣ, якпорчагии раванди таҳсилот, функсияҳои шахсиятӣ-инкишофдиҳандаи таълим, моҳияти фаъолиятмандии омӯзгориро ошкор менамоянд. Дар ҳуҷҷатҳои сершумори меъёрӣ, дар баёнот оид ба барномаҳо борҳо такрор шудааст, ки таълими фан донишҳо, маҳоратҳоро ташаккул медиҳад, шахсияти талабаро рушд мебахшад. Аммо ҳолати исбот нест, ки ҳам мундариҷаи таҳсилот, ҳам алалхусус тарзи дода шудани он, ҳам шакли амалкарди он дар чараёни воқеии таълими бо он намуде, ки онҳо пештар

вучуд доштанг ва имрӯз вучуд доранд, ба механизмҳои рушди шахсияти кам мусоидат менамоянд.

Бино бар ин, функцияи инкишофдиҳандаи шахсият бештар изҳор карда мешавад, нисбат ба он ки тавассути раванди мавҷуди таҳсилот иҷро карда шавад. Ин маъно надорад, ки дар раванди таҳсилот шахсияти хонанда инкишоф намеёбад, ҳамту сахмгузори дар ин соҳа зиёд нест. Оё бо ҳамин фаҳмонда намешавад, ки арзиш ва мухтавои фаъолияти таълимӣ дар худмуайянсозии шахсияти ҷавонони муосир нақши начандон бузург мебозад?

Ин ҷо, ба ақидаи мо, тасавури нав роҷеъ ба мақсади таҳсилот дар раванди ташаккули шахсият муҳим аст. Тибқи анъана он ҳамчун як навъ модели шахсият тасаввур мешуд, ки фармоиши ҷомеаро ифода месозад ва шакли стандарти маърифатнокӣ ва рафторро дорад. Аз ин рӯ таҳсилоте беҳтарин будан метавонад, ки ҳамоҳангии стандартҳои давлатӣ ва асоси шахсияти худинкишофдиҳиро пешбинӣ кунад. Фикри зарурати ҷуз қисматҳои стандарти аз берун пешниҳодшаванда, ба мундариҷа воридсозии унсурҳои эмотсионалӣ-арзишӣ, шахсияте, ки аз ҳуди раванди таълим бо муоширати барояш ҳоси муоширати байнисубъектӣ ҷудоинопазиранд, дар концепсияҳои мухталифи таҳсилот мавҷуд аст. Ин қонидаро такмил дода, В. В. Сериков мулоҳиза меронад, ки «мундариҷаи комил ва дар назди субъект воқеӣ аз ду унсур таркиб меёбад:

1) дидактикӣ, аз таҷрибаи такроран қоркардшудаи иҷтимоӣ-фарҳангии, ки то раванди таълим ва мустақилона дар намуди маводҳои таълимӣ-барномавӣ (стандартҳои таҳсилот) вучуд дошт; 2) таҷрибаи шахсияти дар асоси муоширати субъект-субъектӣ ва ҳолатҳои падидовардаи он, ки ба шакли ҳиссиёт, маъниофаринӣ, худинкишофиҳӣ зоҳир мегардад, ба даст овардашуда» [156, с.17].

Мундариҷаи тамоюли шахсияти наметавонад ҷудо аз шакли тартиботии мавҷудият, ки ҳолати таълимро асоси он шуморидан мумкин аст, пешниҳод карда шавад. Фароҳамоварии ҳолати таълимӣ, тибқи маълумоти баъзе таҳқиқот, истифодаи ҷунин навъҳои технологияҳоро пешбинӣ менамояд:

Гуфтугӯи таълимиро намуди хосаи технология ба ҳисоб овардан мумкин аст, гуфтугӯ зимни таълими ЗХ ҳамчун яке аз хусусиятҳои моҳиятии раванди таълим, ҳамчун манбаи таҷрибаи шахсиятӣ, омили актуаликунонии функсияҳои маъниофаринӣ, рефлексивӣ, интиқодӣ ва ғайраи шахсият амал менамояд [2, с. 38].

Фаҳмост, ки таҷрибаи муоширати гуфтугӯӣ дар донишҷӯёни донишгоҳи техникӣ тадричан андӯхта мешавад, бино бар ин дар давраҳои ибтидоӣ он унсурҳои ташкилдихии расмӣ: иншоӣ сенария, тақсимои нақшҳо ва ҳоказоро фаро мегирад.

Аз ин рӯ зарурати чудосозии дараҷаҳои ташаккулёбии гуфтугӯи таълимӣ ба миён меояд:

- чиддан муқаррар кардани муносибати толибилм ба посухҳои дуруст;
- мубодилаи ақидаҳо ва мулоҳизаҳои мустақилона;
- ҳамдигаршунавӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, кӯшиш барои худифшосозӣ;
- кӯшиш барои фаҳмидани каси дигар, барои ҷустуҷӯи ҳақиқати нав.
- ба ҳолат ворид сохтани гуфтугӯ истифодабарии унсурҳои зерини технологияро пешбинӣ менамояд:
 - ташҳиси омодагии муҳассилин ба муоширати гуфтугӯӣ, яъне муайян кардани донишҳои бунёдӣ, таҷрибаи коммуникативӣ, самтгирӣ ба худифодасозӣ ва дарки дидгоҳҳои дигар;
 - ҷустуҷӯи ангеҷаҳои такаҷоҳӣ, яъне масъалаҳо ва мушкилоте, ки толибилмонро ба ташвиш меоранд ва ба шарофати онҳо метавонад муҳтавои худ маводи мавриди омӯзиш самаранок ташаккул ёбад;
 - коркарди такрорӣ маводи омӯхташаванда дар низоми масъалаҳо ва вазифаҳои проблемавии муноқишаангез, ки тезонидани мақсадноки бархӯрдҳо, боло бардоштани онҳо то сатҳи проблемаҳои «абадӣ»-и инсониро пешбинӣ мекунад;
 - тарҳрезии роҳҳои ҳамкорӣ иштирокдорони баҳс, нақшҳои имконпазири иштирокдорон ва шартҳои пазириши онҳо аз ҷониби муҳассилин;

- ошкоргардони эҳтимолии минтақаҳои бадеҳасозӣ, яъне чунин ҳолатҳои гуфтугӯ, ки барои онҳо пешбинӣ кардани рафтори иштирокдорони он душвор аст [2, с. 43].

Нақши вижа ба ҳолатҳои тақлидӣ-бозигӣ дар дарсҳои ЗХ тааллуқ дорад [88, с. 49]. Дар таълими анъанавӣ мақсадҳои сирф таълимӣ - ба хотир гирифтани, ёфтани, фаҳмидани, иншо намудани пайгирӣ карда мешаванд. Вале бозӣ бо ангезанокӣ, вазъи махсуси эҷодкорӣ, ҷустуҷӯгарӣ, шарикии шахсият арзишманд аст, зеро ҳама гуна бозӣ пеш аз ҳама фаъолиятмандии озодона мебошад. Бозӣ тибқи амру фармон аллакай бозӣ нест. Бозӣ ҳатман мусобиқа ва муноқиша, пазириши нақш ва арзишдоварию коршиносонаи натиҷаро фаро мегирад. Ин танҳо модели ҳаёт нест. Он ба андозаи маълум аз ҳаёти рӯзмарра баланд меистад, чунки ҷанбаҳои ноаёни ҳаётро аён мегардонад, ҳолати мусобиканокиро, аз ҷумла бо худ, метезонад.

Тавре ки мо аз гуфтаҳои боло мебинем, таълими забони хориҷӣ дар муқоиса бо кадом як фанни дигари таълимӣ муносибати тамоюли шахсиро талаб менамояд, чунки нутқи талаба пеш аз ҳама инфиродист. Ва ҳақиқатан ҳам нутқи талаба воситаи ифодаи эҳсосот, эмотсияҳо, дидгоҳҳои инфиродии ӯ мебошад. Метавон чунин қайд кард: ҳама гуна мулоҳизаи талаба то ҳадди имкон бояд ба таври табиӣ ангезадор бошад, яъне гӯиё аз «ман»-и ботинии ӯ берун ояд. Барои ноил гаштани ба мақсадҳои таълиме, ки барномаи муосир пешбинӣ кардааст, барои рушди салоҳияти коммуникативии толибилмон, пеш аз ҳама, муошират лозим аст.

Донишҷӯи имрӯза шахсиятест, ки барояш ҳама чиз мароқ бедор месозад. Вай меҳонад оид ба фарҳанги мамлакатҳои дигар бидонад, бисёр сафар ва муошират мекунад, мекӯшад ҳаматарафа рушд намояд, дар натиҷа донишҷӯ ба арзишҳои фарҳангии мамлақати барояш нав дастрасӣ ёфта, ҷаҳонбинии худро густариш медиҳад.

Дар шароитҳои муосир фалсафаи гуманистии таҳсилот бо ёрии технологияҳои гуногун амалӣ мегардад, ки мақсади онҳо натавонанд таҳвили донишҳо, балки инчунин ошкорсозӣ, инкишофдиҳӣ, афзоиши шавқу завқи

эҷодӣ ва қобилиятҳои ҳар талаба, таҳриқ бахшидан ба фаъолияти мустақилонаи пурмахсули таълимии вай мебошад. Яке аз чунин технологияҳо таълим дар ҳамкорӣ ва технологияҳои бозигӣ аст.

Замон тағйир ёфт ва талабот ба инсон, ба маърифатнокии ӯ низ тағйир меёбанд. Ҳаёт ба тарбияи шахсияти эҷодие, ки метавонад мустақилона фикр ронад, ғояҳои оригиналӣ пешниҳод созад, қарорҳои часуруна, ғайристандартӣ қабул намояд, дарҳости ҷамъиятӣ пеш ниҳодааст. Бино бар ин мақсади мундариҷаи таҳсилот рушди шахсият мебошад.

Дар шароитҳои имрӯза муассисаи таҳсилоти олии ягона ниҳоди иҷтимоӣ боқӣ мемонад, ки метавонад ҳимояи ҳуқуқҳои ҳар донишҷӯро ба уҳдаи худ гирад, ки ин ҳуқуқҳо ба вай инкишофи комили шахсиятро дар доираи ба ҳадди ниҳой имконпазири афзоиши захираҳои инфиродиаш таъмин кардан битавонанд.

Айни замон дар илми педагогика равияи тамоюли шахсиятие, ки таҳияи механизмҳои тарбияро таъмин мекунад ва ба принципҳои эҳтироми амиқ ба шахсият, мустақилияти шахс, баҳисобгирии фардият асос меёбад, роҷеъ ба худ равшан изҳор менамояд.

Тарбия, ташаккули шахсияти толибилм ҳар рӯз дар ҳаёти муқаррарӣ амалӣ карда мешавад. Аз ин рӯ муҳим аст, ки ҳаёт ва фаъолияти толибилм рангин, пурмухтаво шуда, ба муносибатҳои ахлоқии баландтарин асос ёбад. Барои мутахассиси техникаи оянда бояд ҳуди раванди бадастовариҳои донишҳои нав, маърифати ҷаҳон бо мушқилот, қомеъиҳо ва бебарориҳо хурсандибахш гардад. Муошират бо рафиқон, ёфтани дӯстони нав, қорҳо, бозииҳои коллективӣ, эҳсосоти шарикона, ошноӣ бо меҳнат ва фаъолияти ҷамъиятии манфиатнок шодиву нишоти ба ҳеҷ чиз муқоисанопазир меоранд.

Тарбияи тамоюли шахсиятӣ тарбияи ҳар донишҷӯ ба сифати шахсияти рушдқардаи мустақил мебошад. Зимнан тарбияи шахсият фавқулвазифа аст, ки нисбат ба он таълими донишҳо, малақаҳо ва маҳоратҳои барои таҳсилот зарурӣ ҳамчун восита амал менамояд.

Таҳсилоти муосири гуманистӣ дар мамлакати мо афзалияти вазифаҳои ташаккули шахсиятро дар назди дигар вазифаҳои муассисаи таҳсилоти олии муайян месозад. Равияи тамоюли шахсӣ ба таълиму тарбия, самтгирӣ ба имкониятҳои толибилм, шавқу рағбатҳои ӯ, фароҳамовариҳои шароитҳо барои инкишоф ва татбиқгардонии ҳадди ниҳии майл ва қобилиятҳои ӯ тамоюли асосӣ дар таҳсилоти муосир аст, ки бояд ба рушди шахсияти инсон, ошкор намудани имкониятҳо, истеъдодҳо, ташаккули худшиносӣ ва худамалигардонии ӯ равона карда шавад.

Барои кори таҳқиқотии мо таҳлили талаботи Барнома ва Стандарти давлатии забони англисӣ ба қисмати иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки имрӯз, дар остонаи ҳазорсолаи нав, қисми ҷудоинопазири таҳсилоти забони хориҷӣ аст, мавриди тавачҷух мебошад [95, с. 54].

Барнома ва Стандарти давлатии таҳсилот барои муассисаҳои таҳсилотӣ ба шумори мақсадҳои таълими забони хориҷӣ қисмати тарбиявиро дохил менамояд, ки он аз тарбияи толибилм тавассути татбиқгардонии низоми муносибатҳои шахсиятӣ ба фарҳанги мавриди омӯзиш ва чараёни бадастовариҳои ин фарҳанг иборат аст. Самтгирии тамоюли шахсиятии чараёни таълим ба маркази низоми таълим гузоштани толибилмро пешбинӣ мекунад, ки маънои баҳисобгирии ангежаҳо, ниёзмандиҳо, шавқу мароқи ӯро дорад. Тарбия бояд дар муҳассилин ташаккул диҳад:

- муносибати баҳодихӣ-эмотсионалӣ ба олам;
- муносибати мусбат ба забони хориҷӣ, фарҳанги халқи бо ин забон муошираткунанда, ки ба ангежаи таълим мусоидат мекунад;
- фаҳмиши аҳамиятнокии омӯзиши забони хориҷӣ ва талаботи истифодабарӣ аз он ҳамчун воситаи муошират;
- дарки аҳамиятнокии фарҳанги худӣ ва мероси фарҳангии кишвари худ (қомебиҳои иқтисодӣ, таърихӣ, сиёсӣ).

Таълим ба василаи забони хориҷӣ пешбинӣ менамояд:

- моҳияти падидаҳои забонӣ, низоми дигари мафҳумҳо, ки аз тариқи он воқеият метавонад маърифат карда шавад, дарк намудани толибилмон;

- муқоисаи забони мавриди омӯзиш бо забони модарӣ ва воридшавӣ ба муколамаи фарҳангҳо;

- донишҳо оид ба фарҳанг, воқеиятҳо ва анъанаҳои мамлакати забони мавриди омӯзиш;

- тасаввурот оид ба дастовардҳои ҳар ду фарҳанги миллий (фарҳанги худӣ ва ғайр) дар инкишофи фарҳанги умумиинсонӣ, оид ба нақши забони модарӣ ва фарҳанги худӣ дар оинаи фарҳанги халқи дигар.

Мақсадҳои таълими забони хоричиро ба асос гирифта ва ба натиҷаи ниҳони таълим - қобилияти муошират кардан самтгирӣ намуда, ба мундариҷаи таълим қисматҳои зерин ворид мешаванд:

- маҷмӯи донишҳои лингвистӣ-кишваршиносӣ ва кишваршиносӣ оид ба хусусиятҳои миллий-фарҳангӣ ва воқеиятҳои мамлакати забони мавриди омӯзиш;

- минимуми шаклҳои этикетӣ-визуалии нутқ дар муошират дар соҳаҳои гуногун.

Бад-ин минвол, гуфтугӯи фарҳанги миллии донишҷӯёни тоҷик бо фарҳанги хоричӣ таъмин карда мешавад, ки бояд ба нумӯи ахлоқӣ ва таҳсилоти толибилм таҳрик бахшад.

Ба таркиби донишҳои лингвистӣ-кишваршиносӣ ва кишваршиносӣ ва малақаҳои маҳоратҳои тавассути онҳо ташаккулёбанда дохил мешаванд:

1. Азҳуд кардан, фаҳмидан ва қобилияти истифодабарии воситаҳои лексии муошират ҳамчун сарчашмаи иттилооти миллий-фарҳангӣ дар ҳолатҳои дахлдор:

- лексикаи бемуродиф;

- лексикаи заминавие, ки андарзҳо, ибораҳо, зарбулмасалу мақолҳоро дар бар мегирад;

- вожаҳо-воқеиятҳои, ки ашъи фарҳанги миллий-моддиро ифода менамоянд.

2. Дониш оид ба кишвари забони мавриди омӯзиш, ки аз маълумотҳои фарогири паҳлуҳои мухталифтарини ҳаёти кишвари забони мавриди омӯзиш ташкил меёбад, аз ҷумла:

- чойгиршавии кишвар, хусусиятҳои ҷуғрофӣ ва табиӣ, шаҳрҳои асосӣ ва маконҳои шоёни таваҷҷуҳи онҳо, сохти сиёсӣ, идҳо ва анъанаҳои миллӣ, муваффақиятҳо дар соҳаи илм, иқтисод, техника, адабиёт, санъат, маориф, шаклҳои ҳамкорӣ бо кишвари мо ва дигар кишварҳо;

- таърихи кишвар, ҳодисаҳои муҳими гузашта ва имрӯз, намояндагони барҷастаи соҳаи адабиёт, санъат, илм;

- хусусиятҳои маишат ва зиндагии ҳаррӯза, тарзи ҳаёти хонаводагӣ, сомондихии фароғат, фаъолияти таълимӣ ва меҳнатӣ, доираи шавқу мароқ, шаклҳои иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ.

3. Малакаҳо ва маҳоратҳои рафтори нутқӣ ва ғайринутқӣ.

Дар кишварҳое, ки дар он ҷо забон ҳамчун забони модарӣ амал мекунад, таҳсилоти иҷтимоӣ-фарҳангӣ тавассути забони хориҷӣ бисёр вақт тамоюли якфарҳангӣ, аз лиҳози кишваршиносӣ маҳдуд дорад, ки толибилро ба «зери ҳукм»-и забони хориҷӣ ва «тасаввуроти муҳассилин» оид ба фарҳанги мамолики мавриди омӯзиш бидуни таҳияи ҳеҷ гуна шароитҳои методӣ барои қиёси байнифарҳангии меъёрҳои муошират дар забонҳои модарӣ ва хориҷӣ ва майлонҳои арзишии робитакунандагон дар ҷараёни таълим воғузур менамояд. Ин гуфта ба даврае дар методикаи таълими забони хориҷӣ дахл дорад, ки он замон забони модарӣ аз он «берун ронда мешуд». Ҳарчанд зарурати баҳисобгирии забони модарӣ ва тақия ба он пештар ва баъдан борҳо исбот карда шуда буд (Л.Шерба, А.Н.Шукин ва дигарон).

Ҳамин тавр, таълими тамоюли шахсиятӣ таълим дар асоси эҳтироми амиқ ба шахсияти талаба, баҳисобгирии вижагиҳои рушди инфиродии ӯ, муносибат ба ӯ ҳамчун ба иштирокчии бошуур, комилҳуқуқ ва масъули раванди таълим мебошад.

1.3. Модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими муоширати ғайрзабонӣ

Модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими муошират бо забони хориҷӣ барои дарки рафтори фарҳангӣ дар

муошират шомили иктидори бузург буда, донишхоро оид ба хусусиятҳои фарҳанги дигар ташаккул медиҳад. Дар асоси муқоисаи фарҳанги худӣ ин модел воқеиятро таҳлил менамояд ва рафтори он ба тақомули шахсияти фарҳангӣ-забонӣ ва гуфтугӯи фарҳангҳо ҳамчун мақсади ниҳой мусоидат мекунад.

Дар асоси муносибатҳои коммуникативӣ, интегративӣ, когнитивӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, тамоюли шахсиятӣ мо модели раванди ташаккулдиҳии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣро зимни таълими муошират бо забони хориҷӣ қоркард намудем, ки ҳама қисматҳои он ба ҳам вобаста ва тобеанд ва ин яқлухтии онро тасдиқ мекунад.

Чунон ки маълум аст, ки таҳсилоти бисёрфарҳангӣ «раванди азхудкунии донишҳо роҷеъ ба гуногуншаклии фарҳангии муҳити атрофи кишварҳои пайваста омӯхташаванда ва муносибатҳои тарафайни байни фарҳангҳо дар олами имрӯзаи бисёрфарҳанг, инчунин ташаккули мавқеи ғаболонаи ҳаётӣ ва маҳоратҳо дар ҳамкориҳои байнифарҳангӣ бо намоёндагони мамлакатҳо ва фарҳангҳои мухталиф тибқи принсипи гуфтугӯи фарҳангҳо» мебошад [95, с. 55].

Истифодаи усулҳои гуфтугӯи фарҳангҳо ба «созмондиҳии фазои муайяни эмотсионалии ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамдигарэҳтиромгузориҳои барои таълим қулай, бароҳандозии муносибатҳои субъект-субъектии миёни омӯзгор ва донишҷӯён, ки иктидори шахсиятии ахирихоро ғабол мегардонад, рушди салоҳиятҳои коммуникативии донишҷӯён мусоидат карда, имкон фароҳам меоварад, ки нуқтаи назари худ оид ба ин ё он мавзӯъ тавҷеҳ карда шавад» [160, с.62]. Дар Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии насли нав [10, с.18] намудҳои нави ғаболиятмандӣ - коммуникативӣ ва лоиҳавӣ, ки хатмқунандагони муассисаҳои таҳсилоти олиро барои онҳо омода месозанд, зикр мегарданд. Мутахассисони ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ бояд ба амалӣ намудани коммуникатсияҳо дар дараҷаҳои гуногуни ғаболияти худ, муайян кардани мундариҷаи ғаболияти касбии ояндаи худ, қомил гардондани донишҳои касбии

худ қобилият дошта, барои худтакомулдиҳии шахсиятӣ ва касбии худ саъй варзанд. Гузариш ба стандартҳои нави таҳсилот, ҷустуҷӯи усулҳои нави пешниҳоди маводҳо ва муносибатҳои нав ба азхудкунии маводҳоро, ки ба рушди лаёқатҳои зеҳнӣ ва эҷодии донишҷӯён равона карда шудаанд, шаҳодат медиҳад. Муносибати салоҳиятмандӣ инчунин дараҷаи баланди фаъолиятмандии донишҷӯро дар ташкил намудани чараҳои таълим пешбинӣ мекунад.

Тахассусгирии донишҷӯёнро ба назар гирифта, навъҳои нави вазифаҳо ва машқҳои фарҳангшиносӣ коркард гардидаанд, ки ба азхудкунии донишҳои нави умумифарҳангӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ - маҳоратҳои амалии ҳамкориҳои расмӣ, таълим дар заминаи иҷтимоӣ, инкишофи қобилиятҳо барои тафаккури эҷодкоронаи асоснок, идроки танқидӣ ва таҳлили фарҳангӣ-контрастивии иттилооти хориҷӣ нигаронида шудаанд.

Аз соли 2017 ин ҷониб дар кафедраи забонҳои ДТТ ба номи М.С.Осимӣ маҳфили илмӣ-таҳқиқотии «Коммуникатсияи байнифарҳангӣ» амал мекунад. Роҳбари он номзади илмҳои филологӣ, иҷроқунандаи вазифаи дотсент М. М. Бобоева мебошад.

Самтҳои асосӣ барои кори таҳқиқотӣ инҳо ба ҳисоб мераванд:

- *хусусиятҳои ҳамкориҳои байнифарҳангӣ дар гурӯҳҳои бисёрмиллати ДТТ:* донишҷӯён тренингҳо, соатҳои тарбиявӣ, чорабиниҳои беруназдарсӣ дар гурӯҳҳои таълимии бисёрмиллат мегузаронанд. Натиҷаҳои ин чорабиниҳо баррасӣ карда мешаванд, тренингҳо гузаронида мешаванд, баъд барномаи кор таҳия карда мешавад.

- *ташаққул додани таҳаммулпазирӣ ба тафовутҳои фарҳангӣ дар муҳити донишҷӯён.* Айни замон дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти олии ҚТ ба масъалаҳои мусолиҳаи байниэтникӣ, таҳаммулпазирӣ ва мубориза бо ксенофобия тавачҷуҳи хос зоҳир мекунад. Зухуроти манфӣ дар ҳамкориҳои байналмилалиро аз бисёр ҷиҳат нофаҳмӣ ба миён меоварад. Агар ба одамон имкони ба ҳамдигар аз наздик ошно шудан ва шинохтан дода шавад, зухуроти

манфӣ кам хоҳанд гашт. Фаҳмо мешавад, ки дар паҳлӯямон ҳамон гуна одамон бо ҳамон хислатҳои одамии умр ба сар мебаранд [161, с. 332].

Дар татбиқи қоидаҳои раванди Болоня марбут ба омодаسازی бакалаврҳо ва магистрҳо барномаҳои муштарак бо мушарраф гардонидани дараҷаҳои муштарак, асосан магистрӣ, дар таҳсилоти олии ҶТ пешниҳод карда шудаанд, ҳарчанд онҳо нисбатан камшуморанд. Барномаҳои зеринро ёдрас намудан мумкин аст:

Дар тӯли солҳои зиёд ба ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва ДТТ ба номи М.С.Осимӣ омӯзгорон аз Британияи Кабир, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Ҷумҳурии Федеративии Олмон (Кристиан Райхард, Чейн Ҷорҷ, Исмоил Ёдгор ва дигарон) ташриф овардаанд. Омӯзгорон ва донишҷӯёни факултаи технология ва соҳибқории ДДОТ ба номи С. Айнӣ якҷанд сол пеш оид ба лоиҳаҳои зерин бо ҶҶО кор карданд:

- барнома бо ширкати якҷанд донишгоҳ ва коллеҷи Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Ҷумҳурии Ёзбекистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон, ки низоми кредитиро доир ба раванди Болоня ба амал ҷорӣ карданд ва донишгоҳҳои Олмон доир ба барномаи «ТЕМПУС» ширкат варзиданд. Барнома ба наздикسازی нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони «технолог», «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд;

- барнома бо ширкати якҷанд донишгоҳи Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва донишгоҳҳои Олмон оид ба барномаи «ТЕМПУС», ки низоми раванди Болоняро татбиқ мекарданд. Барнома ба наздикسازی нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд;

- барномаи «ТЕМПУС» ПроТренинг бо ширкати ДДОТ ба

номи С. Айнӣ, ДДХ ба номи Б. Ғафуров, ДДХ ба номи М. Назаршоев, ДМТ, ДДЗТ, ДТТ ба номи М.С.Осимӣ, Донишгоҳи Эстонияи шаҳри Нарва ва донишгоҳҳои Олмон, ки низоми кредитиро оид ба раванди Болоня дар амал ҷорӣ мекарданд. Барнома ба наздикسازی нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд.

Дар барномаҳои номбаркардашуда ва дигар барномаҳои муштарак дараҷаҳои гуногуни ҳамгироӣ ба даст оварда мешаванд. Ба забони таълим ва корҳои хатмқунии таҳассусӣ талаботи гуногун пешниҳод карда мешаванд.

Қолиб аст, ки «донишҷӯёни тоҷик бо муаллимони хориҷии ба ДДОТ, ДТТ таърифоварда ва донишҷӯёне, ки забони тоҷикиро меомӯзанд, шинос шуда, оид ба таърихи донишгоҳ, оид ба ҷойҳои тамошобоби шаҳри Душанбе, оид ба маросимҳои тоҷикӣ нақл мекунанд. Баъд одатан шабнишиниҳо, озмунҳо, мусобикаҳои варзишӣ ва ғайра гузаронда мешаванд. Чунин вохӯриҳо ба ташаккули муносибати хайрхоҳона ба соҳибони забони мавриди омӯзиш таъсири мусбат мерасонанд, доираи ҷаҳонбинии донишҷӯёни тоҷик ва хориҷиро густариш медиҳанд, ба рафъ намудани монеаҳои забонӣ ва фарҳангӣ дар муошират ва таҳкими дӯстии миёни ҷавонони тоҷик ва олмонӣ ва таҳкими сулҳ дар ҚТ мусоидат менамоянд» [198, с. 33].

Гуфтаи боло имкон медиҳад хулоса барорем, ки кори берназдарсӣ кори банақшагирифта ва мақсадноки муаллим, нозир мебошад, ки якҷоя ба ҳалли вазифаи ягона: ёрирасонӣ ба донишҷӯ барои бемалол ворид шудан ба фарҳанги ғайр тавассути идроки мусбати забон ва фарҳанги соҳибони онҳо, фаҳмиши менталитет, ойину анъанаҳои миллӣ ва муносибатҳои тарафайни байнишахсӣ ҷода месипаранд [198, с. 35]. Дар ин робита суханони М. М. Бахтин бамавриданд: «Мо ба назди фарҳанги бегона масъалаҳои нава мегузорем, ки ҳуди он нагузошта буд, мо дар он ба ин масъалаҳо ҷавоб меҷӯем ва фарҳанги бегона ба мо ҷавоб дода, пешорӯямон ҷанбаҳои нав, умқиҳои нави маъноии худро мекушоём» [15, с. 31].

Ҳамин гуна, кори берназдарсӣ, ки бо фаъолияти касбӣ вобаста аст, хусусияти мусобикавӣ дорад ва дар ҷаҳорҷӯбаи наздикшавии бештари донишҷӯ ба шароитҳои воқеии фаъолияти касбӣ: озмуни «Беҳтарин дар касби худ», олимпиадаҳо оид ба забони англисӣ, викторинаи «Мамлакатҳои англисизабон» ва ҳоказо гузаронда мешавад [134, с.106]. Дар раванди чорабиниҳои беруназдарсӣ муҳассилин аз Тоҷикистон асосҳои забони англисиро азхуд

мекунанд ва бо унсурҳои мероси фарҳангӣ, маросимҳо, анъанаву одатҳои кишвари забони мавриди омӯзиш ошно мегарданд.

Раванди ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён зимни муоширати ғайрзабонӣ дар гурӯҳҳои бисёрфарҳангиро мо дар мисоли факултаҳои ТИК ДТТ ба номи М.С. Осимӣ ва ТС ДДОТ ба номӣ С.Айнӣ баррасӣ намудем.

Дар рафти таҳқиқот моҳият, мундариҷа ва хусусиятҳои салоҳиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни донишгоҳҳои техникӣ муайян карда шуданд. Дар ин асос чунин қисматҳои сохтори он чунин карда шуданд:

- иттилоотӣ (маҷмӯи донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, устувориҳои шавқу рағбати маърифатӣ);

- арзишӣ (мустақилияти мулоҳизаҳои баҳогузорӣ, принципҳо ва мақсадҳои аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнок);

- концептӣ (маҷмӯи дидгоҳҳо, принципҳо, ақидаҳои, ки муносибатро ба воқеияти атроф муайян мекунанд ва биниши оламро қуллан ва ҷойи одамро дар ин олам муайян менамоянд);

- тамоюлӣ (дарки зеҳнии донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, фаҳмиши захираҳои ҳаётии худ, қобилиятҳо, ҳудудҳои, таҷрибаи фаъолияти рефлексивӣ);

- амалиётӣ (омодагӣ ва маҳорати истифодабарии донишҳо, принципҳо барои қабули қарорҳо ва татбиқгардонии фаъолияти касбӣ);

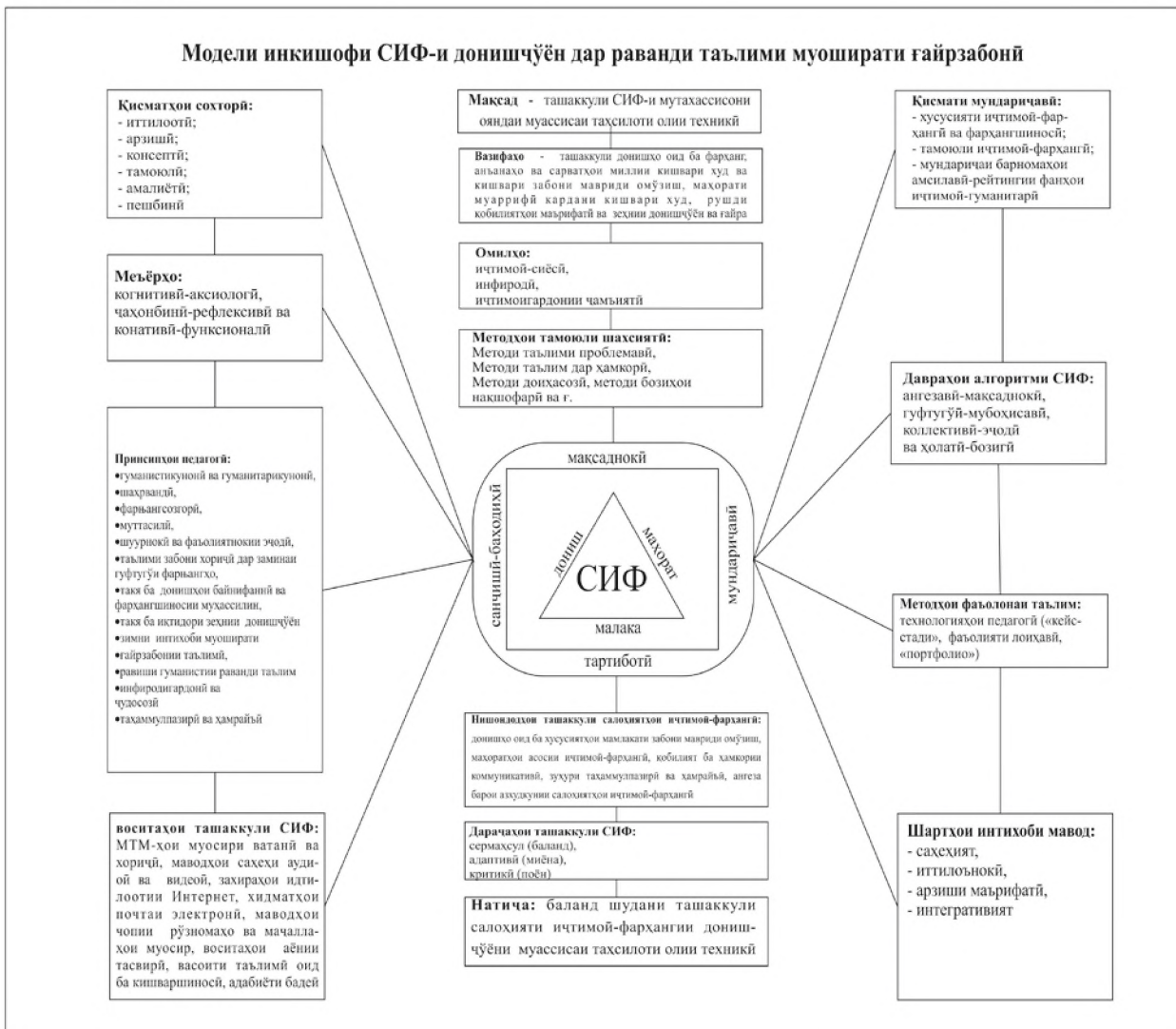
- пешбинишаванда (қобилияти истифодабарии дастгоҳи донишӣ-арзишӣ ва ҷаҳонбинӣ-рефлексивӣ барои пешбиниҳои оқибатҳои бехатарии фаъолияти барномасоз, муҳандис ва ғайра).

Мо барои ташкили раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ҳангоми таълими муошират бо забони ғайр модели функционалӣ-сохториеро коркард ва татбиқ намудем, ки қисматҳои мақсаднокӣ, мундариҷавӣ, тартиботӣ, санҷишӣ-баҳогузориро фаро мегирифт. Ҳар қисмати модел бо назардошти хусусияти ташаккули салоҳияти мазкур дар донишгоҳи техникӣ бо мундариҷаи том фаро гирифта шудааст.

Ҳама қисматҳои модели сохторӣ-функционалӣ паёпай ҷойгир мешаванд, яқдигарро аз ҳисоби таъйиноти функционалӣ пурра ва вобаста кунонда, зимнан раванди комили ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро тартиб медиҳанд (расми 1).

Мундариҷаи кор оид ба салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ самтҳои назариявӣ ва амалиявиро фаро мегирад. Равиши назариявӣ ташаккулдиҳии донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангиро дар ҷараёни омӯзиши курси «Забони англисӣ дар донишгоҳи техникӣ» пешбинӣ мекунад. Равиши амалиявӣ ташаккул додани малакаҳо ва маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангиро дар ҷараёни таъсиррасонии мутақобилаи фаъолияти бочидду ҷаҳди самтгирии иҷтимоӣ-фарҳангӣ пешбинӣ мекунад (ширкат дар кори маҳфили мутахассисони ҷавон барои гузаронидани ҷорабиниҳо дар заминаи гуфтугӯи фарҳангҳо)

Расми 1.

Асоси моделро мақсади тақомулдиҳии раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии зимни таълими муошират бо забони ғайр ташкил дод. Дар амал ҷорисозии он ҳалли як қатор вазифаҳоро пешбинӣ менамояд:

- ташаккулдиҳии донишхо оид ба фарҳанг, воқеиятҳо, анъанаҳо ва сарвати миллии кишвари забони мавриди омӯзиш, инчунин оид ба фарҳанги кишвари худ, маҳоратҳои муаррифӣ кардани кишвари худ, фарҳанги он дар шароитҳои муоширати байнифарҳангии ғайрзабонӣ;

- ташаккулдиҳии маҳоратҳо ва малакаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ;

- ташаккулдиҳии таҷрибаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва тамоюли арзишӣ;

- таҳлили ташаккулёбии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ (муайянгардони дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, таҳлили ташаккулёбии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, санҷиш);

- рушди қобилиятҳои маърифатӣ, маҳоратҳои зеҳнӣ, низоми муносибатҳои шахсиятӣ, муносибатҳои эмотсионалӣ-арзишӣ ба ҷаҳон ва ғайра дар донишҷӯён.

Қонунмандҳои асосие, ки асоси ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро дар раванди таълими муошират бо забони ғайр фаро мегиранд, ба назари мо, вобастагии ташаккули салоҳияти дар боло зикршуда аз фарҳанги бунёдии шахсияти донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ва хусусиятҳои синнусоли онҳо, вобастагии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ аз сифатҳои касбӣ ва шахсии омӯзгор, фарҳанги педагогии вай, вобастагии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ аз ташкили шароитҳои бароҳати психологӣ дар раванди таълим мебошанд. Чунин принсипҳои умумипедагогӣ принсипҳои асосӣ шуданд:

- гуманистикунони раванди таҳсилот,

- тамоюли шахсиятӣ,

- мураттабӣ ва муттасилӣ,

- шуурнокӣ ва фаъолиятнокии эҷодӣ,
 -илмӣ будан,
 - робитаи таълим бо ҳаёт,
 - принципҳои, ки асоси таҳсилоти иҷтимоӣ-фарҳангиро тартиб медиҳанд ва аз ҷониби профессор В. В. Сафонова коркард шудаанд:

- таълими забони хоричӣ дар заминаи гуфтугӯи фарҳангҳо,
- таълим ба донишҳои байнифаннӣ ва фарҳангшиносии муҳассилин,
- таълим ба иқтисоди зеҳнии донишҷӯён ҳангоми интиҳоби муоширати таълимӣ бо забони ғайр, равияи гуманистии ҷараёни таълим [153, с. 28].

Алгоритми ташаккули салоҳиятмандии иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён муайян карда шуд, ки *чор давраи наёнӣ* ва бо ҳам вобастаро дар бар мегирад: анғезавӣ-мақсаднокӣ, гуфтугӯӣ-мувоҳисавӣ, коллективӣ-эҷодӣ ва ҳолатӣ-бозигӣ, ки ба инкишофи бемақсад, муназзам ва давра ба давраи иқтисоди иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар ҷараёни таълими забони англисӣ нигаронида шудааст.

Принципҳои методологии омодагии коммуникативии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар заминаи парадигмаи иҷтимоӣ-фарҳангии таҳсилот асоснок карда шуданд: фарҳангсозгорӣ, бисёрфарҳангӣ, гуфтугӯи фарҳангҳо, ки раванди таҳсилотро ба рушди гуманистӣ, бисёрфарҳангии шахсиятии донишҷӯёне, ки барои ҳамкориҳои гуфтугӯӣ қобилият доранд, тамоюл медиҳанд.

Қисмати мақсаднокии модел аз лиҳози функционалӣ пеш гузоштани мақсадҳо ва муайян кардани вазифаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар раванди таълими муошират бо забони ғайр пешбинӣ мекунад ва барои ҳосил намудани мақсад - ташаккулдиҳии салоҳияти мазкур тавассути ҳалли вазифаҳои зерин майлон мебахшад:

- асосҳои арзишӣ-меъёрии ҷаҳони муосирро азхуд кардани донишҷӯён;

- инкишоф додани кӯшиш ва омодагӣ ба фаъолияти аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнок;

- фароҳамовариҳои фазои инфиродӣ дар асоси арзишҳои умумиинсонӣ ва дарки масъулияти шахсӣ;

- принсипҳои педагогӣ:

- гуманистикунонӣ ва гуманитарикунонӣ,

- шахрвандӣ,

- фарҳангсозгорӣ,

- муттасилӣ,

- шуурнокӣ ва фаъолиятнокии эҷодӣ,

- инфиродикунонӣ ва ҷудогардоние, ки асосҳои талабот ба

раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро муайян мекунад.

Ба қисмати мундариҷавӣ ворид карда шудаанд:

- қисмҳои таркибии иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва фарҳангшиносии фанҳои гуманитарӣ, ки барои муҳандисон, барномасозон, робитачиён ва дигарон азҳудкунии донишҳои низомии аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аҳамиятнокро (хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии танзими рафтор тавассути меъёрҳои дар ҷомеа пазируфташуда, қоидаҳои фарҳангӣ-анъанавии ҳамкорӣ) таъмин мегардонанд;

- тамоюли иҷтимоӣ-фарҳангии машғулиятҳои ихтиёрӣ (урфу одат, анъанаҳо, ҳамкориҳои иҷтимоии меъёрӣ, ҳамкорӣ дар фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ), ки барои дар барномасозон, муҳандисон, робитачиён ва дигарон ташаккул ёфтани муносибати арзишӣ ба фаъолияти касбии тамоюли иҷтимоӣ мусоидат мекунанд;

- мундариҷаи барномаҳои амсилавӣ-рейтингии фанҳои иҷтимоӣ-гуманитарӣ, ки ба муҳандисон, барномасозон, робитачиёни оянда барои азҳудкунии таҷрибаи фаъолияти аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнок ва амалигардонии он дар соҳаи истеҳсолот мусоидат мекунанд.

Қисмати тартиботӣ технологияҳои истифодашавандаро дар бар мегирад, мантиқ ва давраҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёро аз лиҳози функционалӣ инъикос менамояд, хусусияти фаъолияти омӯзгор ва донишҷӯро ҳамчун субъектҳои ҷараёни таълиму тарбия баррасӣ мекунад.

Ба қисмати мазкур методҳои фаъоли таълим ва шаклҳои тамоюли амалии ташкили кори таълимӣ ва беруназдарсӣ, истифодаи технологияҳои гуманитарии педагогӣ («кейс-стади», фаъолияти лоихавӣ, «портфолио» ва ғайра) дар раванди таълими муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дохил мешаванд, ки хусусияти онҳоро тамоюл ба азхудкунии фарҳанг, инкишофи мавқеи субъектӣ, рефлексивият ҳамчун инъикоси худифодасозӣ ва худшиносии донишҷӯ ташкил медиҳад.

Қисми санчишӣ-арзишдоварии модел аз қисматҳо иборат аст (иттилоотӣ, арзишӣ, концептӣ, тамоюлӣ, амалиётӣ, пешбинӣ).

Гуногуншаклӣ ва гуногунпахлуии муносибатҳоро ба муайянсозии дастгоҳи меъёрӣ ба назар гирифта, мо меъёрҳои когнитивӣ-аксиологӣ, ҷаҳонбинӣ-рефлексивӣ ва функционалиро муқаррар намудем.

Меъёри когнитивӣ-аксиологӣ фаҳмиши маъноӣ донишҳои низомӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии маҷмӯӣ ва дараҷаи азхудкунии маҳоратҳои арзишдовариро тавсиф мекунад.

Меъёри ҷаҳонбинӣ-рефлексивӣ дараҷаи фаҳмиши зеҳнии арзишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, идроки созгори онҳо ва азхудкунии маҳоратҳои рефлексивиро ошкор менамояд; ба мавқеҳо ва мақсадҳои арзишиву маъноӣ вобастагӣ дорад.

Меъёри функционалӣ омодагӣ ва маҳорати истифодабарии донишҳо дар ҳолатҳои мухталифи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва азхудкунии маҳоратҳои назорат кардан, таҳлил кардан ва баҳо додани ҷараён ва натиҷаи фаъолиятро муайян мекунад.

Нишондодҳои ба меъёрҳои номбаршуда мувофиқ ва воситаҳои ташҳиси дараҷаи ташаккулёбии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ҷудо карда шуданд.

Дар таҳқиқот меъёрҳои интихоби маводи забонӣ ва нутқӣ, аз ҷумла матнҳо, муайян карда шуданд. Меъёрҳои умумии интихоби матнҳои фарҳангшиносӣ инҳоянд:

- сахехият,
- иттилоотнокӣ,
- арзиши маърифатӣ,
- интегративият,
- проблеманокӣ,
- тамоюли байнифарҳангӣ,
- функционалӣ.

Бо баҳисобгирии маҷмӯи меъёрҳои ошкоргардида бо мақсади ҷудокунии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ аз рӯйи дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ чадвале таҳия карда шуд, ки дараҷаҳои продуктивӣ (баланд), адаптивӣ (миёна), интиқодӣ (поён)-ро фаро мегирад:

- дараҷаи баланд бо мавҷудияти низоми донишҳои гуногунпахлуи иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар донишҷӯён, ки онҳоро метавонанд дар амал истифода баранд, муайян карда мешавад. Дар донишҷӯён маҳоратҳои асосии иҷтимоӣ-фарҳангӣ пурра ташаккул ёфтаанд, онҳо таҷрибаи зиёди ҳамкорӣ бо намояндагони фарҳанги забони ғайрро доранд. Аломати фарқкунандаи дараҷаи мазкур дар муҳассилин ташаккул ёфтани таҳаммулпазирӣ, эҳтиром ба намояндагони фарҳанги ғайр мебошад.

Донишҷӯён қобилияти шарикии коммуникативӣ доранд, ки бо сатҳи баланди ангазаноки тавсиф карда мешавад.

- дараҷаи миёна дар донишҷӯён мавҷуд будани баъзе донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангиро оид ба ҷанбаҳои алоҳидаи фарҳанг пешбинӣ мекунад, аммо донишҷӯён онҳоро на ҳама вақт дар амал истифода бурдан метавонанд. Маҳоратҳо ва малақаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии муҳассилин қисман ташаккул ёфтаанд. Донишҷӯён на ҳама вақт, балки вобаста аз ҳолат таҳаммулпазирӣ зоҳир менамоянд. Малақаҳои фарҳанги рафтор қисман ташаккул ёфтаанд.

Ангеза барои азхудкунии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ на ҳама вақт зоҳир мегардад.

- дараҷаи поён дараҷаи заифи ташаккулёбии донишҳои зарурии иҷтимоӣ-фарҳангиро пешбинӣ мекунад. Дараҷаи поён бо ташаккул наёфтани малакаҳо ва маҳоратҳои асосии иҷтимоӣ-фарҳангӣ, мавҷуд набудани маҳоратҳои самтгирӣ дар воқеиятҳои мамлақати забони мавриди омӯзиш, инкишофи нокифояи сифатҳои шахсияти мисли таҳаммулпазирӣ, эҳтироми намояндагони фарҳанги бегона дар муҳасиллин тавсиф карда мешавад. Донишҷӯён бо дараҷаи поёни ангежа ба азхудкунии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ тавсиф карда мешаванд.

Аз таҳлили адабиёти истифодашуда роҷеъ ба мавзӯи кори таҳқиқотӣ мо омилҳоеро ошкор гардондем, ки онҳо метавонанд ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар донишҷӯён дар чараёни таълими муошират бо забони хориҷӣ таъсир гузоранд:

1. Омилҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ:

- муносибат ба кишвари мазкур: нигоҳ ба олами забони мавриди омӯзиш;
- стандартҳои муҳити ҳуди иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

2. Омилҳои иҷтимоӣ-гардонии ҷамъиятӣ:

- мактаб, қор, хонавода, ҳамсолон.

3. Омилҳои инфиродӣ:

- синну сол, ҷинс, ҷаҳонбинӣ, донишҷӯи забони хориҷии мавриди омӯзиш, имкониятҳои зеҳнӣ, ангежанокӣ ва шавқу рағбат.

Ин ҳама омилҳо ба раванди дар муҳассилин ташаккул ёфтани тасаввурот оид ба ҷаҳони забони хориҷии омӯхташаванда ҳиссаи ҳудро мегузоранд. Марбут ба ин В. В. Сафонова зикр менамояд, ки зимни моделсозии таҳсилоти иҷтимоӣ-фарҳангӣ тавассути забони хориҷӣ ба қоидаҳои зерин тавачҷуҳи ҳоса бояд зоҳир кард:

Дар идрок ва арзёбии падидаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии фарҳанги ғайр ҳамон ҷаҳонбинии иҷтимоии толибилм нақш мебозад, ки зерин таъсири таҷрибаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар фарҳанги худӣ ташаккул ёфтааст. Маҳз аз ҳамин

сабаб олами худии толибилм хангоми омӯзиши забони хоричӣ набояд сарфи назар карда шавад, балки зимни интихоби мавзӯҳои таълимӣ ва тархрезии вазифаҳои таълимӣ ба ҳисоб гирифта шавад [153, с. 29].

Дар натиҷа модели салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассиси ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар таҳқиқоти мо чунин шакл гирифт:

- ✓ сифатҳои аз лиҳози касбӣ аҳамиятноки шахсияти донишҷӯ:

- ✓ кушодарӯӣ, идроки ғояҳои нав, мушоҳидакории иҷтимоӣ

фарҳангӣ, эҳтироми худвижагии фарҳанги забони ғайр, пазириши ғояҳо ва арзишҳои он, таҳаммулпазирӣ, муносибати мусбат бо соҳибони фарҳанги забони ғайр, боодабӣ, идоракунии вазъи эмотсионалии худ дар муоширати байнифарҳангӣ ва педагогӣ;

- ✓ донишҳо:

- ✓ моҳияти коммуникатсияи байнифарҳангӣ;

- ✓ психологияи этникӣ: низоми миллии арзишҳо, хусусиятҳои

хислати тоҷикон ва халқи кишвари забони мавриди омӯзиш;

- ✓ воқеиятҳои фарҳанги кишвари забони мавриди омӯзиш: тарзи

ҳаёти рӯзмарра ва маишати халқҳои соҳиби забон, маълумотҳои ҳаётии дар тафаккури одатии омма муҳим, анъанаҳо ва меъёрҳои муошират, донишҳои кишваршиносӣ, донишҳои лексикаи шомили тобиши лингвистӣ-кишваршиносӣ;

- ✓ биниши воқеиятҳои фарҳанги мо аз ҷониби халқи соҳиби забони хоричӣ;

- ✓ маҳоратҳо:

- ✓ ҳаммонанд кардан, таҳлил кардан ва муқоиса кардани

воқеиятҳо ва падидаҳои фарҳанги забони хоричӣ ва фарҳанги худӣ;

- ✓ интихоб намудани услуби рафтори нутқӣ ва ғайринутқӣ.

Ба модел мо методҳои тамоюли шахсиятӣ: методи таълими проблежавӣ, методи таълим дар ҳамкорӣ, методи лоихаҳо, методи бозии нақшофарӣ ва ҳоказоро ворид кардем. Хангоми лоихакашии модел мо воситаҳои нисбатан босамараи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ: МТМ-и муосири ватанӣ ва

хориҷӣ, маводҳои сахҳои аудиоӣ ва видеоӣ, захираҳои иттилоотии шабакаи интернет, хидматҳои почтаи электронӣ, маводҳои ҷопии рӯзномаву маҷаллаҳои муосир, реклама, воситаҳои аёни тасвирӣ, китобҳои дарсӣ оид ба кишваршиносӣ, адабиёти бадеиро дохил кардем. Қисмати ҷамъбастии модел чунин натиҷа мебошад - баланд бардоштани дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар ҷараёни таълими муошират бо забони хориҷӣ.

Муайян кардани самаранокии татбиқи модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии ҷудо кардани нишондодҳо ва дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳияти номбаршударо талаб менамуд.

Маълум, ки дар донишҷӯён қиёсан бо талабагон нутқи матнӣ дар шароитҳои раванди таълим аз ҳолати зудтар инкишоф меёбад. Иттилои нав ва мароқангез талаботи мулоҳиза рондан, ифода кардани муносибати худ, бо ҳампешагон баррасӣ намуданро ба вучуд меоварад, ин ҳолати коммуникатсияи табииро фароҳам месозад. Аз ин сабаб ҳолатҳои муошират дар таҳқиқоти мо дар асоси матнҳои тамоюли иҷтимоӣ-фарҳангӣ моделсозӣ карда шуданд. Онҳо, бо тафовут аз матнҳои ихтисосдодашудаи маҳдуд, ки барои ҳама муҳассилини гурӯҳ дилбазан ва нофаҳмоянд, барои ҳама донишҷӯёни гурӯҳи таълимӣ шавқовар мебошанд [22, с. 108].

Мавзӯи умумие, ки қулли донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникиро муттаҳид гардонд, «Душанбе - шаҳри сермиллат» номида шуда буд. Мавзӯи мазкур аз як қатор зермавзӯҳо иборат буд, ки онҳо барои мутахассисони ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ мароқи иҷтимоӣ-фарҳангӣ бармеангехтанд ва ба мақсади ташаккулдиҳии салоҳиятнокии байнифарҳангии донишҷӯён мувофиқат менамуданд.

Моделсозии мазкур аз омилҳои зерин иборат буд:

- «аввалан, шавқу рағбат пайдо мегардад, ки ангезаи ботиниро тақвият мебахшад;

- дуюм, имконияти муттаҳид гардондани ҳама иштирокдорон дар гурӯҳ, аз ҷумла муаллимон ҳамчун иштирокдорони бевоситаи муошират, ташкил меёбад;

- сеюм, табиият ва озодии муошират ба даст оварда мешавад, ки дар чорчӯбаи ихтисосдиҳии маҳдуди толибилмон номумкин аст;

-чорум, монеаҳои психологӣ ва забонӣ аз миён бардошта мешаванд, ки ин бояд ворид гаштан ба муоширати воқеиро осон гардонад» [90, с. 23].

Барои таҳлили ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён асос ёфтан лозим буд. Воқеияте ҳамчун асос хидмат расонд, ки иштибоҳҳои имконпазир асосан иштибоҳҳои дорой хусусияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ буданд. Бо мақсади татбиқи ташаккулдиҳии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён нақши кори пешакии сомондодашуда барои фаҳмидани омилҳои асосии ҳаёти муҳим буд, ки онҳо ба чараёни ташаккулдиҳии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар чараёни таълими муошират бо забони ғайр таъсир гузоштанд.

Моделҳои муаллифӣ ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ташкили илман асосноки низомӣ-сохтории фаъолияти таълимист, ки ба омодагардонии хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти олии барои шарикӣ кори сермаҳсул дар муоширати корӣ нигаронида шудааст.

Моделҳои методологӣ тақия мекунад ба:

1. Парадигмаи иҷтимоӣ-фарҳангии таҳсилот, ки самтҳои муосирро дар педагогика тавассути дар амалияи педагогӣ ҷорисозии принципҳои зерин муайян менамояд:

- принципи фарҳангсозгорӣ ҳамчун принципи мувофиқати мақсадҳои таҳсилот бо мақсадҳои фарҳанг, ки ахирӣ ҳамчун воридшавии одам ба ҷаҳони фарҳанг фаҳмида мешавад; барои ошноии муҳассилин бо гузашта ва имрӯзи фарҳанги ҷаҳонӣ дар асоси ҳамкориҳои шахсият дар низоми «Ман - гурӯҳи иҷтимоӣ - ҷомеа - тамаддуни ҷаҳонӣ» мусоидат мекунад;

- принципи педагогикаи бисёрфарҳангӣ, ки барои ташаккул додани типҳои нави шахсияти дар андозаи кроссфарҳангӣ тафаккурварзанда таъйин гаштааст. Варианти таҳсилоти бисёрфарҳангӣ тавъамии мусбати этникӣ-фарҳангии донишҷӯёнро бунёд мениҳад ва ба рушди давра ба давраи шахсият аз Мани этникӣ ба Мани шаҳрвандӣ ва Мани сайёравӣ асос меёбад;

- принципи «гуфтугӯи фарҳангҳо», ки дар раванди таълиму тарбияи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ чорисозии он имкон медиҳад вазифаҳои таҳсилоти бисёрфарҳангӣ ҳал карда шаванд, зеро он ба муносибати мусбат ба фарқиятҳои фарҳангӣ ва тарбияи донишҷӯён дар рӯҳи сулҳу осоиш, таҳаммулпазирӣ, ҳусни тафоҳум ва ҳамкорӣ мусоидат мекунад.

2. Ҳамгирии равияҳо:

- равияи тамоюли шахсиятӣ воридшавии донишҷӯёнро ба фаъолият ҳамчун роҳи асосии инкишофи сифатҳои шахсиятӣ ва мавқеи фаъолонаи донишҷӯ актуалӣ мегардонад:

- равияи маҷмӯӣ коркард ва татбиқ кардани маҷмӯи унсурҳои байни ҳам вобаста ва маҳз принципҳои методологӣ, шароитҳои педагогӣ ва раванди технологиро дар раванди педагогӣ пешбинӣ менамояд;

- равияи салоҳиятмандӣ ба омодагии амалии донишҷӯ ба муоширати самарабахш нигаронида мешавад ва мантиқи принципан дигари ташкили фаъолияти таълимӣ ва маҳз мантиқи ҳалли вазифаҳо ва проблемаҳои начандон инфиродӣ, балки бештар гурӯҳӣ, ҷуфтӣ, коллективиро пеш мегузорад;

- равияи фарҳангшиносӣ таҳсилотро ҳамчун раванди фарҳангӣ дар муҳити фарҳангсозгории таҳсилот, ки ба инкишофи донишҷӯ ҳамчун субъекти фарҳанг дар раванди гуфтугӯ равона карда шудааст, баррасӣ мекунад;

- равияи иҷтимоӣ-фарҳангӣ мундариҷаи томи модели муаллифиро муайян кард.

Ба майдони таҳсилоти низом воридсозии ғояҳо, арзишҳо ва меъёрҳои, ки асоси ҷомеаи кушод ва бисёрфарҳангиро таркиб додаанд, ба сифати вазифаи пешбарандаи модел нишон дода шудааст.

Ҳамчун принципҳои дидактикӣ, ки талаботи асосиро ба ташкили раванди педагогӣ муайян карданд, инҳо амал намуданд:

- равиши гуманистӣ ва шахсиятӣ, ки ба ташаккули ҷаҳонбинии гуманистии донишҷӯён ҳамчун танзимгари маънавии муошират, ҳамдигарфаҳмӣ, ҳамкорӣ мусоидат мекунад;

- шуурнокӣ ва фаъолиятнокӣ;

- мураттабӣ ва муттасилӣ;
- дастрасӣ,
- демократикунонии муносибатҳо ва хусусияти коллективии таълим.

Дар асоси принципҳо ва муносибатҳои методологӣ шароитҳои педагогии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён муайян карда шуданд. Чунин шароитҳои педагогӣ муҳим мебошанд:

- актуалӣ гардондани ташаккули сифатҳои шахсияти донишҷӯён:
- масъулиятнокӣ,
- мустақилият,
- ташаббускорӣ,
- фаъолиятнокӣ,
- фарҳанги ботинӣ,
- пурдонӣ ва ҳоказо дар муҳити тамоюли гуманитарии таҳсилоти муассисаи таҳсилоти олии,
- истифодаи технологияҳои гуманитарӣ дар омодагардонии касбии муҳандисон-технологҳо, барномасозон, робитачиён ва дигарон.

Дар таҳқиқоти мазкур зери мафҳуми шароитҳои педагогӣ маҷмӯи низомии имкониятҳои объективӣ, ҳолатҳои раванди педагогӣ фаҳмида мешавад, ки онҳо аз ҷониби омӯзгор ба таври мақсаднок фароҳам оварда мешаванд ва дар муҳити таҳсилот татбиқ гардонда мешаванд ва қобилиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро дар раванди омӯзиши фанҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ таъмин мекунанд.

Зарурат ва кифоягии шароитҳои педагогии ҷудокардашуда бо роҳи таҷрибавӣ-озмоишӣ муайян карда шуд ва тавассути сохтор ва меъёрҳои салоҳиятмандии иҷтимоӣ-фарҳангӣ, самтгирӣ ба худинкишофдиҳӣ ва худтақомулдиҳии донишҷӯён ҷиҳати хусусиятҳои коммуникативиашон бо ҳосил кардани таҷрибаи коммуникативӣ тасдиқ карда шуд.

Дар робита бо ҷанбаи амалии ҳалли проблемаи ташаккули салоҳиятмандии иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён зикр кардан бояд, ки рушди қобилиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ чараёни бефосилаи малакаҳои нави рафторӣ, хусусиятҳои

психикӣ-ичтимоӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангиро ба даст овардани шахсият мебошад. Ба андозаи камолёбӣ, афзоиши таҷрибаи ҳаётӣ, муошират бо дигарон одам ақидаашро ҳам оид ба худ ва ҳам оид ба олами атроф таҷдиди назар мекунад. Аз ин лиҳоз, муассисаи таҳсилоти олии барои ташаккули мақсадноки фарҳанги коммуникативӣ, аз ҷумла салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён, имкониятҳои васеъ дорад, зеро ҳар донишҷӯ ба муҳити иҷтимоӣ-фарҳангии муассисаи таҳсилоти олии муосир ворид гашта, маҷбур аст, ки мустақилона раванди иҷтимоӣ-фарҳангиро дар фазои арзишҳои фарҳангӣ ва динии бо ҳам номувофиқ, қолабҳои тафаккур ва рафтор ташкил ва мурағаб кунад. Вазифаи педагогӣ дар ҳолати мазкур аз он иборат аст, ки ин раванд на ғайримутаваккилона бошад, балки дар чорҷӯбаи фаъолияти таҳсилоти муассисаи таҳсилоти олии техникӣ хусусияти мутаваккилона ва идорашаванда гирад.

Шароити муҳими ташкили мақсадноки омодагии иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ коркарди модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён буд, ки тамоюли афзалиятнок, принципҳо ва шароитҳои ташаккули муоширати салоҳиятмандонаи донишҷӯёнро муайян кард ва яқлухтии раванди таҳсилотро таъмин намуд.

Моделсозии педагогӣ тарзи назариявии инъикоси шаклҳои мавҷудият, сохт, таркиб ва сохтори амалкард ё рушди объекти педагогӣ тавассути ошкорсозии таркиби салоҳият ва равобити дохилӣ, инчунин тавассути муайянгардонии бузургӣҳоест, ки имконияти таҳлили сифатӣ ва миқдори тағйироти падидаи таҳқиқшавандаи педагогиро таъмин менамоянд.

Барои тафтиши имкониятҳои прагматикӣ модели коркардшудаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар заминаи факултаи ТИК ДТТ ба номи М.С. Осимӣ ва факултаи ТС ДДОТ ба номи С. Айнӣ дар давраи аз соли 2013 то соли 2019 кори таҷрибавӣ-озмоишӣ гузаронда шуд. Дар озмоиш 9 омӯзгори забони англисӣ ва 270 донишҷӯи курси яқум, ки оид ба ихтисосҳои «Технологияҳои информатсионӣ ва коммуникатсионӣ», «Барномасозон», «Технологияи

мошинсозӣ» ва дигарҳо таълим мегирифанд, ширкат варзиданд. Тибқи мақсадҳо ва вазифаҳои таҳқиқот озмоиши педагогӣ аз се давра: муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва ҷамъбасти иборат буд. Ҳамчун методи асосии таҳқиқот озмоиши ташаккулдиҳанда амал мекард, ки объективият ва исботшавандагии тафтишро ба туфайли ҷудокунии репрезентативӣ, мавҷудияти гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ, ташҳиси такрорӣ, эътимоднокии оморӣ маълумотҳои озмоишӣ таъмин гардонд.

Мо «Методикаи санҷиши дараҷаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ»-ро коркард намудем, ки имкон дод дараҷаи салоҳият дар муоширати мухассилин дар тӯли тамоми озмоишро ҳам коршиносон (экспертҳо) ва ҳам худ донишҷӯён ташҳис кунанд. Гурӯҳи коршиносонро омӯзгороне, ки мустақиман бо иштирокчиёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ кор мекарданд, инчунин донишҷӯён-сарварони ин гурӯҳҳо ташкил доданд.

Азбаски санҷиши ҳамаҷаҳади салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мушкил аст, муайян кардани қисматҳои асосӣ ва хусусиятҳои мундариҷавӣ онҳо барои арзишдоварии минбаъда муҳим буд. Ба сифати асоси таҳлили мундариҷавӣ салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ сохтори муоширати дар психологияи иҷтимоии ватанӣ пазируфташуда мавриди истифода қарор гирифт, ки се қисмати бо ҳам вобаста: маърифатӣ, эмотсионалӣ ва рафториро ташкил медиҳад.

Дар заминаи муносибати муосир ба проблемаи инкишоф ва тақомули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён - мутахассисони ояндаи техникӣ, ки дар он таълим ҳамчун худинкишофдиҳӣ ва худтақомулдиҳӣ дар асоси амалиёти худ баррасӣ мегардад, ташҳиси салоҳиятмандӣ бояд худташҳисдиҳӣ, худтаҳлилқунӣ бошад.

Аз ин лиҳоз, проблемаи санҷиши салоҳиятмандӣ дар ҷараёни озмоиш наметавонист танҳо бо василаи иттилоъдиҳии озмоишшаванда оид ба натиҷаҳои тестгузаронӣ ҳал карда шавад, ҷараёни ташҳисро тавре ташкил кардан муҳим буд, ки зимни он иштирокчиён иттилооти таъсирбахш гиранд, то

дар асоси он худашон ислохи зарурии рафтори иҷтимоӣ-фарҳангиашонро амалӣ гардонанд.

Бад-ин минвол, санчиши салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ бояд, дар навбати аввал, раванди худтаҳлилқунӣ бошад, ташаккули салоҳиятмандӣ дар муошират раванди худтақомулдиҳии воситаҳои ташкили самараноки фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ шавад. Марбут ба ин, дар рафти коркарди методика вазифа гузошта шуд, ки нишондодҳои бунёдии муоширати самараноки муосири қорие, ки барои ҳар донишҷӯ ҳамчун асоси рушди минбаъда ва тақомулёбӣ лозиманд, муайян карда шаванд.

Ҳамин тариқ, модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ҳангоми таълими муошират бо забони хориҷӣ ва самаранокии истифодаи технологияҳои педагогӣ ба татбиқгардонии он дар раванди таълими тамоюли шахсии забони хориҷӣ мусоидат кард.

Хулосаи боби якум

Идроки зарурати азхудқунии лоақал як забони хориҷӣ ба қомеаи мо омад. Барои ҳар мутахассисе, ки мехоҳад дар соҳаи худ қомеб гардад, донишҷӯи забони хориҷӣ ҳаётан муҳим аст. Аз ин сабаб ангезанокӣ ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ якбора афзуд. Аммо мушкилот дар роҳи азхудқунии забони хориҷӣ, алалхусус дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, қам нагаштааст. Мисли пештара ноқифоягии амалияи фаъолони шифоҳӣ бо баҳисобгирии ҳар донишҷӯи гурӯҳ, номавҷудии инфиродикунонӣ ва қудосозии зарурии таълим ҳамчун мушкилоти асосӣ боқӣ мемонад.

Ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ҳамчун қараёни бутуни педагогӣ фаҳмида мешавад, ки қисмҳои таркибии фарҳангшиносӣ ва гуманитарии он ба рушди шахсиятӣ ва ташаккули қасбии мутахассиси ояндаи техникӣ таъсир мерасонад. Дар

муайянгардонии чараёни мазкур мо онро ба асос гирифтём, ки хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ мутахассисест, ки дорои салоҳиятҳои рушдёфтаи аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнок буда, ба ошкорсозӣ ва фаҳмиши маъниҳо ва арзишҳои нави ҷаҳолияти техникӣ дар ҷаҳони муосир қобилиятманд, барои ба зимма гирифтани масъулият чихати бехатарии технологияи ҷаҳолияти касбӣ ва оқибатҳои таъсири кори худ ба табиат ва ҷомеа омода мебошад.

Зимнан таълими фарҳанги забони хориҷӣ натавонанд ҳамчун воситаи муоширати байнишахсӣ, балки инчунин ҳамчун воситаи ғанигардонии олами маънавии шахсият дар асоси бадастовари донишҳо оид ба фарҳанги кишвари забони мавриди омӯзиш (таърих, адабиёт, мусиқӣ ва ҳоказо), донишҳо оид ба сохти забон, низом, хусусиятҳои он ва ҳоказо истифода бурда мешавад.

Ручӯъ ба кишвари забони мавриди омӯзиш, иттилоъдиҳӣ ба донишҷӯён оид ба соҳаҳои мухталифи ҳаёти халқе, ки сокини ин кишвар аст, бояд доимо амалӣ карда шавад, аз қадамҳои аввалини таълими ҷаҳонӣ намуна ва бо ҷалби ҳақиқии маводҳои саҳеҳе, ки хусусиятҳои маишат, муносибатҳои байниҳамдигарӣ, қоидаҳо ва меъёрҳои рафторро инъикос мекунанд.

Мундариҷаи тарбияи тамоюли шахсиятӣ барои ёрӣ расондан ба одам дар бунёдсозии шахсияти худ, муайянгардонии мавқеи шахсияти худ ба ҳаёт: интихоби арзишҳои барои худ муҳим, азхудкунии низоми муайяни донишҳо, ошкорсозии доираи проблемаи илмӣ ва ҳаётии мавриди шавқу рағбати ӯ, азхудкунии тарзҳои ҳалли онҳо, кушоиши олами рефлексивии «Ман»-и худ ва омӯхтани идоракунии он таъйин карда шудааст.

Дар таҳқиқот ду қисмати аз якдигар вобаста ва тобеи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ: умумифарҳангӣ ва тамоюли касбӣ ҷудо ва аз лиҳози илмӣ асоснок карда мешавад. Асоси инкишофи ҳар ду қисматро ҳамгироии байниҷаҳонӣ таркиб медиҳад.

Дар кори таҳқиқотӣ ба исбот расонда мешавад, ки забони хориҷӣ, бо дигар соҳаҳои илмӣ ҳаёт ҳамгирой карда, асбоби муктаддирӣ рушди иҷтимоӣ-фарҳангии шахсият мешавад ва ба сифати чунин воситаҳо амал менамояд: а)

маърифати арзишҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва маънавӣ-ахлоқии халқҳои мамӯлики шарик; б) ба даст овардани донишҳо дар низоми фаъолияти техникӣ, дар соҳаи танзими муносибатҳои шартномавӣ-ҳуқуқӣ дар лизинги байналмилалӣ, дар соҳаи стандартҳои байналмилалии рафтори корӣ; в) ошкорсозӣ ва инкишофдиҳии сифатҳои арзишӣ аз қабали хушрафторӣ, зудҳаракатӣ, омодагӣ ба худтақомулдиҳии муттасил ва баландбардории ихтисос, масъулиятнокӣ, кушод будан нисбати ҳамкорӣ, яъне нишонаҳои ҳислатҳои, ки барои мутахассисони дар соҳаҳои масъулиятноки фаъолияти ҳаётии ҷомеа машғул, амсоли барномасозон, робитачиён, технологҳои мошинсозӣ ва ғайра хос мебошанд.

Барои интихоби қисмати умумифарҳангӣ афзалияти арзишҳои бунёдии миллӣ-фарҳангии маросимҳо ва арзишҳои фарҳангӣ-таърихӣ, барои қисмати касбӣ-фарҳангӣ баҳисобгирии интизориҳои касбии донишҷӯён меъёрҳои махсус мебошанд.

Ҳамин гуна, гуфтаи боло оид ба зарурат ва аҳамиятнокии методикаи коркардшудаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ шаҳодат медиҳад, ки дар он ҷо дар заминаи гуфтугӯи фарҳангҳо ба донишҷӯён омӯзиши бисёрҷанбаи ду ё зиёда фарҳанги этникӣ пешниҳод карда мешавад. Иқтидори билингвалӣ, миллӣ ва шахсиятии шахрвандони асри XXI мустақиман аз таҳияи моделҳои муносиби таҳсилоти байнифарҳангӣ вобастагӣ дорад. Барои яке аз чунин моделҳо шудан концепсияи мо ҷиҳати технологияи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ таъйин гардидааст.

БОБИ II ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ИЧТИМОЙ-ФАРҲАНГИИ ДОНИШЧЌЎЁН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ТАМОЮЛИ ШАХСИЯТИИ ЗАБОНИ ХОРИЧИИ МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ТЕХНИКӢ

2.1. Технологияҳои педагогӣ ҳамчун воситаи баландбардории сифати таълими забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ

Воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба раванди Болоня, ҳамкориҳои торафт зичи байналмилалӣ дар соҳаи таҳсилот фаҳмиши амиқи раванди оmodасозии мутахассисони техникiero талаб мекунад, ки онҳо бояд ба наздикшавии тадричан густардатари халқҳои гуногун, идрок ва пазириши гуногуншаклии олам мусоидат намоянд. Чунин мутахассисон бояд дар ҳама соҳаҳои фаъолияти ҳаётии мамлакати забони мавриди омӯзиш салоҳиятманд бошанд, фарҳанг ва анъанаҳои онро амиқ бидонанд. Марбут ба ин, дар миёни салоҳиятҳои, ки барои фаъолияти мутахассисони техникӣ торафт аҳамияти бештар пайдо мекунад, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро номбар кардан лозим аст, ки дараҷаи баланди фарҳанги умумии мутахассисро, инчунин муоширати самараноки намояндагони фарҳангҳои гуногунро таъмин мекунад.

Проблемаи технологияҳои педагогӣ ба қатори яке аз баҳсноктарин проблемаҳо дар методикаи муносири таълими забони хориҷӣ тааллуқ дорад. Дар асарҳои илмӣ муносибатҳои гуногун ба фаҳмиши технологияи педагогӣ марбут ба раванди таълим баррасӣ мегарданд. Мувофиқи таҳқиқот, технологияҳои педагогӣ метавонанд бо се ҷанба муаррифӣ карда шаванд: илмӣ, тартиботӣ-тавсифӣ ва тартиботӣ-таъсирӣ. Тибқи таснифе, ки Г.В. Селевко пешниҳод кардааст, дар рафти таълими таҷрибавӣ технологияҳои педагогӣ бо истифодаи шаклҳо ва методҳои фаъолонаи таълим интихоб ва тафтиш карда шуданд, ки ба онҳо мутааллиқанд: методи ҳали вазифаҳои ҳолатӣ (кейс-метод), методи бозигӣ, методи таълими байнифарҳангӣ, методи семинарии телекоммуникатсионӣ.

Саҳми бузурги В.П.Беспалко дар коркарди назария ва амалияи технологияи педагогӣ, асарҳои ӯ роҷеъ ба назарияи низомҳои педагогӣ ва маҳз

технологияи педагогиро таъкид кардан мебояд [18]. Дар даҳсолаи охир як қатор матлаби муаллифони гуногун оид ба технологияи педагогӣ ба таъб расиданд (Т.В.Гускова [50], Е.И.Дмитриева [58], Е.С.Полат [130], Н.Е.Шуркова [193] И.С.Якиманская [197] ва дигарон). Технологияи педагогӣ ҳамчун фанни таълимӣ имрӯз дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти олии омӯхта мешавад.

Ба ақидаи мо, яке аз аломатҳои вижаи технологияи педагогӣ, ки онро аз методҳои анъанавӣ ва дигар методҳо тафовут медиҳанд, мақсадҳои ташхисӣ ва натиҷаҳои раванди таълиму тарбия мебошанд. Ғайр аз ин, боз чунин аломатҳо вуҷуд доранд: пешгуишавандагии натиҷаҳои қор, пайдарҳамии дақиқи амалиёт. Пайдарҳамӣ метавонад силсилавӣ, яъне тибқи давра такроршаванда бошад. Аломати дигар, ки кафолати бадастоварии натиҷаҳои дарачаи додасуда (ё сифат) аст, таҷдидшавии ин натиҷаҳо мебошад. Хусусиятҳои номбаршуда аломати муҳимтарини ҳамгироишаванда - идорашавандагии раванди таълиму тарбия ҳастанд.

Технологияи педагогӣ то ин замон аллақай ҳамчун мафҳуми илми педагогика пурра ташаккул ёфтааст [157]. Мафҳуми «технологияи педагогӣ» муайян карда шуд. Табиист, ки тафсири ин мафҳум дар муаллифони гуногун гуногун аст. Яке аз онҳо ба ЮНЕСКО, дигаре ба Комиссия оид ба технологияҳои таълими ИМА тааллуқ дорад. Ба фикри мо, технологияи педагогӣ низоми донишҳо, маҷмӯи методҳо, усулҳо ва амалиёти муттасили зарурии субъект чиҳати таъсир ба объект мебошад, ки аз он раванди таълиму тарбияи кафолатдиҳандаи бадастоварии мақсади ташхисӣ ба вуҷуд меояд. Яъне дар тавсифи мазкури қорӣ чунин аломатҳои муҳимтарини технологияи педагогӣ инъикос ёфтаанд:

- 1 - ташхисӣ (ё низоми мақсадҳо);
- 2 - паёпайии қатъии амалиёти педагогӣ (усулҳо, методҳо, амалҳои таълимӣ-тарбиявӣ);
- 3 - кафолати бадастоварии он;
- 4 - идорашавандагии раванди таълиму тарбия [155].

Дар айни замон як қатор технологияҳои инноватсионии педагогиро ояндадор ҳисобидан мумкин аст: алгоритмӣ, проблемавӣ, моделӣ, амсилавӣ, «тандем-метод», «чувздони забонӣ», технологияҳои компютерӣ ва ғайра. Дар байни омӯзгорони таҷрибадор технологияҳои инфиродии педагогии педагогҳои муосири навоар дастгирӣ ёфтаанд. Фаъолияти эҷодӣ иқтисодии бузурги худтаҳриқдиханда дорад ва на ҳама вақт ба водорсозии беруна ниёзманд аст. Чунон ки В.А.Сластенин ва Л.С.Подимова [158] зикр менамоянд, ангезаи фаъолияти инноватсионӣ вижагии муайянеро доро мебошад, ки аз он иборат аст, ки дар сохтори он нақши пешбарандаро хоҳиши ёфтани сабабҳои ноқаноатмандӣ аз натиҷаҳои заҳмати худ ва таълими муҳассилин бозӣ мекунад. Маҳз натиҷаи ғайриқаноатбахш барои инноватсияҳо тақон медиҳад, ҷустуҷӯро фаъол мегардонад, ба падидаи нав мароқ бедор мекунонад.

Ҳамчун технологияи инноватсионӣ лоихакашӣ аҳамиятнок аст, ки мувофиқи изҳори В.И.Горова, фаъолият оид ба таҳияи тимсоли оянда, падидаи имконпазир мебошад. Он яке аз чанбаҳои эҷоди инсон буда, ба тарҳрезӣ, пешбинӣ, қабули қарорҳо, коркард, таҳқиқоти илмӣ асос меёбад [42, с. 66].

Баррасии қонунмандиҳо ва сохтори раванди дидактикӣ имкон медиҳад, ки технологияҳои зерини педагогӣ ҷудо карда шаванд: ангезавӣ, фаъолиятӣ ва идоракунӣ. Технологияҳои ангезавии педагогӣ барои воридшавии муҳассилин ба фаъолияти таълимӣ-маърифатӣ ё таълимӣ-касбӣ бе «одаткунӣ»-и тӯлонӣ мусоидат мекунад. Онҳо ба рушди ангезаи ботинии шахсият нигаронида шуда, чунинҳоро дар бар мегиранд: фароҳамсозии фазои озодии эмотсионалӣ, муносибати мусбат ба фаъолият ва кӯшидан барои он; ташаккул ва рушди мароқи касбӣ; таъмини муоширати беҳтарини педагогӣ; тамоюл ба маъноӣ амалиявии маводи мавриди омӯзиш; муносибати инфиродӣ ба толибилмон, баландбардории худбаҳодиҳии шахсият; тамоюл ба фаъолияти мушаххаси касбӣ; ташкили робитаи мутақобила дар асоси иттилоотдиҳӣ [27, с. 32].

Технологияҳои фаъолиятӣ бо ташкили фаъолияти мустақими омӯзгорон ва муҳассилин вобаста мебошанд. Аломатҳои таснифи технологияҳои фаъолияти педагогӣ инҳоянд: таъйиноти онҳо, истифодаи онҳо, азхудкунӣ ва

мустақилияти маърифатии мухассилин, тарзҳои дар амал чорисозии мақсадҳои таълим ва рушд.

Таҳлили проблемаи истифодаи технологияҳои педагогӣ нишон медиҳад, ки онҳо бо мақсадгузорӣ, таҳхисдиҳӣ, моделсозӣ, лоиҳакашӣ, яъне бо ҳама чизе, ки мундариҷаи фаъолияти идоракунии омӯзгорро тартиб медиҳад, мутаносибанд.

Яке аз технологияҳои инноватсионӣ технологияи интерактивӣ аст. Интерактивият ҳамкориҳои дар таъмини барномавӣ бунёднӯда мебошад, ки ба пешниҳоди иттилоот, навигатсия оид ба мундариҷа ва ҷойгиркунии ягон маълумот, бо фарогирии истифодаи гипериктибосҳо, пуркунии шаклҳо, ҷустуҷӯи маълумотҳо аз рӯйи вожаҳои калидӣ ва дигар шаклҳои гуфтугӯ бо истифодабаранда нигаронида шудааст. Технологияи интерактивӣ таъминоти барномавиест, ки дар речаи гуфтугӯ бо истифодабаранда кор мекунад ва барои идоракунии раванди таълим мусоидат менамояд. Технологияҳои интерактивӣ кори муаллимонро эҷодӣ ва шавқовар мекунад, самарабахшии таълими донишҷӯёнро меафзоянд ва маҳсулнокии меҳнатро баланд мебардоранд [91, с. 3].

Тавре ки маълум аст, ЮНЕСКО асри XXI-ро асри полиглотҳо эълон кард. Ин маънии эътирофи воқеиятеро дорад, ки доништани ҳатто на як, балки якчанд забон шартӣ зарурии маърифатнокӣ ва фарҳангмандӣ, омиле мешавад, ки ба пешравии муваффақона дар соҳаҳои гуногуни фаъолият дар ҷомеаи постиндустриалӣ таъсири муҳим мерасонад [60, с. 31].

Бо даъвати Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мо тавачҷуҳи мутахассисони ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникиро ба зарурати азхудкунии ЗХ, яъне омӯзиши ЗХ дар ҷунон дарачае менигаронем, ки он гоҳ забон худӣ, дастрас, фаҳмо мешавад, он гоҳ дар муошират бо ҳампешагони хориҷӣ ҳам оид ба мавзӯҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва ҳам оид ба ихтисос мушкилот падида нахоҳанд гашт.

Дар факултаи технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионии ДТТ ба номи М.С. Осимӣ ва факултаи технология ва соҳибкориҳои ДДОТ ба номи С.

Айнӣ дар соҳаи такмилдиҳии омодагии забони донишҷӯён ва маҳоратҳои технологияи компютерӣ бисёр корҳо ба анҷом расонда шудаанд. Даҳ маркази махсусонидашуда (маҷмӯи синфҳо) барои омӯзиши забони англисӣ ташкил карда шудааст. Ҳар марказ бо воситаҳои техникӣ ва адабиёти таълимӣ-методӣ, аз ҷумла маводи ҷопии хориҷӣ (аз ИМА ва Британияи Кабир) мучаҳҳаз гардонида шудааст, ки ин имкон медиҳад забонҳои хориҷӣ ба дараҷаи мутобиқи сертификатҳои байналмилалӣ омӯхта шаванд.

Ҳамчун яке аз технологияҳои инноватсионӣ ҳоло методи лоихаҳо [129, с. 3] амал мекунад. Ба методи лоихаҳо И. Л. Бим, В. И. Гороя, И. А. Зимняя, Н. К. Крупская, Н. Н. Оголтсова, Е. С. Полат ва дигарон тавачҷуҳи зиёд зоҳир намудаанд. Тибқи қавоиди олимони номбаршуда, фаъолияти лоихавӣ ҳамчун қисмати муҳими низоми таҳсилоти маҳсулноқ амал мекунад ва тарзи ғайристандартӣ, ғайрианъанавии ташкили равандҳои таҳсилот ба василаи тарзҳои фаъоли амалиёт, мисли нақшақашӣ, пешбинӣ, таҳлил, синтез мебошад, ки онҳо ба татбиқ гардонидани равияи тамоюли шахсиятӣ равона карда шудаанд.

Навъи дигари технологияи инноватсионӣ технологияи таълими амсилавӣ мебошад. Технологияи амсилавӣ ба ғояе асос ёфтааст, ки донишҷӯ худаш меомӯзад (донишҳоро ба даст меоварад, онҳоро таҳлил мекунад, дар амал ҷорӣ месозад), муаллим раванди таҳсили ӯро назорат менамояд [50, с. 78]. Методикаи низоми амсилавӣ ба тасаввуроте таҷя мекунад, ки ҳама гуна машғулият бояд ҳам ба азхудкунии иттилооти нав ва ҳам ба ташаккули маҳоратҳо ва малақаҳои коркарди ин иттилоот мусоидат кунад. Ташкили амсилавиро тавассути лексияҳо, семинарҳо ва корҳои озмоишгоҳӣ ба амал ҷорӣ кардан мумкин аст.

Унсурҳои нисбатан муҳими техникаи амсилавӣ инҳоянд:

- 1) асоси қисматӣ (амсилавӣ)-и маводи таълимӣ;
- 2) афзалияти фаъолияти мустақилона ва эҷодкорона дар машғулиятҳо таҳти роҳбарии муаллим оид ба азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳо;

3) ташкили худназоратбарӣ ва назорати берунии ташаккули фаъолияти таълимӣ, азхудкунии маводи таълимӣ дар асоси рефлексияи омӯзгор ва донишҷӯ.

Татбиқгардонию технологияи амсилавии таълим дар фаъолияти таҳсилоти факултаи технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионии ДТТ ба номи М.С. Осимӣ ва факултаи технология ва соҳибкорию ДДОТ ба номи С. Айнӣ ба болоравии назарраси сифати оmodасозии хатмкунанда мусоидат намуд, зеро барои муаллимон имкон медиҳад, ки фаъолияти донишҷӯён - мутахассисони ояндаи техниро дар раванди таълим беҳтар идора кунанд, ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки зиёдтар мустақилона кор кунанд, аз муаллимон ёри машваратӣ гиранд, зимни кор бо манбаи аввалия ва адабиёти иловагӣ мундариҷаи таълимиро азхуд кунанд.

Дар амал чорисозии технологияи амсилавӣ ба рушди инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олий таъсир мерасонад, чунки ба ҷиҳатҳои хуби низоми амсилавии таълим инҳоро тааллуқ доништан мумкин аст:

- 1) рушди тафаккури маҳсулноқ дар донишҷӯён;
- 2) имкони худназораткунӣ аз ҷониби донишҷӯ ва фаъолияти худ аз ҷониби омӯзгор;
- 3) тезонидани фаъолияти маърифатӣ;
- 4) имкони худбаҳодиҳӣ;
- 5) ташаккули мустақилият [30, с. 98].

Дар низоми таҳсилоти мамлакатҳои иштирокчию раванди Болоня низоми холӣ-рейтингии баҳогузорию донишҳои донишҷӯ истифода мегардад, ки принципҳои асосии он айни замон дар низоми таҳсилоти муассисаҳои таҳсилоти олии ҚТ фаъолона ҷорӣ карда мешаванд. Мувофиқи мақсад будани истифодаи низоми рейтингӣ дар Аврупо ва Амрико таърихан ба исбот расидааст. Дар ҳоле ки дар Тоҷикистони мо истифодаи низоми холӣ-рейтингӣ бо хусусиятҳои хоси менталитети мо дучор мегардад ва баъзе ҷанбаҳои, ки бояд ҷиҳати хуб бошанд, воқеан агарчи нуқсон ҳисоб наёбанд, ба коркарди ҷиддии иловагӣ ниёз доранд.

Сарфи назар аз гуногуншаклии низомҳои рейтингӣ ду муносибат ба ташкили онҳоро чун мекунад: интегралӣ ва дифференциалӣ. Ҳангоми муносибати якум рейтинг ҳамчун ҳосили ҳолҳои муайян карда мешавад, ки онҳоро донишҷӯён аз рӯи намудҳои алоҳидаи фаъолият (корҳои санҷишӣ, машғулиятҳои амалӣ ва ғайра) ба даст овардаанд. Ҳамчун натиҷаи муносибати интегралӣ кафедраҳои забонҳои хориҷии ДТТ ба номи М.С. Осимӣ ва ДДОТ ба номи С. Айнӣ гузаронидани муаррифии мавзӯҳои омӯхтаи донишҷӯёни гурӯҳҳои таълимӣ дар назди ҳамкурсҳои худ амалӣ карда мешавад. Муносибати дуюм аз якум бо тарзҳои муайянкунии рейтингӣ чамбастӣ тафовут дорад: рейтингӣ чамбастӣ ҳамчун миёнаарифметикӣ аз рейтингҳои хусусии зимни омӯзиши мавзӯҳои гуногун бадастовардашуда муайян карда мешавад. Истифодаи рейтингӣ дифференциалӣ механизми иловагии ангеаи донишҷӯёнро ба вучуд меоварад: барои гирифтани ҳолҳои хуб донишҷӯ бояд кӯшиш намояд, ки аз рӯи ҳама мавзӯҳои омӯхташуда рейтингҳои баланд ҳосил кунад. Ғайр аз ин, иштирок накардан дар машғулиятҳо ва омода набудан ба онҳо ба рейтингӣ инфиродӣ бештар таъсир мерасонад.

Бад-ин минвол, ҳамгироии муассисаҳои таҳсилоти олии оид ба шартномаи Болоня байналмилаликунони таҳсилоти олии ва илмро пешбинӣ мекунад. Байналмилаликунонӣ универсализми муайянро дар таҳсилот пешбинӣ мекунад, аммо он танҳо ба шартҳои маҳфузӣ гуногуншаклии анъанаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва забонии кишварҳои мухталиф имконпазир аст.

Аз мавқеи таҳқиқоти мо, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишгоҳи техникӣ ҳамчун маҷмӯи донишҳои гуманитарӣ маҳоратҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим, сифатҳои шахсиятӣ, таҷрибаи амалиро муайян менамояд, ки он муносибати арзиши мутахассиси ояндаи техникро ба фаъолияти тамоюли иҷтимоии касбӣ муқаррар мекунад.

Таҳқиқоти олимони дар соҳаи дидактика ва коммуникатсияи байнифарҳангӣ нишон доданд, ки дар миёни қисматҳои сегона: забон, фарҳанг, коммуникатсия робитаи гусастнопазир вучуд дорад.

Забон ва фарҳанг ба таври чудонашаванда робита доранд, бе дониستاني забон ва фарҳанг коммуникатсияи байнифарҳангӣ имконпазир нест [165, с. 28]. Қойи марказиро дар назарияи коммуникатсияи байнифарҳангӣ салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ишғол мекунад [153, с. 28]. Мувофиқи назарияи таълими байнифарҳангӣ, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ барои ба менталитети инфиродӣ ва коллективии халқи дигар ворид шудан имкон медиҳад ва ошноӣ бо ақидаҳо, баҳоҳои ва таҷрибаи умумияти дигари фарҳангиро пешбинӣ мекунад, зеро дар паси ҳар забони миллии хусусияти миллии-фарҳангии тимсоли ҷаҳон меистад, ки аз унсурҳо ва падидаҳои чудонашаванда ва барои халқи мазкур муҳим иборат аст.

Дар давоми солҳои охир дар дидактикаи лингвистии ватанӣ ва хориҷӣ кӯшишҳои асосноккунии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба ҳарч дода шуданд (С. Н. Алиев, Г.Г. Қаршиева, В. В. Сафонова, П. В. Сисоев, С. Г. Тер-Минасова, S. J. Savignon ва дигарон).

Қонунмандии асосие, ки асоси ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро таркиб медиҳанд, ба фикри мо, вобастагии ташаккули салоҳияти дар боло номбаршуда аз фарҳанги бунёдии шахсияти муҳассилин ва хусусиятҳои синнусолии онҳо, вобастагии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ фарҳангӣ аз сифатҳои касбӣ ва шахсиятии омӯзгор, вобастагии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ аз ташкили шароитҳои роҳатбахши психологӣ дар ҷараёни таълим мебошанд.

Дар партави гуфтаҳои боло, бисёр методистон чунин мешуморанд, ки зимни омодакунии барномаҳо барои донишҷӯён оид ба ҷанбаҳои гуногуни ЗХ паҳлуҳои муҳими зеринро ба назар гирифтани зарур аст. Барномаҳои мо бояд:

- «бесаводии фарҳангӣ»-ро барҳам зананд;
- тафаккури интиқодиро ҳавасманд созанд, яъне малакаҳои таҳлил ва маҳорати муқоиса карданро инкишоф диҳанд;
- барои фаҳмидани фарҳанги мамлакати дигар ва бавучудоварии ҳисси таҳаммулпазирӣ ба тарзи дигари ҳаёт, дини дигар, анъанаҳои дигар имкон диҳанд;

- барои аз байн бардоштани қолабҳои фарҳангӣ мусоидат кунанд;
- барои аз нофаҳмӣ дар забон парҳез намудан ёрӣ расонанд;
- кунҷковии донишҷӯён ба маърифати дигар фарҳангҳо ва фаҳмиши бехтари фарҳанги худиро таҳрик бахшанд.

Методистони пешбар (С. Н. Алиев, И. Я. Бим, Н. Д. Галскова, Н.И.Гез ва ғайра) ба мундариҷаи таълими фарҳанги ғайрзабонӣ воридсозии қисматҳои зеринро пешбинӣ мекунанд:

- шинохтани симоҳо ва рамзҳои фарҳангӣ;
- кор бо маҳсулоти фарҳангӣ (армуғонҳо, роҳнамоҳо, харитаҳо, маркаҳо, аксҳо, комиксҳо ва ҳоказо);
- омӯзиши моделҳои ҳаёти ҳаррӯза (зери мафҳуми моделҳо тарзи ҳаёт ва мушкилот фаҳмида мешаванд);
- омӯзиши фарҳанги рафтор;
- омӯзиши модели коммуникатсия;
- омӯзиши арзишҳои миллие, ки меъёрҳои рафторро ба вуҷуд меоранд;
- омӯзиши таҷрибаи фарҳангӣ ва таърихии мамлакат.

Маълумотҳои лингвистикаи прагматикиро ба асос гирифта ва мақоми тағйирёфтаи ЗХ-ро ҳамчун воситаи муошират ва ҳамдигарфаҳмӣ дар ҷомеаи ҷаҳониро мавриди тавачҷуҳ қарор дода, методикаи муосир зарурати таҳкими ҷанбаҳои прагматикӣ омӯзиши забонро хосатан таъкид мекунад. Ин маъное дорад, ки зимни таълим натавонанд ба дастовариҳои натиҷаҳои сифатӣ дар азхудкунии муоширати ғайрзабонӣ, балки инчунин ҷустуҷӯи воридшавӣ ба фарҳанги дигар ва соҳибони он муҳим аст.

Сухан на ба таври одӣ аз хусуси забон, балки боз аз хусуси истифодаи он дар муоширати воқеӣ, азхудкунии амалии забон, яъне аз хусуси рушди «салоҳияти прагматикӣ байнифарҳангӣ» меравад [147, с. 55].

Дар стандарти давлатии сатҳи таълим оид ба ЗХ зикр мегардад, ки ташаккули салоҳияти коммуникативӣ бо донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва кишваршиносӣ, ба таври дигар, ғӯиё бо «иҷтимоигардонии дубора» гусастнопазир вобаста аст. Бе донишҳои заминаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ салоҳияти

коммуникативиро ҳатто ба андозаи маҳдуд ташаккул додан ғайриимкон мебошад.

Мувофиқи тавсифи Е.И.Пассов, танҳо фарҳанг дар зухуроти мухталифи худ ба ташаккули шахсияти инсон мусоидат мекунад [126, с.39].

Е.И.Пассов истилоҳи нави «фарҳанги ғайрзабонӣ»-ро ҳамчун қисмати чудонашавандаи мундариҷаи таълим тавсиф мекунад. Зери мафҳуми фарҳанги ғайрзабонӣ мо ҳама чизеро мефаҳмем, ки раванди азхудкунии ЗХ метавонад дар чанбаҳои маърифатӣ, инкишофдиҳӣ ва тарбиявӣ ба бор орад.

Азбаски объекти асосӣ на кишвар, балки дониши заминавии соҳибони забон, рафтори ғайрилафзии онҳо дар иқдомҳои коммуникатсионӣ, умуман фарҳанги онҳо мебошад, воридсозии қисмати иҷтимоӣ-фарҳангии ЗХ дуруст мебуд, ки дар асоси он муҳассилин оид ба воқеиятҳо ва анъанаҳои кишвар донишхояшонро ташаккул диҳанд, ба гуфтугӯи фарҳангҳо шарик шаванд, бо комёбиҳои фарҳанги миллӣ дар тараққии фарҳанги умумиинсонӣ ошно гарданд.

Донишҷӯи фарҳанги миллиро намоёндаи барои ҳама маъруфи ҷомеаи забонӣ Г.Д.Томахин донишҳои заминавӣ (background knowledge) меномад ва онҳоро донишҳо оид ба ашё ва падидаҳои фарҳанги миллӣ - воқеиятҳо ва донишҳо оид ба меъёрҳои умумимақбули рафтор (одоби муошират) чудо менамояд [169, с. 12].

Чунин муносибат ба хусусияти мавзӯи мо комилан ҷавобгӯ мебошад. Агар мо азхудкунии амалии ин ё он намуди фаъолияти нутқиро таълим диҳем, таълими он танҳо тавассути амалия дар ин намуди фаъолият мумкин аст. Ба дигар суҳан, дар машғулиятҳо аксар замон бояд муҳассилин кор кунанд, на муаллим, чунон ки бештар чунин руҳ медиҳад. Ин проблемаи суръатбахшии фаъолияти маърифатии толибилмон дар машғулият мебошад.

Вазифаи мо аз нишон додани тарзҳои дар шароитҳои мо нисбатан матлуби татбиқсозии муносибати мазкур дар машғулияти забони хориҷӣ иборат аст. Бо мақсади ошкор гардондани қисмати иҷтимоӣ-фарҳангшиносӣ таҳлили китобҳои дарсӣ ва адабиёти таълимии ватанӣ ва хориҷии муосир, ки дар

муассисаи таҳсилоти олии техникӣ мавриди истифода қарор доранд, сомони дода шуд.

Айни ҳол дар байни китобҳои дарсии ватанӣ барои донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ маҷмӯи методии «Забони англисӣ» дар ду қисм, «Дастур оид ба фарҳангшиносӣ» дар ду қисм, «Хат бо забони англисӣ» ва «Тестҳо», ки коллективи муаллифони таҳти роҳбарии В. В. Сафонова қорқард намудааст, маъруфияти зиёд дорад.

Ин лавозимоти дарсӣ маводҳои саҳеҳи таълимӣ, супоришҳои проблемавӣ ва бозҳои нақшофариро фаро гирифта, ба асосҳои коммуникатсияро азҳуд қардани муҳассилин нигаронида шудаанд. Ба таркиби онҳо маводҳои дидактикӣ оид ба таърих ва фарҳанги ИМА ва Британияи Кабир, ки дар шакли порчаҳо аз адабиёти бадеӣ, маълумотҳои таърихӣ, мақолаҳои рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо, матнҳои рекламавӣ-иттилоотӣ пешниҳод гаштаанд, дохил мешаванд. Тестҳои лексикӣ-грамматикии барои иҷро пешниҳодшуда бо назардошти талаботи умумиаврупоӣ ба дараҷаи азҳудқунии забони англисӣ ҳамчун воситаи муоширати байналмилалӣ таҳия қардидаанд ва донишҷӯёнро барои супоридани имтиҳонҳои байналмилалӣ оид ба забони англисӣ омода месозанд; донишҷӯён ҳамзамон бо талабот нисбати бароҳандозии муқотибаи шахсӣ ва қорӣ ва нисбати фарҳанги нутқи хаттӣ шинос мешаванд.

Китобҳои дарсии муосир ва маводҳои методӣ аз Британияи Кабир ва ИМА: John and Liz Soars. *Beginner Headway fourth edition*. Oxford university Press 2016; John and Liz Soars. *Elementary Headway fourth edition*. fourth edition. Oxford university Press. 2016; John and Liz Soars. *Pre-Intermediate, Headway fourth edition*. fourth edition. Oxford university Press 2016; John and Liz Soars. *Intermediate, Headway fourth edition*. fourth edition. Oxford university Press 2016; Маҷаллаҳо: «English teaching FORUM» volume 55. Number 1. 2017; Works by EGON SCHIELE from the Leopold Museum. To be included in impressionist & modern art evening sale 5 February 2013. 34-35 new bond street London W1A 2AA; Рӯзномаҳо: THE TIMES (British newspaper); MOSCOW NEWS (Russia newspaper); MORNING STAR (British newspaper); BBC NEWS (British

newspaper) ва ғайра се низоми дидактикиро ба равияи гуманистӣ дар таълим дохил мекунад: ба истилоҳ, мактабҳои кушод (*open education or open classrooms*), услуби инфиродии таълим (*The Learning-Styles Approach*) ва таълим дар ҳамкорӣ (*cooperative learning*).

Дар Британияи Кабир, Австралия, ИМА таҷрибаи таълими муҳассилин аз *рӯи нақшаҳои инфиродӣ*, мутобиқи услуби инфиродии таълим вучуд дорад. Дар ИМА ҳоло низ бисёр мактабҳои кушодро дидан мумкин аст. Ахириҳо, асосан, бо давраи ибтидоии таълим маҳдуд мебошанд. Толибилмон дар чунин муассисаҳо аз *рӯи нақшаҳои инфиродӣ* (*worksheets*) таълим мегиранд, ки онҳоро аввал зери роҳбарии омӯзгор таҳия мекунад, баъд тадричан мустақилона барои як рӯз, як ҳафта, як моҳ ва ғайра тартиб медиҳанд. Услуби инфиродии таълим ҳатто бахисобгирии речаи биологии муҳассилинро пешбинӣ мекунад («мурғони саҳархез» аз саҳар дарс мехонанд, «бумҳо» дар нимаи дуҷуми рӯз). Дар ин низомҳо бисёр чизҳои рағбатангез ва, бешубҳа, самарабахш мавҷуданд, аммо барои шароитҳои комилан муайяни таҳсилоти элитарӣ.

Дар ин робита ба мо таҷрибаи таълим дар ҳамкорӣ ҳамчун муносибати умумидидактикии концептуалӣ барои донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ нисбатан судманд менамояд. Алалхусус, агар воқеияте ба ҳисоб гирифта шавад, ки ин технологияҳо ба низоми синфӣ-дарсӣ ба таври табиӣ илова мегарданд ва ба мундариҷаи таҳсилот дахл намекунад. Инҳо технологияҳои мебошанд, ки барои самараноктар ба даст овардани натиҷаҳои пешбинишудаи таълим ва ошкор соختани имкониятҳои эҳтимолии ҳар талаба имконият фароҳам меоваранд. Хусусияти фанни «Забони англисӣ»-ро ба ҳисоб гирифта, ин технологияҳо метавонанд барои тезонидани фаъолияти маърифатӣ ва нутқии ҳар донишҷӯи гурӯҳ шароитҳои заруриро таъмин кунанд, ба ҳар толибилм барои идрок ва фаҳмиши маводи забонӣ, ҳосилсозии таҷрибаи кофии шифоҳӣ оид ба ташаккули малакаҳо ва маҳоратҳои лозимӣ имконият диҳанд.

Бад-ин гуна, баъзе вариантҳои таълим дар ҳамкориро меорем.

Student Team Learning (STL, таълим дар даста).

Ин метод ба «мақсадҳои гурӯҳӣ» (team goals) ва қомебиҳои ҳамаи гурӯҳ (team success), ки он метавонад танҳо дар натиҷаи қори муқтақилонаи ҳар узви гурӯҳ (даста) дар ҳамқориҳои доимӣ бо дигар аъзои ҳамон гурӯҳ қимни қор бар болои мавзӯ/проблема/масъалаи мавриди омӯзиш ба даст оварда шавад, таваҷҷуҳи ҳоса зоҳир созад. Ҳамин тариқ, вазифаи ҳар донишҷӯ аз он иборат аст, ки ҳар иштирокчиҳои даста донишҳои заруриро азхуд қунад, малақаҳои заруриро ташаққул диҳад ва қимнан бояд қулли аҳли даста донад, ки ҳар узви он ба қӣ қомеб гардида.

Таъқиди ахирӣ эзоҳи ҳурдиро талаб менамояд. Фаҳмоқ, ки қобилиятҳои донишҷӯён оид ба омӯзиши забонҳои ҳоричӣ гуногунанд. Яке мавод ва маҳоратҳои даҳлдори нутқиро осон азхуд меқунад. Ба дигарон, бо вучуди қӯшишҳои зиёдашон, ба даст овардани ҳамон натиҷаҳо муяссар намегардад. Агар қимни қор дар гурӯҳ натиҷаҳои воқеии ҳар қас арзёбӣ гардад, он гоҳ ҳеҷ қас якқоя бо донишҷӯи суқ қор қардан намеҳаҳад, умуман ба зудӣ ҳурдо ақиб меқашад. Бино бар ин, дар давраи ҳамқориҳои муҳассилин дар гурӯҳҳо муҳим аст, ки нақандон натиҷаҳои воқеии донишҷӯи суқ, балқи талошу қадале, ки ӯ барои ҳосил қардани натиҷаҳои заруриӣ ба ҳарқ меқиҳад, баҳогузори қарда шавад. Ин ҳеле одӣ ба даст оварда мешавад. Дар гурӯҳ ба ӯ вазифаи барои иқро на он қадар муракқаб ё ҳақман ҳурдтар дода мешавад. Вале ӯ бояд ба идрои қурраи ин мавод ноил гардад. Дар ин маврид ягон ҳел гузашт муқкин неқ. Сарвари гурӯҳ доимо ӯро зери назора меқирад ва ба андозаи зарурақ ёриаш меқасонад, аммо дар ягон ҳолат ба қои ӯ қорро иқро намеқунад ва варианти тайёрро ба ӯ намеқиҳад. Вазифаи сарвар аз тақроран фаҳмондан иборат аст. Агар баъдан теқ барои санқидани фаҳмиши маводи нав ё самараноқии ин ё он малақа пешқинӣ шуда боқад, он гоҳ бояд муаллим ҳамқунин мушкилӣ ва ҳақми суқоришро вобақта аз дарақаи таълимдидагии муҳассилин қудо қунад. Агар ба донишҷӯи таvano, масалан, ба ҳисоби миёна барои баҳои аъло гирифтаи иқрои 10 суқориш ҳатмӣ боқад, пас барои донишҷӯи миёна 8, барои суқ 6. Ҳама ҳолҳо қамъ қарда мешаванд ва ба гурӯҳ баҳои миёна барои теқи мақкур дода мешавад. Он гоҳ, аз як тараф, ҳар донишҷӯ мувоққи имқониятҳои

инфиродии худ метавонад ба даста микдори якхелаи холҳоро биёрад ва худро маҳдуд ҳис намекунад. Аз дигар тараф, ҳар узви гурӯҳ барои омодагии бехтар ба тест, азхудкунии бехтари мавод манфиатдор мебошад [140, с. 14]. Ин аст принсипи асосии технологияи мазкур: *масъулиятро ба зиммаи худ мегирем!* Ҳар кас натавонад барои комёбиҳои худ, балки инчунин барои комёбиҳои рафиқонаш дар даста ҷавоб мегӯяд. Ҳамчун вариантҳои чунин муносибат ба ташкили таълим дар ҳамкорӣ кори инфиродӣ-гурӯҳӣ [147, с. 54] (Student-Teams - Achievement Divisions - STAD) ва даставӣ-бозигӣ (Teams-Games-Tournament - TGT)-ро баррасӣ кардан мумкин аст.

Дар мавриди аввал донишҷӯён ба гурӯҳи чоркаси (хатман аз лиҳози дараҷаи таълимнокӣ гуногун, духтарон ва писарон) ҷудо мешаванд. Омӯзгор маводи навро мефаҳмонад, баъд ба донишҷӯёни гурӯҳ пешниҳод менамояд, ки онро мустақкам кунанд, барои фаҳмидани ҳама ҷузъиёташ кӯшиш ба харҷ диҳанд. Бо забони психологӣ гӯем, кор оид ба ташаккули асоси тамоюлии амалиёт (аммо барои ҳар донишҷӯ) сомон дода мешавад. Супориш ҳамчун дар мавриди пешина, ё қисм-қисм (ҳар донишҷӯ қисми худро иҷро мекунад), ё ба таври «фирфирак» (ҳар супориши минбаъдаро донишҷӯи баъдина иҷро мекунад, метавонад ё донишҷӯи тавоно ё суғурӯ намояд) иҷро карда мешавад. Зимнан иҷрои ҳар супоришро ҳар донишҷӯ мефаҳмонад ва ҳамаи гурӯҳ месанҷад.

Пас аз вазифаҳоро иҷро кардани ҳамаи гурӯҳ муаллим тест барои тафтиши дарки маводи нав медиҳад. Супоришҳои тестро муҳассилин инфиродан, бе гурӯҳ иҷро мекунанд. Дар ин зимн ҳам муаллим, албатта, мураккабии супоришҳоро барои донишҷӯён аз рӯи мураккабӣ ва ҳаҷм ҷудо менамояд. Вале бо тафовут аз мавриди пешина ҳар донишҷӯ шахсан арзишдоварӣ мегардад ва баҳои ӯ ба натиҷаҳои гурӯҳ таъсир намегузорад.

Ба сифати як нави чунин кор метавонад, масалан, *кори инфиродӣ дар даста* (Team Assisted Individualization - TAI) хидмат расонад. Донишҷӯён оид ба натиҷаҳои тестгузарони пештара вазифаи инфиродӣ мегиранд ва минбаъд бо суръати худ, инфиродӣ, аммо дар чорҷӯбаи даста меомӯзанд. Принсипан

дастаҳои гуногун метавонанд бар болои вазифаҳои гуногун кор кунанд. Аъзои даста хангоми иҷрои вазифаҳои инфиродии худ ба якдигар мадад мерасонанд, дар дафтари махсус муваффақиятҳо ва пешравиҳои ҳар узви дастаро кайд менамоянд. Тестҳои чамъбасти низ ба таври инфиродӣ, бе гурӯҳ гузаронда мешаванд ва онҳоро худи донишҷӯён (арзишдоварони дар гурӯҳ махсусан чудокардашуда) баҳо медиҳанд. Ҳар ҳафта муаллим миқдори мавзӯҳо, вазифаҳо оид ба барнома ва нақшаҳои дарсҳои иҷрокардаи ҳар даста, муваффақиятнокии иҷрои онҳоро дар синф ва хона (вазифаи хонагӣ) кайд мекунад, муваффақиятҳои нисбатан барҷастаи гурӯҳҳоро махсусан кайд мекунад. Ин намуди бисёр хуби фаъолият зимни кор бар болои хониши хонагӣ мебошад. Ҳамин гуна, вақти зиёдро барои машғулият сарфа кардан даст медиҳад, ки он ҷо масъалаҳои марбут бо матни хондашуда фақат барои баррасӣ пешниҳод карда мешаванд. Азбаски толибилмон мустақилона ба муваффақиятнокии азхудкунии маводи нав аз ҷониби ҳар донишҷӯи гурӯҳ назора мебаранд, барои муаллим вақти кори инфиродӣ бо гурӯҳҳо ё донишҷӯёни алоҳидае, ки ба ёриӣ ӯ ниёз доранд, пайдо мегардад.

Навъи чунин ташкили фаъолияти гурӯҳӣ *фаъолияти даставӣ-бозигӣ* мебошад [88, с. 45]. Омӯзгор ҳамчун дар мавриди пешина маводи навро мефаҳмонад, кори гурӯҳиро барои ташаккули тамоюл созмон медиҳад, аммо ба ҷои тестгузарониҳои инфиродӣ ҳар ҳафта дар байни дастаҳо мусобикаҳои зӯрозмоӣ пешниҳод мекунад. Барои ин «мизҳои зӯрозмоӣ», паси ҳар миз се донишҷӯи аз лиҳози дараҷаи таълимдидагӣ баробар (сустҳо бо сустҳо, тавоноҳо бо тавоноҳо) ташкил дода мешаванд. Вазифаҳо боз ҳам аз рӯи мураккабӣ ва ҳаҷм чудо-чудо дода мешаванд. Ҳолиби ҳар миз ба дастаи худ миқдори якхелаи ҳолҳо новобаста аз «ҷадвал»-и миз меоварад. Ин маъное дорад, ки донишҷӯёни суст бо донишҷӯёни аз ҷиҳати неру бо онҳо баробар барои муваффақият овардан ба дастаи худ имкони баробар доранд. Дастае, ки миқдори бештари ҳолҳоро мегирад, ғолиби зӯрозмоӣ бо мукофоти муносиб эълон карда мешавад. Дар машғулиятҳои забони хоричӣ ин метавонад намудҳои гуногунтарини

корҳои хаттии муҳассилин бошад: тестҳои грамматикӣ, лексикӣ; нақлҳои хурди матнҳои хондашуда, иншоҳо ва ғайра.

Гумон меравад, ҳама гуфтаҳои боло ақидаи моро аз он хусус, ки таълим дар ҳамкорӣ, ки мо онро ҳамчун яке аз намудҳои гуногуни муносибати тамоюли шахсиятӣ дар тадриси забони хориҷӣ мепазирем, имкон медиҳад проблемаҳои дар оғоз нишондодашуда ҳал карда шаванд. Дар натиҷаи кори мурағаб ва мақсаднок (албатта, хуб фикркардашуда ва омодакардашуда) дар ҳамкорӣ кифоятан зиёд кардани вақти амалияи шифоҳӣ ва нутқӣ барои ҳар донишҷӯ дар машғулият имкон фароҳам оварда, ба ҳар донишҷӯ барои дар шуури худ ташаккул додани низоми забони мавриди омӯзиш муяссар мегардад. Ин таҳкурсии хуби азхудкунии тоқасбии забон мебошад.

Муносибати дигарро дар ташкили таълим дар ҳамкорӣ (cooperative learning) профессор Elliot Aronson соли 1978 коркард намуд ва Jigsaw унвон гузошт (дар тарҷумаи таҳтуллафзӣ аз англисӣ - арраи нафис, дастарраи мошинӣ) [71, с.41]. Дар амалияи педагогӣ чунин муносибат мухтасаран «арра» номида мешавад. Муҳассилин 4-6-нафарӣ гурӯҳҳо барои кор бар болои маводи таълимӣ, ки ба порчаҳо (қисматҳои мантиқӣ ё маъноӣ) тақсим карда шудаанд, ташкил медиҳанд. Чунин кор дар машғулияти забони хориҷӣ дар давраи истифодаи эҷодкоронаи маводи забонӣ ташкил дода мешавад [88, с. 46]. Масалан, ҳангоми кор оид ба мавзӯи «Саёҳат» зермавзӯҳои гуногунро ҷудо кардан мумкин аст: саёҳат дар баҳр, саёҳат бо тайёра, бо қатора, пиёда, бо мошин. Аз рӯйи дигар аломатҳо низ, як намуди саёҳатро барои кулли гурӯҳ асос қарор дода, зермавзӯҳоро ҷудо кардан мумкин мебошад: интихоби хатсайр, фармоиши чиптаҳо, ғуновариӣ бору буна, фармоиши меҳмонхона ва ҳоказо. Ҳар узви гурӯҳ оид ба қисми худ мавод меёбад.

Баъд муҳассилин, ки ҳамон як масъаларо меомӯзанду аммо дар гурӯҳҳои мухталиф кор мекунанд, вомехӯранд ва ҳамчун коршиносони масъалаи мазкур мубодилаи иттилоот мекунанд. Ин «вохӯриӣ коршиносон» номида мешавад. Сипас онҳо ба гурӯҳҳои худ бармегарданд ва ҳама чизи наvero, ки худашон фаҳмиданд, ба дигар аъзои гурӯҳ меомӯзонанд. Инҳо, дар навбати худ, оид ба

қисмати вазифаи худ ҳисобот медиҳанд (монанди дандонаҳои як арра). Албатта, кулли муошират бо забони хоричӣ анҷом дода мешавад. Чун роҳи ягонаи азхудкунии маводи ҳама порчаҳо ва бад-ин тарз омодагии саёҳат бо диққат гӯш кардани шарикони даста ва кайд гузоштан дар дафтарҳо мебошад, ягон кӯшиши зиёдатӣ аз ҷониби омӯзгор талаб карда намешавад. Толибилмон беҳад манфиатдоранд, ки рафикони онҳо вазифаи худро боинсофона иҷро намоянд, зеро ин метавонад ба баҳои ҷамъбастии онҳо инъикос ёбад.

Ҳар кас дар алоҳидагӣ ва ҳама даста дар маҷмӯъ оид ба кулли мавзӯ гузориш медиҳад. Дар давраи ҷамъбасти, ки рӯбарӯ гузаронда мешавад, муаллим метавонад аз ҳар гуна донишҷӯ хоҳиш кунад, ки ба ҳар гуна саволи марбут бо мавзӯ ҷавоб диҳад. Зимнан саволҳоро натавонанд ва ҳатто начандон муаллим, балки аъзои гурӯҳҳои дигар медиҳанд. Донишҷӯёни як гурӯҳ ҳақдоранд, ки ҷавоби рафики худро, он тавр ки лозим меонад, пурра созанд. Иловаҳо ба ҳисоби умумӣ дароварда мешаванд. Аммо саволҳои дигар гурӯҳҳо низ ба ҳисоби ин гурӯҳҳо дохил карда мешаванд. Муаллим ҳолҳоро шуморида, танҳо натиҷаи ниҳоиро эълон мекунад, то ки ҳуди баррасӣ, муҳоҷисаро ба василаи кор кардани ҳолҳо табдил надиҳад. Ин бояд баррасии комилан табиӣ бошад, ки онро муаллим фақат дар мавриди зарурӣ, ки ба ҳуди муҳассилин муяссар нагардад, таҳриқ мебахшад.

Соли 1986 Р. Slavin шакли дигари ин метод «Arpa-2» (Jigsaw-2)-ро коркард намуд, ки кори муҳассилинро дар гурӯҳҳои иборат аз 4-5-нафарӣ пешбинӣ мекунад [71, с. 32]. Ба ҷойи он, ки ҳар узви гурӯҳ қисми алоҳидаи кори умумиро гирад, ҳамаи даста бар болои ҳамон як мавод кор мекард (масалан, бо матни бунёди оид ба мавзӯи «Саёҳат» ҷопӣ ё овозӣ шинос мешуд). Вале зимнан ҳар узви гурӯҳ зермавзӯи худро мегирифт, ки онро махсусан батафсил коркард мекард ва дар он коршинос мешуд. Воҳӯриҳои коршиносон аз гурӯҳҳои мухталиф боқӣ мемонданд. Дар охири силсила кулли толибилмон буриши инфиродии санҷиширо мегузаштанд, ки баҳогузорӣ мешуд. Натиҷаҳои толибилмон ҷамъ карда мешуданд. Дастае, ки миқдори баландтарини ҳолҳоро соҳиб гаштааст, мукофотонида мешуд [71, с. 34].

Кори инфиродии мустақилона зимни фаъолияти таълимӣ оид ба технологияи ҳамкорӣ гӯиё ҳиссачаи ибтидоӣ, маъмулии *кори мустақилонаи коллективӣ* мешавад [25, с. 56]. Натиҷаи он, аз як тараф, ба натиҷаи кори гурӯҳӣ ва коллективӣ таъсир мерасонад, аз дигар тараф, натиҷаҳои кори дигар аз ҳамаи гурӯҳ, тамоми коллективро дар бар мегирад. Ҳар талаба ҳам аз натиҷаи кори гурӯҳӣ ва ҳам аз натиҷаи кори коллективӣ истифода мебарад, аммо дар марҳалаи навбатӣ, ҳангоми ҷамъбасти натиҷаҳо, баррасии онҳо ва пазириши қарори умумӣ, ё ҳангоми кор бар болои вазифа/лоиҳа/проблемаи навбатие, ки толибилмон донишҳои бо саъю кӯшиши кулли гурӯҳ бадастоварда ва коркардшударо истифода мебаранд.

Зикр бояд кард, ки ташкил намудани гурӯҳҳо ва ба онҳо супоришҳои дахлдор додан кофӣ нест. Моҳияти кор маҳз аз он иборат аст, ки ҳуди донишҷӯ ба даст овардани донишҳоро бихоҳад. Масали маъруфи ҳақимонро медонед: «Ман метавонам шутурро назди обхӯра барам, вале наметавонам маҷбур созам, ки бинӯшад!» Аз ин сабаб ангезаи фаъолияти мустақилонаи таълимии муҳассилин на камтар, балки бештар муҳим аст нисбат ба тарзи ташкил, шароитҳо ва методикаи кор оид ба супориш. Аммо маҳз кори якҷоя барои фаъолияти маърифатӣ, барои коммуникатсия нағз таҳрик мебахшад, чунки дар ин маврид ҳамеша ба ёрмандӣ аз ҷониби рафиқон умедвор будан мумкин аст. Муаллим метавонад ба донишҷӯёни алоҳида таваҷҷуҳи зиёд диҳад, зеро ҳама ба кор машғуланд.

Амалан, ин таълим дар раванди муошират, муоширати толибилмон бо якдигар, тавре ки дар боло аллакай гуфта шуд, ҳатман бо забони хориҷӣ; муоширати толибилмон бо омӯзгор мебошад, ки дар натиҷаи он робитаи ин қадар зарурӣ ба вучуд меояд. Ин муоширати иҷтимоист, чунки дар рафти муошират толибилмон ба навбат нақшҳои гуногуни иҷтимоӣ - сарвар, иҷроқунанда, ташкилдиҳанда, гузоришгар, коршинос, муҳаққиқ ва ғайраро иҷро мекунад [97, с. 116]. Албатта, ҳангоми истифодаи таълим дар ҳамкорӣ дар машғулиятҳои забони хориҷӣ аз ҳама душвор ноил гаштан ба он аст, ки муҳассилин дар гурӯҳҳои хурд бо забони хориҷӣ муошират кунанд (ба

истиснои мавридхое, ки супориш барои ташаккули АГА таъйин карда шудааст, алалхусус нисбат ба маводи грамматикӣ). Вале амалия нишон медиҳад, ки зимни таваччуҳи кифоятан исроркорона аз чониби муаллим, рад кардани гузориши натиҷаҳо, агар муошират бо забони модарӣ роҳандозӣ шуда бошад, ин талабот аввал бо мушкилӣ, баъд тадричан бо майли том иҷро карда мешавад.

Дар мавриди мазкур чунин технологияҳои таълим аҳамиятнок мебошанд ва маҳз:

Ошноӣ бо хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии баргузори мубоҳиса ба забони англисӣ, таълими одоби нутқ, техникаи оmodасозии маводҳо барои ширкат дар мубоҳисаҳо бо забони хориҷӣ [114, с. 26]; ошноӣ бо хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии мубоҳисаҳо ҳамчун аломатҳои хоси тарзи ҳаёти британи, таълими рафтори нутқӣ дар вақти мубоҳисаҳо бо забони англисӣ дар шароитҳои муоширати расмӣ ва ғайрирасмӣ; таълими тағйирёбии грамматикӣ ва лексикӣ нутқи англисӣ дар шароитҳои муоширати дар чорҷӯбаи мавзӯҳои омӯхташуда дар ҳолатҳои муоширати ҳаррӯзаи маишӣ, маъмурӣ, таълимӣ; масъалаи таъя ба забони модарӣ аз ҷиҳати таҷрибаи ҳам забонӣ ва ҳам коммуникативии иҷтимоӣ-фарҳангии муҳассилин, инчунин таъя ба забони хориҷӣ ҳамчун асос барои азнавфаҳмии забон ва фарҳанги худӣ ва ғайра.

Барои муайян гардондани методикаи тафтиши технологияи аз чониби мо коркардшудаи татбиқи технологияҳои педагогӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ дар давраи аввал бо муаллим (9 муаллими забони англисӣ) ва донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ пурсиши анкетавии шомили чунин хусусият гузаронда шуд:

1. Тафовути сифати донишҳои бадастовардашуда зимни ба амал ҷорисозии технологияи муосири педагогӣ аз ҷӣ иборат аст?

2. Афзалияти ба амал ҷорисозии технологияи муосири педагогӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ аз ҷӣ иборат аст?

3. Оё ба амал ҷорисозии технологияи муосири педагогӣ ба технологияи анъанавӣ метавонад алтернативӣ бошад?

**Арзёбии дараҷаҳои самаранокии технологияи педагогӣ дар
донишҷӯёни ГО ва ГС (ба ҳисоби %%)**

Ҷадвали 1

№ р/т	Дараҷаҳои самаранокии технологияи педагогӣ	Аз уҳдааш баромаданд		Аз уҳдааш қисман баромаданд		Аз уҳдааш набаромада нд	
		ГО	ГС	ГО	ГС	ГО	ГС
1.	Тафовути сифати донишҳои ба даст овардашуда зимни ба амал ҷорисозии технологияи муосири педагогӣ аз чӣ иборат аст?	35,2	23,3	44,3	30,6	20,5	46,1
2.	Афзалияти ба амал ҷорисозии технологияи муосири педагогӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ аз чӣ иборат аст?	36,4	21,1	45,3	31,6	18,3	47,3
3.	Оё ба амал ҷорисозии технологияи муосири педагогӣ ба технологияи анъанавӣ метавонад алтернативӣ бошад?	51,2	19,5	40,6	33,3	8,2	47,2

Натиҷаҳои назарпурсии анкетавии бо донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ гузаронидашуда нишон доданд, ки аз уҳдаи вазифаи аввал 35, 2 % баромаданд, 44, 3 % қисман аз уҳдааш баромаданд, 20, 5 % донишҷӯён аз уҳдааш набаромаданд; аз уҳдаи вазифаи дуюм 36, 4 % қисман баромаданд, 45, 3 % қисман баромаданд, 18, 3 % донишҷӯён набаромаданд; аз уҳдаи вазифаи сеюм 51, 2 % қисман баромаданд, 40, 6 % қисман баромаданд, 8, 2 % донишҷӯён набаромаданд. Ин нишондодҳо гувоҳи онанд, ки аксарияти кулли донишҷӯёни ГО ақидаи татбиқи технологияи муосири педагогии таълим дар машғулиятҳои забони англисиро ҷонибдорӣ менамоянд. Натиҷаҳои назарпурсии донишҷӯёни ГС оид ба ғоизи пасти иҷрои вазифаи мазкур шаҳодат медиҳанд.

Дар ҷараёни суҳбат бо 9 нафар муаллими забони англисӣ оид ба саволи «Барои татбиқгардонии босамараи технологияҳои муосири педагогии таълим дар машғулиятҳои забони англисӣ чӣ бояд кард?» онҳо изҳор намуданд, ки истифодабарӣ ва татбиқгардонии технологияҳои муосири педагогии таълимро дар машғулиятҳои забони англисӣ ҳатмӣ мешуморанд. Муаллимони алоҳида

посух доданд, ки мекӯшанд ба мундариҷаи машғулиятҳо унсурҳои технологияҳои муосири педагогии таълимро ворид созанд. Ҳамин тавр, назарпурсии гузарнидашуда нишон дод, ки на ҳама омӯзгорон бо адабиёти оид ба ин масъала зарурӣ ошноянд. Пас барои он, ки ҳама омӯзгорони забони англисӣ аз технологияҳои муосири педагогии таълим огоҳ бошанд, мо ба роҳ андохтани семинари илмиро лозим донистем, ки ба чорӣ гардонидани технологияҳои муосири педагогии таълим дар машғулиятҳои забони англисӣ ва гузаронидани кори сифатноки беруназсинфӣ мусоидат мекард.

Бад-ин гуна, ғояҳои асосии барои ҳама вариантҳои дар ин ҷо тасвиргардида хос - умумияти мақсадҳо ва вазифаҳо, масъулияти инфиродӣ ва имкониятҳои барвақтии муваффақият имкон медиҳанд, ки ба ҳар донишҷӯ тамоюл гирифта шавад. Ҳамин аст равиҳои тамоюли шахсиятӣ дар шароитҳои бисёрфарҳангии муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, чун яке аз усулҳои имконпазир ба татбиқи технологияҳои педагогӣ ҳамчун воситаи баландбардории сифати таълими забони хориҷӣ мусоидат менамояд.

2.2. Технологияҳои компютерӣ ҳамчун яке аз роҳҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ

Ҳамгироии ҚТ дар фазои ҷаҳонии таҳсилот рағбати муҳаққиқонро ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба вучуд меоварад, ҷустуҷӯи технологияҳо ва ҳалҳои нави педагогиро, ки ба самарабахшии ҷаҳонии маърифатии донишҷӯён ва анғезаи таълим мусоидат мекунад, талаб менамояд. Бо ҳамин ҷаҳмонда мешавад тавачҷуҳи муҳаққиқон ба ҷустуҷӯи технологияҳо, методҳо, воситаҳо, шаклҳои нави таълим, ба имкониятҳои ошкорсозии иқтисодии шахсиятии муҳассилин (И. А. Зимняя, З. И. Рябикина, Е. Г. Сомова, В. В. Сериков, И. С. Якиманская ва дигарон).

Охири асри ХХ бо компютерикунонии муктадир, телевизиони махворай ва инкишофи босуръати воситаҳои электронии коммуникатсия тадриҷан сайёра Замиро ба «хучраи коммуналии коммуникативӣ ва бисёрфарҳангӣ» табдил дод, ки дар он ҳама кишварҳо ва халқҳо дар вобастагии бузург аз якдигар қарор

доранд ва бе қобилияти онҳо чихати ҳамкорӣ бо якдигар ва ёфтани ҳаллҳои мушкилоти саросарӣ дурнамои рушди инсоният хеле душвор аст. Ана барои чӣ дар остонаи ҳасорсолаи нав ғояҳо марбут ба таълими муоширати байнифарҳангӣ ҳамчун яке аз мақсадҳои зарурии омӯзиши ЗХ кифоятан зуд пайдо гаштанд.

В. В. Сафонова зикр мекунад, ки гуфтугӯи фарҳангҳо дониستاني фарҳанги худӣ ва фарҳанги мамлақати забони мавриди омӯзишро назардошт менамояд [152, с. 69]. Дониستاني кишваршиносӣ, яъне дониستاني он, ки мавқеи ҷуғрофӣ ва иқлими кишвар чӣ тавр маишат, иқтисодиёт ва робитаҳои анъанавии онро муайян мекунад, дониستاني давраҳои асосии инкишофи таърих, одамони барҷаста ва ҳодисаҳои муҳим, ойинҳо ва маросимҳои динӣ вазифаи муоширати байнифарҳангиро осон мегардонад, ба маҳорати ёфтани умумиятҳо ва фарқиятҳо дар анъанаҳо ва тарзи ҳаёти мо мусоидат мекунад, барои бароҳандозии гуфтугӯ дар сатҳи баробар имкон медиҳад.

Истифодаи компютер дар таълими забони англисӣ, ба ақидаи бисёр таҳқиқотчиён [184, с. 82], зимни таълими воқеиятҳои забонӣ, воҳидҳои забонӣ, ки на эҷодкорона, балки тайёр буда, дар барномаҳои компютерӣ зуд таҳти корфармоии методӣ қарор мегиранд, тариқи беҳтарин мебошад.

Мақсади таълими забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ азҳудкунии салоҳияти коммуникативӣ аст, яъне начандон таълими низоми забон (салоҳияти лингвистӣ), балки азҳудкунии амалии забони хориҷӣ мебошад. Дуруст, ки зимнан боз як қонунияти методикаро набояд фаромӯш кард: чунон таълим бояд дод, ки дар раванди азҳудкунии фаъолияти нутқии ғайрзабонӣ дар шуури толибилм низоми забон ташаккул ёбад. Мутаассифона, амалан ҳамаи китобҳои забони хориҷӣ ин хусусиятҳои фанро ба ҳисоб намегиранд ва бо назардошти кадом як донишҷӯи миёна таҳия карда мешаванд. Ин норасоиро аз ҳисоби методҳои истифодашаванда, усулҳои таълим, технологияҳои таълим ҷуброн кардан мумкин ва зарур аст. Бино бар ин аз миёни қулли ғановати муносибатҳо, методҳои дар методика коркардшуда оид ба он андешидан меарзад, ки ҳамон гунаҳоеро интихоб кардан, аз лиҳози

технологӣ коркард намудан бояд, ки битавонанд ба ҳар донишҷӯ имконияти на камтар аз 15-20 дақиқа амалияи шифоҳӣ дар машғулиятро фароҳам оваранд. Зимнан имконияти инфиродикунонӣ ва ҷудогардонии таълимо бо баҳисобгирии қобилиятҳои толибилмон таъмин кардан муҳим аст [95, с. 54].

Проблемаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ хеле гуногунпаҳлу ва ноҳамгун мебошад. Таркиби мафҳумии он дар бархӯрдҳои таҳқиқот оид ба соҳаи педагогика, фалсафа, лингвистика, психология меистад. Марбут ба ин асарҳои шомили хусусияти байнифанние, ки дар онҳо ҷанбаҳои мухталифи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён ошкор карда мешаванд, аҳамияти муайян доранд [78, с. 15].

Дар рафти таҳқиқоти як қатор олимон (С. С. Авғонов, С. Н. Алиев, Е. В. Киселёва, С. Э. Неъматов, В. В. Сафонова, П. В. Сисоев ва дигарон) муқаррар карда шудааст, ки раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ таъсири педагогиро мепазирад. Он метавонад ба шартҳои ҳамкории ва баҳисобгирии заминаҳои психологӣ-педагогӣ (қобилиятҳои забонии донишҷӯён, ангежа ба омӯзиши забони хориҷӣ), инчунин зимни мавҷудияти муносибати низомнок ба ташкили он сермаҳсул гардонда шавад. Сермаҳсулгардониро олимон ҳамчун таълими фаъолна ба василаи ҳолатҳои коммуникативии нутқӣ дар асоси муносибати заминавӣ баррасӣ мекунанд, яъне тавачҷух асосан ба рушди қисми таркибии нутқии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар асоси ҳолатҳои додасудан коммуникативӣ нигаронида мешавад. Таҳқиқоти педагогӣ мувофиқи мақсад будани таълими забонро бо назардошти муносибати тамоюли шахсиятӣ ва тақвияти равиши коммуникативии забон (И. А. Мартянова, Е. И. Пассов, З. Х. Сайфуллоева, А. В. Хуторской, Н. Н. Шоҳиён ва дигарон), дар амал ҷорисозии технологияҳои педагогӣ (В. П. Беспалко, Н. Н. Оголтсова, Г. К. Селевко, Н. Е. Шуркова ва дигарон) эътироф намуданд.

Бо вучуди ин, механизми ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ба таври кофӣ омӯхта нашудааст ва мо дар асоси таҳлили адабиёти психологӣ-педагогӣ пешниҳод

кардем, ки ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ бомуваффақияттар мегузарад, агар шароитҳои созгори таълим ташкил карда шаванд ва технология бо истифодаи методи интерактивӣ ва маҳз истифодаи маҷмӯӣ ва давра ба давраи шаклҳои ҳархелаи машғулиятҳои интерактивӣ коркард карда шавад.

Технологияи маҳсулноқ гардондани таълим, ки дар давраи муосири таълими забони хориҷӣ истифода бурда мешавад, дар чорчӯбаи қисматӣ-амсилавии таълим ба амал татбиқ меёбад, яъне ба назарияи ташаккули давра ба давраи амалиёти ақлонӣ таъя менамояд (П. Я. Галперин, В. В. Давидов, Л. В. Занков, Д. Б. Элконин). Баъзе таҳқиқот ба сермаҳсулгардонии ташаккули салоҳияти ғайрзабонӣ бо ёрии технологияҳои мултимедиаӣ бахшида шудаанд (Н. Н. Оголтсова, Л. Н. Чуксина ва дигарон).

Ба назари мо чунин менамояд, ки истифодаи компютер дар машғулиятҳои аудиторӣ оид ба забони хориҷӣ, инчунин барои кори мустақилона беандоза васеъ аст. Ин нафақат муносибати заминаӣ мебошад, ки он гоҳ компютер маҷмӯи пурраи вариантҳои таҳлили матн - ҷустуҷӯи заминавии иттилоот ба забон, хониши бунёди таҷдидшавандаи сайтҳои интернетӣ, рӯзномаҳои маъруфи ғайрзабонӣ, истифодаи барномаҳои компютери лӯғавӣ, тартибдиҳии мустақилонаи лӯғатҳо ва ҳоказоро пешниҳод месозад. Балки ин боз муносибати коммуникативӣ мебошад, ки бо воситаҳои мултимедиа ва имкони табодули иттилоот бо забони хориҷӣ зимни мукотибаи электронӣ ва истифодаи чат-технологияҳо амалӣ карда мешавад.

Муҳаққиқон Е. И. Ананева, Е. В. Коротаева, Т. Рибаква, В. В. Семёнов ва дигарон истифодаи методи интерактивии таълими забони хориҷиро на дар чорчӯбаи таълими компютерӣ, балки дар чорчӯбаи шабакаи бисёрпахлуи муносибатҳо ва равобити мутақобилаи гурӯҳҳои муҳассилин ва муаллим баррасӣ менамоянд.

Ба фикри мо, моделсозии технологияи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ бо истифодаи методи интерактивӣ ва маҳз муносибатҳои субъект-субъектӣ дар байни донишҷӯ ва омӯзгор, донишҷӯ ва гурӯҳи донишҷӯён, гурӯҳҳои бо ҳам рақобаткунанда ва ҳамкорикунандаи донишҷӯён, донишҷӯ ва

муҳити виртуалии компютери бисёрвариант ҳамчун асбоби миёнави ҳамкорӣ бо дигар субъект, инчунин муносибатҳои субъект-субъектии донишҷӯ ҳамчун субъект бо барномаи компютерӣ ҳамчун объект басо аҳамиятнок аст [91, с. 4].

Хусусиятҳои салоҳиятҳо ва қобилиятҳои забонӣ ва нутқӣ дар илм ба шакли дихотомияи созгори типҳои когнитивӣ-лингвистӣ ва коммуникативӣ-нутқии азхудкунии забони хориҷӣ пешниҳод карда шудаанд. М. К. Кабардов мафҳуми таълими когнитивии таълим (нисбатан самараноктар барои типҳои когнитивӣ-лингвистии азхудкунии забон) ва таълими тамоюли коммуникативии забони хориҷӣ (нисбатан самараноктар барои типҳои коммуникативӣ-нутқии азхудкунии забон)-ро ворид намуд [79, с. 88]. Чунин тақсимбандӣ бо ду функсияи асосии забон зич марбут аст ва маҳз:

- а) когнитивӣ,
- б) коммуникативӣ.

Функсияи когнитивӣ амалиёти шуурро инъикос мекунад, маърифатӣ мебошад ва асосан ҳангоми омӯзиши контексти (қаринаи) лафзӣ, лингвистӣ татбиқ карда мешавад.

Функсияи коммуникативӣ асосан зимни ба раванди таълим воридсозии амали коммуникативӣ, яъне натавонӣ қаринаи лафзӣ, балки инчунин ғайрилафзӣ, экстралингвистӣ татбиқ меёбад. Проблемаҳои ҷудоғонаи технологияҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар таҳқиқоти диссертатсионии О. Ю. Искандарова, Г.Г.Қаршиева, И. А. Мартянова, Е. И. Пассов, Л. В. Саидова, З. Х. Сайфуллоева, Н. И. Формановская ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Таълими компютери забони хориҷӣ дар маҷрои муносибати когнитивӣ, яъне барои ташаккули қисми таркибии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ истифода мебардад [154, с. 114]. Як қатор муаллифон ба проблемаи истифодаи методи интерактивии таълим рӯ овардаанд: Е. В. Коротаева, С. В. Костюк, Г. К. Селевко ва дигарон. Аммо ин таҳқиқот фақат ба ҷанбаҳои алоҳидаи методи интерактивӣ дар таълими компютерӣ дахл карда, хусусияти маҷмӯӣ надиҳанд. Ба фикри мо, истифодаи технологияе мувофиқи мақсад мебошад, ки истифодаи

компютерро дар чорчӯбаи ҳар дуи ин муносибатҳо - ҳам тамоюли когнитивӣ ва ҳам тамоюли коммуникативии таълим пешбинӣ мекунад. Яъне масоили ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва омилҳои психологӣ-педагогии ба амал ҷорисозии онҳо аҳамияти худро нигоҳ медоранд, чунки ҳуди мафҳуми ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ такомул наёфтааст.

Дар давраи муосир азҳудкунии забони хориҷӣ мувозӣ бо иттилоотикунонӣ, азҳудкунии технологияҳои иттилоотӣ роҳандозӣ мешавад, дар натиҷа аҳамияти дидактикаи лингвистии компютерӣ меафзояд [124, с. 105].

Ба ақидаи мо, технологияи педагогӣ бо истифодаи методи интерактивӣ, ки машғулияти гурӯҳии интерактивӣ (бозиҳои нақшофарӣ, бозиҳои корӣ, моделсозӣ, тренингҳо, case-study, муколамаҳои сукротӣ ва ғайра) ва дидактикаи лингвистии компютериро пешбинӣ менамояд, иқтидори шахсияти донишҷӯёнро васеъ мекунад, ба онҳо барои азҳудкунии муваффақонаи забони хориҷӣ имкониятҳои бештар медиҳад, ба истифодаи оқилонаи вақти машғулиятҳо мусоидат менамояд [193, с. 67].

Мо ба асарҳои М. М. Бахтин, И. А. Зимняя, М. К. Кабардов, Е.И. Пассов, В. В. Сафонова таъкиқ карда, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро ҳамчун дараҷаи азҳудкунии қаноатбахши меъёрҳои муайяни муошират, рафтор, ҳамчун натиҷаи омӯзонидан, ҳамчун азҳудкунии намунаҳо, стандартҳои иҷтимоӣ-психологӣ, қолабҳои рафтор; дараҷаи азҳудкунии «техника»-и муошират, ҳамчун низоми забонӣ дар амал баррасӣ мекунем.

Қорҳои И. А. Зимняя, Н. А. Игнатенко, А. А. Леонтев, Л. В. Шербаро таҳлил карда, мо салоҳияти забониро ҳамчун иқтидори донишҳои лингвистӣ (забоншиносӣ)-и одам, маҷмӯи қоидаҳои таҳлил ва хулосаи воҳидҳои забон, ки барои сохтан ва таҳлил кардани ҷумлаҳо, истифодаи низоми забон бо мақсади коммуникатсия имкон медиҳад, ҳамчун қисми таркибии муҳимтарини салоҳияти коммуникативӣ мефаҳмем.

Бад-ин минвол, забон ҳамчун восита ва нутқ ҳамчун тарзи ташаккулдиҳии фикр пазируфта мешавад. Дар таълими забони хориҷӣ равандҳои забонӣ (когнитивӣ) бо азҳудкунии забони хориҷӣ, аммо фаъолияти коммуникативӣ

(нуткӣ) бо истифодаи забони мазкур вобаста мебошад. Забони модарӣ ё забони хориҷиро донишҷӯёни мутахассисони соҳаи лингвистика салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро бо ҳаҷми пурра назардошт менамояд, ки дар сохтори он олимони гуногун қисмҳои таркибии гуногунро ҷудо менамоянд, ки дар миёни онҳо ҳам қисматҳои когнитивӣ ва ҳам тартиботӣ мавҷуданд. Таълими забони хориҷӣ ба донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ фаъолгардонии на ҳама қисматҳои салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро пешбинӣ мекунад. Бо мақсади мушаххас кардани ин мафҳумҳо марбут ба таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ як қатор муҳаққиқон (Е. В. Киселёва, Ю. В. Кремлёва, И. А. Левитская, В. В. Сафонова, И. И. Халеева) мафҳуми «салоҳияти ғайрзабонӣ»-ро ворид менамоянд, ки он мисли салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ду ҷанба - забонро бо ҳама воҳидҳои (фонема, морфема, вожа, ҷумла, матн) ва нутқро, ҳамчун забон дар амал, ифода мекунад. Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро муҳаққиқон ҳамчун азхудкунии саҳеҳи забонҳои хориҷӣ дар ҳудуди мавзӯӣ, ки қорҷӯбаи курси муассисаи таҳсилоти олии техникӣ пешбинӣ карда ва лексикаи ҳаёти ҳаррӯза (General English) ва соҳаи касбии онҳо (ESP - English for Specific Purpose) фаро мегирад, баррасӣ мекунад.

Технологияи компютерӣ бо истифодаи методи интерактивӣ дар маҷрои таълими тамоюли шахсиятӣ рушд меёбад, зеро натавонанд ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, балки инчунин оид ба рушди сифатҳои шахсиятӣ ва ташаккули «ман»-и иҷтимоӣ имкониятҳои нодир фароҳам месозад. Самарбахшии таълим бо истифодаи методи интерактивӣ бо шахсияти донишҷӯ, дараҷаи ангеҷаи ӯ, дараҷаи наздикшавии раванди таълим ба шароитҳои азхудкунии идорашавандаи забон дар ҳолати табиӣ ғайрзабонӣ, яъне низоми машғулиятҳои, ки ба шаклҳои гуногун сомон дода мешаванд, муайян карда мешавад.

Дараҷаи огоҳии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ оид ба нақши технологияи компютерӣ дар ҳаёти инсон (ба ҳисоби %%)

Ҷадвали 2

№ р/т	Дараҷаи огоҳӣ оид ба нақши технологияи компютерӣ	ГО		ГС	
		Қаноат бахш	Ғайри қаноат бахш	Қаноат бахш	Ғайри қаноат бахш
1.	Оё Шумо дар бораи барномаҳои компютерии Word, Exel медонед?	81,3	18,7	41,2	58,8
2.	Шумо метавонед, ки муаррифро оид ба минтақаҳои ҶТ гузаронед?	84,1	15,9	40,4	59,6
3.	Шумо интернетро зуд-зуд истифода мебаред?	82,5	17,5	38,8	71,2
4.	Диски D барои чӣ хидмат мекунад?	83,3	16,7	41,1	58,9
5.	Оё Шумо тавассути E-Mail бо ҳамсолони хориҷии худ мукотиба доред?	84,4	15,6	42,6	57,4
6.	Мукотиба бо ҳамсолони хориҷӣ ба рушди ҷаҳонбинии Шумо таъсири мусбат расонд?	85,6	14,4	40,2	59,8
7.	Оё Шумо метавонед ба ҳамсоли хориҷии худ дар қолаби pdf мақола фиристонед?	83,7	16,3	41,3	58,7
	Ба ҳисоби миёна	83,6	16,4	40,8	59,2

Тавре ки таҳқиқоти мо нишон дод, аксарияти донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ аз факултаи ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва факултаи ТС ДДОТ ба номи С.Айнӣ дараҷаҳои баланд ва миёнаи огоҳӣ оид ба компютер ва технологияи компютерӣ (83,6 %) нишон доданд, нишондоди ГС ҳамагӣ 40,8 %-ро ташкил медиҳад. Маълумотҳои қори таҷрибавӣ-озмоишӣ дурустии таҳияи модели интегративии ташаккули СИФ ва нақши технологияи компютериро дар ҳаёти донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ тасдиқ намуданд.

Технологияи компютерӣ ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ба меъёрҳои технологӣ будан мувофиқат мекунад ва маҳз:

1) он ба муносибати системӣ-фаъолиятӣ ва ҳолати хусусии он муносибати салоҳиятмандӣ ба натиҷаи кафолатдошудаи педагогии салоҳияти ташаккулёфтаи ғайрзабонӣ таъяс мекунад;

2) онро низомнокӣ ва маҳз мантиқ, ҳамбастагии қисмҳо, яқлухтӣ тавсиф мекунад;

3) ба он идорашавандагӣ, яъне давра ба даврагии ташхис, тағйирдихии воситаҳо ва методҳо бо мақсади ислоҳи натиҷаҳо хос мебошад;

4) хусусияти сифатии он самаранокӣ, яъне мувофиқат аз рӯи натиҷаҳо ва хароҷот мебошад;

5) он таҷдидшаванда аст, яъне метавонад дар дигар муассисаҳои таҳсилоти аз ҷониби дигар субъектҳо мавриди истифода қарор гирад.

Технология тавассути низоми қисматҳои сохторӣ баҳо дода шуд:

- ангежавӣ (низоми хоҳишҳои бошууронаро нисбат ба фаъолияти ғайрзабонӣ назардошт мекунад),

- когнитивӣ (огоҳии донишҷӯён оид ба фанни омӯхташаванда, ҳаҷми донишҳои дар донишҷӯён мавҷудбуда, ҷанбаҳои барои донишҷӯён муҳими фанни омӯхташавандаро ба назар мегирад),

- амалиётӣ (зарурати ҷандириро дар интиҳоби намудҳои фаъолияти донишҷӯён мувофиқи талаботи ҳолатӣ пешбинӣ менамояд),

- натиҷавӣ (дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳияти ғайрзабонӣ дар донишҷӯён: поён, миёна, баланд).

Хусусияти моҳиятии технологияи компютери ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ фаъолияти бошууронаи мустақилонаи толибилмон ҳам аз ҷиҳати зеҳнӣ ва ҳам аз ҷиҳати эмотсионалӣ-шахсиятӣ мебошад.

Пурмаҳсулгардонии фаъолияти бошууронаи донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ тибқи ҷунин равишҳо амалӣ карда шуд:

- таълими вижаи тартиботи ҷустуҷӯӣ дар раванди машғулиятҳо бо истифодаи имкониятҳои Интернет (қор бо серверҳои ҷустуҷӯӣ барои интиҳоби иттилооти матнӣ оид ба мавзӯи додасуда);

- таълими вижаи тартиботи баррасӣ дар раванди ташкил ва гузаронидани тренингҳо, бозиҳои қорӣ ва нақшофарӣ;

- ташаккулдиҳии фарҳанги баҳсорӣ дар раванди омодагӣ ва гузаронидани бозиҳои нақшӣ ва ба роҳандозии гуфтугӯи сукротӣ;

- ташаккулдихии малакаҳои суханронӣ дар назди сомеон дар раванди ташакули худбахудии мулоҳизаҳои гуфтугӯӣ ва таҳияи полилогҳо дар чорчӯбаи машғулиятҳои аудиторӣ интерактивӣ;

- рефлексияи эмотсионалӣ ва зехнии рафти таълим дар раванди идрок, таҳлил ва баррасии машғулиятҳо.

Ташаккули шахсияти донишҷӯ ҳамчун мутахассис тибқи давраҳои зерин рушд меёбад:

- дарки эмотсионалие, ки ба ҳисси пешакии фаъолияти касбӣ асос дорад; фаҳмише, ки ба усули рефлексивӣ-когнитивии фаъолияти касбӣ асос дорад;

- азхудкунии мурағабӣ, ки ба усули қисмӣ-ҷустуҷӯии фаъолият асос ёфтааст;

- истифодаи эҷодкорона, ки ба усули эвристии фаъолияти касбӣ асос ёфтааст.

Кори омӯзгор низ бояд давра ба давра сураат гирад:

- давраи якум - муайян кардани талабот ба ҳосилсозии донишҳои нав бо мақсади баланд бардоштани ангежа;

- давраи дуюм - банизомдарории донишҳои донишҷӯён ва муқаррар намудани ҷанбаҳои омӯзиши фан;

- давраи сеюм - ташкил додани раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён.

Дар асоси таносуби нишондодҳои меъёрҳои ҷудокардашуда дар сохтори технологияи педагогӣ мо чунин дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро дар донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ҷудо кардем: поён (бемаҳсул), миёна (маҳсулноқ), баланд (эҷодӣ).

Ҳамкориҳои таълимдиҳанда, ки моҳияти технологияи педагогии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ бо истифодаи методи интерактивиро муайян месозад, бо истифодаи муносибати қисматӣ-амсилавӣ, низоми арзишдоварии баҳоҳои донишҷӯён, таълими сермаҳсул гузаронда мешавад.

Сермаҳсулгардонӣ инҳоро назардошт менамояд:

- принсипи муносибати шахсиятӣ,

- принципи муносибати нақшӣ,
- принципи ҳамкориҳои коллективӣ,
- принципи мутамарказонидашавӣ ва бисёрвазифагии машқҳо.

Мо дар таҳқиқоти худ фаҳмиши зерини моҳияти технологияи педагогиро, ки Г. К. Селевко ба миён гузоштааст, ба роҳбарӣ гирифтаем: технологияи педагогӣ фаъолияти ҳосатан инфиродии муаллифӣ омӯзгор оид ба тарҳрезии фаъолияти таълимӣ ва ташкили амалии он дар чорчӯбаи соҳаи муайяни фаннӣ мебошад.

Мураккабӣ ва маҷмӯӣ будани мафҳуми «фарҳанги коммуникативӣ» даст кашидан аз ҷустуҷӯи технологияи универсалии педагогиро пешбинӣ мекунад. Принципиҳои тағйирпазирӣ ва динамикӣ (серамал) рушди рӯзафзун ва навбат ба навбати ҷанбаҳои инфиродӣ, фаннӣ ва касбии фарҳанги коммуникативиро талаб менамоянд. Ҳамзамон принципиҳои низомнокӣ ва яқлухтӣ таъмини ҷунон ташкили фаъолият оид ба рушди фарҳанги коммуникативиро дар бар мегиранд, ки бефосилагӣ, ягонагӣ ва ҳамкориҳои қулли қисматҳои он: шахсиятӣ-арзишӣ, когнитивӣ, технологӣ ва эмотсионалӣ-креативиро ба амал меоранд.

Мо се технологияи педагогиро қорқард намудем:

- тренингӣ,
- байнифарҳангӣ (ё кроссфарҳангӣ) ва
- тамоюли касбӣ.

Методи асосии истифодабарии технологияи интерактивӣ гуфтугӯи интерактивист, ки аз ҳамкориҳои истифодабаранда бо низоми барномавӣ иборат мебошад. Яке аз ҳаллҳо, масалан, татбиқгардониҳои фаъолонии тахтаҳои интерактивӣ дар раванди таълим аст [123].

Айни замон тахтаи электронии интерактивӣ ёвари ивазнопазирӣ муаллим дар раванди таҳсилот гаштааст. Бо ёрии он муаллим метавонад видео, слайдҳо, нақшаҳо ё харитаҳои таълимиро нишон диҳад, метавонад дар вақти воқеӣ маҷлисҳо, семинарҳо, тренингҳо, «хучумҳои ақлӣ» ва муаррифиҳоро ба роҳ монад [123, с. 104]. Имрӯз гузаронидани дарсҳои ҳозиразамон бо истифодаи тахтаи интерактивӣ, проектор, компютер ва таъмини вижаи барномавӣ, ки

барои кор кардан бо матнҳо ва объектҳо, сабтҳои аудиоӣ ва видеоӣ, матни дастиро ба чопӣ мубаддал гардондан, хифз намудани иттилоот ва ғайра имконият фароҳам меоваранд, дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон меёри шудааст.

Истифодаҳои технологияи компютерӣ дар таълим худро самарабахштар зоҳир намуданд. Ба онҳо муаррифиҳоеро дохил кардан мумкин аст, ки худи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ҶТ бо истифодаи барномаҳои компютерӣ таҳия намуданд. Онҳо барои аниматсия, тағйирдиҳӣ ва чудокунӣи унсурҳои нисбатан аҳамиятнок зимни ёрии ранг, ҳуруф, майлон, ҳаҷм имконият медиҳанд; дар онҳо баъди воридсозии маводи нав машқҳо оид ба мустаҳкамгардонии мавзӯё чойгир карда шудаанд. Дар семестри якуми курси шӯбаи ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ муаррифиҳо оид ба мавзӯи: «Фаслҳои сол», «Донишгоҳи техникӣ Тоҷикистон», «Илм, фарҳанг ва вақти ҳолӣ» ва ҳоказо коркард карда шуданд. Аллакай дар семестри дуюм донишҷӯён бо забони англисӣ муаррифиҳоро оид ба мавзӯҳои: «Шахсони бузурги Британияи Кабир», «Мақонҳои тамошобоби Тоҷикистон», «Интернет дар ҳаёти мо» коркард намуданд.

Дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ воситаҳои равшанидиҳӣ ва овоздиҳиро истифода мебаранд, дар факултаи ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ба татбиқсозии технологияҳои нави муосир: компютер, китобҳои дарсии электронӣ, захираҳои интернетӣ, захираҳои электронии маърифатӣ шурӯъ карданд. Истифодаи чунин технологияҳои иттилоотӣ имкон медиҳад, ки қоидаҳои асосии зерин муайян карда шаванд:

- истифодаи технологияҳои мултимедиавӣ зимни таълими забони англисӣ имкон медиҳад, ки натиҷабахшии таълим баланд карда шавад, ки ин мақсади асосӣ мебошад;

- тақомулдиҳии малақаҳои муоширати ҳаррӯза ва касбӣ (ҳам мустақиман бо соҳибони забон ва тавассути интернет ва ғайра);

- воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ механизми таълиму тарбияи донишҷӯён, ташаккули малакаҳои коммуникативӣ, когнитивӣ, эҷодӣ ва фарҳанги иттилоотии онҳо мебошанд;

- истифодаи усулҳои мултимедиавӣ имкон медиҳад, ки зимни номавҷудии муҳити табиӣ забонӣ шароитҳои ба муоширати воқеии нутқӣ бениҳоят наздик тавассути забони англисӣ фароҳам оварда шаванд. Яъне озмоиши ташаккулдиҳанда исбот кард, ки муаррифҳои мултимедиавӣ метавонанд дар ҳама гуна фаъолияте, ки он ҷо компютер ё проектор ва ё ягон асбоби дигари таҷдид вучуд дорад, мавриди истифода қарор гиранд.

Радиошунавонии оммавии муаррифӣ метавонад «зинда», инчунин пешакӣ сабткардашуда бошад. Радиошунавонӣ ё сабт ба технологияҳои электронӣ ё мушобеҳи ҳифз ва интиқоли мавод асос меёбад. Тазаққур додан месазад, ки мултимедиа дар онлайн метавонад ё ба компютери истифодабаранда ворид карда ва бо ягон роҳ таҷдид карда шавад ё бевосита аз интернет бо ёрии технологияҳои интиқоли чараёнии маълумотҳо таҷдид карда шавад. Шаклҳо ва ҷои истифодаи муаррифӣи мултимедиа (ё ҳатто слайди алоҳидаи он) дар машғулият, албатта, аз мундариҷаи ин машғулият ва аз мақсади он, ки омӯзгор пеш мегузорад, вобаста аст. Бо вучуди ин, амалия имкон медиҳад, ки якчанд усули умумии нисбатан самарабахши истифодаи чунин асбобҳо ҷудо карда шаванд:

1. Маводи навро омӯхта истода. Имконияти бо ёрии воситаҳои аёнии гуногун мусаввар гардондан. Истифода дар ҳолатҳое, ки таҳарруки инкишофи ягон равандро нишон додан зарур бошад, хосатан манфиатнок аст.

2. Дар раванди мустаҳкамкунии мавзӯи нав.

3. Барои тафтиши донишҳо. Тестгузаронии компютерӣ санчиши худ, татбиқсозии худ таҳриқи хубе барои омӯзиш, тарзи фаъолият ва ифодаи худ мебошад. Барои муаллим он воситаи назорати босифати донишҳо, тарзи барномавӣ кардашудаи андӯхтани баҳоҳо аст.

4. Барои амиқгардонии донишҳо ҳамчун маводи иловагӣ ба машғулиятҳо.

5. Барои тафтиши корҳои мустақилонаи рӯбарӯ. Дар қатори назорати шифоҳӣ назорати визуалии натиҷаҳо таъмин мекунад.

6. Ҳангоми тафтиши вазифаҳои шомили хусусияти таълимӣ. Барои иҷро ва назорат кардани натиҷаҳои васатӣ ва ниҳии кори мустақилона кумак мерасонад. Омӯзгор метавонад бонки муаррифиҳои тайёри мултимедиавино, ки ҳампешагон таҳия намуда, дар сайтҳо ва форумҳои касбӣ ҷой додаанд, истифода барад, ки ин сарфи неруро зимни омодагӣ ба машғулиятҳо хеле кам мекунад. Ё худаш муаррифии худро барои машғулият ё мавзӯи мушаххас таҳия менамояд.

Истифодаи технологияҳои компютерӣ дар машғулиятҳо оид ба забони англисӣ дар факултаҳои ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва ТС ДДОТ ба номи С.Айнӣ имкон дод:

- дар машғулиятҳо фазои забони хориҷӣ фароҳам оварда шавад;
- ба шавқу завқи маърифатии донишҷӯён нисбати забони англисӣ таҳриқи зиёд бахшида шавад;
- барои фаъолиятнокии ақлонӣ ва эҷоди мустақилонаи донишҷӯён, рушди малақаҳои қор бо манбаъҳои гуногунтарини иттилоот шароитҳо ташкил карда шаванд;
- истифодаи технологияҳои компютерӣ бо технологияи таълими инкишофдиҳанда, инчунин бо таълими проблемавӣ ва ҷудокардашуда якҷоя карда шавад:
- самаранокии таълим ва сифати таҳсилот баланд бардошта шавад.

Яъне татбиқи технологияи компютерӣ барои маҳсулноқ гардондани ҷараёни таҳсилот заминаҳо фароҳам оварда, имкон медиҳад қорқардҳои психологӣ-педагогӣ, ки гузариш аз омӯзиши механикии донишҳо ба азхудкунии маҳорати мустақилона ба даст овардани донишҳои навро таъмин мекунад, дар амал истифода бурда шаванд.

Технологияҳои компютерӣ ба ошқорсозӣ, маҳфузиат ва рушди сифатҳои шахсиятии муҳассилин мусоидат менамояд. Фаъолияти якҷоя оид ба қорқарди муаррифиҳоро боз ҳамчун воситаи таъмини ҳамкориҳои муҳассилин ва муаллим

[86, с. 28], ҳамчун воситаи дар амал ҷорисозии муносибати тамоюли шахсият ба таҳсилот баррасӣ кардан мумкин аст. Муаллим зимни чунин ташкилдихии машғулиятҳо аз «шунавонанда»-и маводи таълимӣ ба ташаббускори ҳамкориҳои маърифатии байни маводи таълимӣ ва мухассилин мубаддал мешавад.

Тавре ки маълум аст, фанни таълимии «Забони англисӣ» «дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ иқтисодӣ бузурги таъсиргузори ба шахсиятро дорад. Ва ин тасодуфӣ нест. Забони англисӣ натавонанд ба сифати падидаи нодири фарҳанг амал мекунад. Он асбоби муҳими маърифати ганҷинаҳои фарҳанги умумибашарӣ, ошноӣ ба фарҳангҳои нави миллӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, оид ба тамоюлҳои муосири рушди низомии таҳсилот ҳамчун маҷмӯи ниҳодҳои иҷтимоӣ суҳан гуфта, васеъшавии бозори хидматҳои таҳсилотиро дар соҳаи забонҳои хориҷӣ ва азнавбаҳодихии асосҳои ташкилӣ ва мундариҷавӣ он аз лиҳози қонеъсозии пайгиронатари талаботи умумӣ ва инфиродии омӯзиши забони англисиро ҳамчун воситаи ҳамкориҳои байнифарҳангӣ ба назар бояд дошт. Талаботи номбаршуда бояд зимни муайян кардани мақсадҳо ва мундариҷаи сиёсати таҳсилотӣ марбут бо забони англисӣ ба ҳисоб гирифта шаванд.

Дар ҷараёни таҳқиқоти худ мо таҳарруки дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар донишҷӯён ва қисматҳои он дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷиширо омӯхтем. Мо таҳқиқотро бо ёрии методикаи коркардшуда иҷро намудем ва бо маълумотҳои аввалия муқоиса кардем.

Омӯзиши муқоисавии дараҷаҳои ташаккули СИФ дар ГО ва ГС

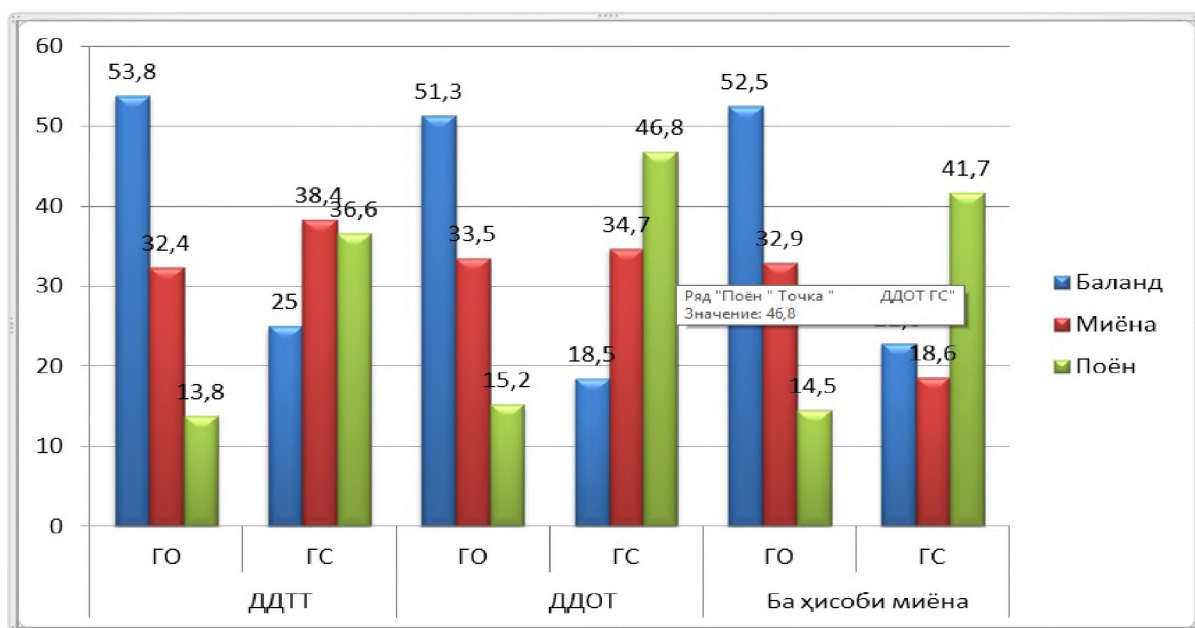
(маълумотҳо бо %%)

Ҷадвали 3

Дараҷаҳои зухурот	ДТТ		ДДОТ		Ба ҳисоби миёна	
	ГО	ГС	ГО	ГС	ГО	ГС
Баланд	53, 8	25, 0	51, 3	18, 5	52, 5	22, 8
Миёна	32, 4	38, 4	33, 5	34, 7	32, 9	18, 6
Поён	13, 8	36, 6	15, 2	46, 8	14, 5	41, 7

Аз ҷадвали 3 ва диаграмма дида мешавад, ки аз лиҳози дараҷаи ташаккули СИФ дар ГО ва ГС донишҷӯёни ҳар ду муассисаи таҳсилоти олий чандон фарк намекунанд, ҳарчанд нишондодҳои факултаи ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ беҳтаранд. Маҷмӯан, тибқи муқоиса, натиҷаҳо аз рӯи ҳама бузургӣҳо дар гурӯҳҳои озмоишӣ, нисбат ба гурӯҳҳои санҷишӣ, хеле баландтаранд: ба ҳисоби миёна, зиёда аз нисфи донишҷӯёни ГО вазифаро ба дараҷаи баланд иҷро карданд, онҳо 52,5%-и пурсидашудагонро ташкил медиҳанд, сеяки санҷидашудагон (32,9 %) ба дараҷаи миёна ва миқдори тамоман ками донишҷӯён вазифаро ба дараҷаи поён иҷро карданд, ҳамагӣ 14,5 %. Аз рӯи ҳама бузургӣҳо нишондодҳои ГС қафо мемонанд, ки оид ба дараҷаи пасти ташаккули СИФ-и соҳибкорони оянда гувоҳӣ медиҳад.

Диаграммаи омӯзиши муқоисавии дараҷаҳои ташаккули СИФ дар ГО ва ГС (маълумотҳо бо %%)

Маълумотҳои хусусияти миқдорӣ дошта моро қонеъ гардонданд. Он ҷӣ ба хусусияти сифатии иҷрои вазифа дахл дорад, донишҷӯёни ГО ба осонӣ аз уҳдааш баромаданд, аксарияти онҳо аз лиҳози аҳамиятнокӣ ва моҳиятан тавонистанд, ки хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии халқи забони мавриди омӯзишро равшанӣ бахшанд.

Пурсидашудагон аз гурӯҳҳои озмоишӣ тавонистанд, ки чунин сифатҳои муҳиму афзалиятноки муоширати ғайрзабонии мутахассиси муассисаи

тахсилоти олии техниро амсоли «Донишҳо ва маҳоратҳо вобаста ба хусусияти забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ» (қои 1 - 64, 4 %), «Азхудкунии фаъолияти тамоюли касбӣ бо истифодаи забони англисӣ» (қои 2 - 67, 3 %), «Ташкили ҳамкориҳои эҷодкорона аз лиҳози муносибати субъект-субъектӣ» (қои 3 - 64,56 %), «Маҳорати дидан ва ҷавран ҳал кардани вазифаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ» (қои 4 - 61,4 %), «Азхудкунии нутқ, қиёфабозӣ, ишораҳо, ҳаракатҳо, усулҳои таъсиррасонӣ ба шахси дигар, усулҳои худтанзимгарӣ бо истифодаи забони англисӣ» (қои 5 - 58, 3 %), «Маҳорати шунидан, бодикқат будан, фаҳмидани суҳангӯянда бо истифодаи забони англисӣ (қои 6 - 56, 5 %) ва ғайра ҷудо кунанд.

Бад-ин минвол, маълумотҳои миқдорӣ ва сифатӣ оид ба таҳарруки мусбати натиҷаҳои дар шароитҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ бадастовардашуда шаҳодат медиҳанд. Маълумотҳои, ки дар натиҷаи буришҳои мобайнии таълими озмоишӣ ҳосил гаштаанд, гувоҳи тағйироти сифатӣ дар донишҳои донишҷӯён марбут ба моҳияти муоширати касбӣ мебошанд; онҳо саҳеҳтар муайян кардани сифатҳои барои нумӯи мутахассиси муассисаи таҳсилоти олии техникӣ пешниҳодшударо оғоз намуданд.

Як қанбаи муҳими қори таълиму тарбияи омӯзгорони забонҳои хориҷӣ барои донишҷӯёни факултаҳои ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва ТС ДДОТ ба номи С.Айнӣ ташаккул додани салоҳияи этникӣ-фарҳангӣ мебошад. Раванди педагогӣ ба омӯзиши хусусиятҳои фарҳангии мамлакат нигаронида шудааст. Таърих, анъана, маишат, тарзи ҳаёти аҳолие, ки дар ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунад, аҳамияти махсус дорад. Вобаста ба ин, ҳама фаъолияти омӯзгорон ба эҳё, ниғаҳдошт ва инкишофи анъанаҳо ва арзишҳои халқие, ки робитаи занҷиравии имрӯзро бо гузашта ва оянда таъмин мекунанд ва маишат ва ойинҳои халқро дар ҳама соҳаҳои фарҳанг ғанӣ мегардонанд, равона карда шудааст.

Чадвали 4**Дарачаи ташаккули СИФ дар донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ (бо % %)**

№ р/г	Дарачаи ташаккули салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ	ГО		ГС	
		Қаноат бахш	Ғайри қаноат бахш	Қаноат бахш	Ғайри қаноат бахш
1.	Оё дар ҳамкорӣ бо донишҷӯи суат аз гурӯҳи дигари этникӣ кор кардан ба Шумо маъқул аст?	81,1	18,9	43,1	56,9
2.	Агар сарвари даста аз гурӯҳи дигари этникӣ баромад намояд, ин Шуморо хурсанд мекунад?	83,3	16,7	41,3	58,7
3.	Оё дар ҳамкорӣ бо чинси зан аз гурӯҳи дигари этникӣ кор кардан ба Шумо маъқул аст?	85,1	14,9	40,8	59,2
4.	Вақте ки аъзои даста аз гурӯҳҳои мухталифи этникӣ зимни иҷрои вазифаҳои инфиродӣ ба якдигар ёрӣ мерасонанд, Шумо инро дуруст меҳисобед?	84,3	15,7	41,4	58,6
5.	Иди Мавлудро дар Англия кай чашн мегиранд?	86,2	13,8	42,7	57,3
6.	Курси «Забони англисӣ» дар муошират бо англисҳо ба Шумо ёрӣ мерасонад?	85,6	14,4	41,2	58,8
7.	Дар Англия ҳангоми иди Мавлуд кадом ғизоҳо маъмуланд?	81,4	18,6	42,5	57,5
8.	Вақте ки намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ ба Шумо эҳсоси ҳамдардӣ зоҳир менамояд, ин ба шумо маъқул мешавад?	85,8	14,2	41,7	58,3
	Ба ҳисоби миёна	84,1	15,9	40,3	59,7

Чунон ки маълумотҳои ҷадвали 4 нишон медиҳанд, дар гурӯҳи санчишӣ дарачаи миёнаи салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ кам афзоиш ёфтааст (40, 3 %), дар ҳоле ки дар гурӯҳҳои озмоишӣ он ба таври кифоя баланд мебошад (84, 1 %). Аз рӯйи таҳқиқоти гузаронидаи мо оид ба самаранокии барномаи коркардшуда ҳукм баровардан мумкин аст.

Аз таҳқиқот бармеояд, ки дар гурӯҳи озмоишӣ қиёсан бо гурӯҳи санчишӣ ташаккули пурмахсултари салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ сурат гирифтааст. Дар гурӯҳи озмоишӣ миқдори донишҷӯёне, ки дарачаи поёни салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ доранд, 15 % кам гашта, миқдори донишҷӯёне, ки шомили дарачаи баланди рушди салоҳияти этникӣ-фарҳангиянд, 30 % афзудааст. Он чӣ ба

тахарруки таксимоти муҳассилин аз рӯйи дараҷаи рушди салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ дар гурӯҳи санҷишӣ дахл дорад, он доир ба маҳсулнокии хеле камтари афзоиши миқдори донишҷӯёни шомили дараҷаи баланд нисбат ба гурӯҳи озмоишӣ гувоҳӣ медиҳад.

Қимати миёнаи нишондоди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар рафти озмоиши муқарраркунанда дар гурӯҳи санҷишӣ - 24, 5 %, дар гурӯҳи озмоишӣ - 26, 4 %. Қимати миёна дар рафти озмоиши санҷишӣ дар гурӯҳи санҷишӣ амалан тағйир наёфт - 25, 1 %, дар гурӯҳи озмоишӣ хеле афзуд - 29, 8 %.

Марбут ба зарурати асосноккунии муътамадии хулосаҳо таҳлили омории нишондодҳои миқдориро мавриди истифода қарор додем. Мо меъёри χ^2 -ро қор фармудем, ки он барои муқоисаи дараҷаҳои гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ (иктибосҳои мустақил) истифода бурда мешавад. Дар маҷмӯъ натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомдодашуда имкон медиҳанд чунин бишуморем, ки вазифаҳои дар оғози қор ба миён гузошташуда иҷро карда шуданд.

2.3. Санҷиши технологияҳои педагогие, ки рушди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро дар таълими таҷрибавӣ таъмин мекунад

Дар ин қисмат рафт, мундариҷа, натиҷаҳои таҳқиқоти қори таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар чараёни таълими муоширати ғайрзабонӣ тазаккур дода мешаванд. Давраҳои қори таҷрибавӣ-озмоишӣ, технологияи гузаронидани озмоиш ба қоидаҳои назариявӣ ва методие, ки дар таҳқиқоти мазкур тасвир шудааст, асос меёбанд.

Қисми озмоиши таҳқиқот дар заминаи факултаи технологияи иттилоотӣ ва коммуникативии (ТИК) ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва факултаи технология ва соҳибқорӣ (ТС) ДДОТ ба номи С. Айнӣ гузаронда шуд.

Барои ташҳиси ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мо гурӯҳҳои озмоишӣ (ГО) ва санҷишӣ (ГС) ташкил кардем, ки аз донишҷӯёни қурси якум иборат буданд. Озмоиши ташаккулдиҳанда ба замони семестри дуёми таълим тӯл кашид.

Объекти озмоиш низоми омодагии тамоюли касбии донишҷӯёни тахассуси техникӣ оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ қарор гирифт.

Мақсади таҳқиқот - аз ҷиҳати озмоишӣ тафтиш кардани маҷмӯи шароитҳои педагогӣ ва модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими муоширати ғайрзабонӣ, инчунин дақиқ кардани хулосаҳои қавоиди назариявӣ мебошад.

Тибқи мақсади таҳқиқот чунин вазифаҳои озмоиш муайян карда шуданд:

1. Дақиқ кардани моҳият ва сохтори салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассиси ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, ки ба талаботи дар пеши мутахассиси муосир гузошташуда ҷавобгӯ бошад.

2. Омӯзиш ва таҳлили ҳолати рушд ва ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар раванди таълими муоширати ғайрзабонӣ.

3. Ба раванди таълими муассисаи таҳсилоти олии татбиқ гардондани шароитҳои педагогии ҳолати рушд ва ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар раванди таълими муоширати ғайрзабонӣ.

4. Омӯзиш ва таҳлили таҳарруки нишондодҳои рушд ва ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар раванди таълими муоширати ғайрзабонӣ.

5. Ҷамъбасти натиҷаҳои таълими таҷрибавӣ-озмоишӣ.

Зери мафҳуми салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мо дониши қаринаи иҷтимоӣ-фарҳангии истифодаи забони хориҷӣ ва маҳорати дар қаринаи мазкур муошират карданро мефаҳмем. Дар сохтори салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мо таҳкими қисмҳои таркибиеро, ки ҷанбаҳои антропологӣ ва этникӣ-психологӣ ва шахсияти онро инъикос мекунад, муҳим ба ҳисоб овардем. Ғайр аз ин, зарурати ба таркиби он ворид намудани донишҳои моҳияти коммуникатсияи байнифарҳангиро дидем.

Ташаккули мақсадноки салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар инкишофи шахсияти ӯ, тамоюли

гуманистии ӯ, умуман дар раванди оmodасозии мутахассиси муассисаи таҳсилоти олии техникӣ, ки ба талаботи ҷомеаи демократӣ ҷавобгӯянд, нақши муҳим мебозад. Сифатҳои шахсиятии мутахассиси муассисаи таҳсилоти олии техникий дар сохтори салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ инъикосёфта ба зуҳури адабнокӣ, таҳаммулпазирӣ, муносибати мусбат ба донишҷӯ, эҳтироми нодирияти ӯ, қобилияти идоракунии ҳолати эмотсионалии худ муосидат менамоянд. Рушди хислатҳои мазкур раванди мураккаб ва дарозмуҳлат мебошад, аз ин рӯ нақши фанни «Забони англисӣ» дар он, ки донишҷӯро ба муоширати воқеии босамар муттасил омода месозад, махсусан арзишманд аст.

Бо назардошти он ки ба таркиби салоҳият як навъ маҷмӯи донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳоеро, ки рафти муваффақонаи раванди иҷтимоӣ-фарҳангиро таъмин мекунанд, ворид месозанд, стратегияи зерини таҳияи низоми ташхисро ҷудо менамоянд: барӯйхатгирии қисматҳои салоҳиятнокӣ ва барои ҳар яки онҳо интихоб кардан ё ташкил кардани тартиботи созгори иҷтимоӣ-психологӣ [25, с. 52]. Аммо, тавре ки озмоиши мо нишон дод, дар амал ин гуна муносибат самаранок татбиқ гардидан наметавонад; ба андозаи васеъшавӣ ва амиқшавии таҳқиқоти коммуникатсия афзоиши миқдори қисматҳои ошкоршаванда аз суръати воситаҳои ташхисие, ки ба меъёрҳои эътимоднокӣ ҷавобгӯянд, бештар мегардад. Дар ин робита, амалан зимни ташхиси салоҳиятмандӣ бо баҳодихии маҷмӯи хеле маҳдуди қисмҳои таркибии он маҳдуд шудан зарур меояд.

Дар раванди давраи муқарраркунандаи озмоиш методикаи маҷмӯии иборат аз ҷамъи методҳои истифода гардид, ки онҳо боэътимодии самарабахшии модели коркарднамудаи моро оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими муоширати ғайрзабонӣ: мушоҳида; пурсиши анкетаӣ, тестгузаронӣ, суҳбат, иҷрои вазифаҳои инфиродӣ таъмин мекарданд.

Дар давраи аввал - муқарраркунанда мо мақсади духеларо дунболагирӣ мекардем. Аз як тараф, мақсад иттилоъдиҳии донишҷӯён оид ба гуногуншаклии тарзҳои муоширати лафзӣ ва ғайрилафзӣ, аз тарафи дигар, мутобиқати донишҷӯён ба мавқеи тағйирёфтаи муаллим ва донишҷӯ дар раванди таълим,

яъне ташкилшавии мавқеи фаъолонаи донишчӯён дар фаъолияти таълимӣ ва ақаллигардонии нақши муаллим, табдилдиҳии он ба ёвар ва ҳамоҳангсоз ба ҳисоб меравад. Дар охири давраи муқарраркунанда ба сифати методи маҷмӯии ислоҳӣ-ташҳисӣ мо бозии нақшофариро истифода бурдем. Муоширати нақшӣ дорои имкониятҳои калон дар такмилдиҳии минбаъдаи раванди таълим мебошад. Аз як тараф, муоширати нақшӣ дақиқ ба нақша гирифта шудааст ва аз ин сабаб пешгӯишаванда аст. Аз тарафи дигар, фазое ба вучуд оварда мешавад, ки ба изҳори ғояҳо ва ақидаҳо таҳриқ мебахшад, яъне раванди муоширати озодона, бидуни шаклпарастӣ моделсозӣ карда мешавад. Омӯзгор нақши мушоҳидагарро бозӣ менамояд ва имкон дорад, ки дараҷаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯро ба кайд гирад.

Дар давраи муқарраркунандаи кори таҷрибавӣ-озмоишӣ таҳлили вазъи проблемаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯёни факултаи ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва факултаи ТС ДДОТ ба номи С.Айнӣ гузаронда шуд, самтҳои афзалиятнок дар мундариҷаи кор оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии толибилмон муайян карда шуданд, меъёрҳо, нишондодҳо ва дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯёни донишгоҳи техникӣ коркард карда шуданд, таҳҳисӣ дараҷаи ибтидоии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯён ба роҳ андохта шуд, шароитҳои педагогӣ, ки ба ташаккули босамараи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯёни донишгоҳи техникӣ мусоидат мекунанд, ошкор ва аз лиҳози назариявӣ асоснок карда шуданд.

Дар давраи мазкур мо инчунин мақсади таҳлили дараҷаи ибтидоии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ва малақаҳои кори онҳо бо компютерро пайгирӣ намудем. Ба ин маъно натиҷаҳои пурсиши анкетагии донишчӯён қобили тазаккуранд: 9,2 % донишчӯён чунин мешуморанд, ки курси аз ҷониби онҳо омӯхташавандаи «Забони англисӣ» дар фаъолияти минбаъдаи онҳо боиси дархосташон намегардад; 25,1 % меандешанд, ки гоҳи пайдо шудани майлу рағбат ва зарурат метавонанд курси пешниҳодшударо мустақилона омӯзанд; 34,4 % оид ба

зарурати азхудкунии курси «Забони англисӣ» дар чорчӯбаи машғулиятҳои интерактивӣ бо истифодаи минбаъдаи он барои рушди касбии мутахассиси ояндаи техникӣ муътақиданд; 31,3 % оид ба азхудкунии васоити технологияҳои иттилоотӣ ва барномаҳои амалӣ барои баланд бардоштани самаранокии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассиси ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ изҳори хоҳиш намуданд.

Таҳлили натиҷаҳои буришхое, ки дар давраи муқарраркунандаи озмоиш гузаронда шуданд, имкон дод чунин хулосаҳо бароварда шаванд:

1. Донишҷӯён оид ба хусусиятҳои милли-фарҳангии кишвари забони мавриди омӯзиш ва фарҳанги кишвари худ ба андозаи пурра дониш надоранд, наметавонанд иттилооти иҷтимоӣ-фарҳангиро саҳеҳ тафсир намоянд, услуби матлуби рафтори нутқӣ ва ғайринуткиро интихоб кунанд, лексикаи аз лиҳози лингвистӣ рангинро суст азхуд кардаанд. Тибқи натиҷаҳои таҳлили соли 2014 танҳо 18 % муҳассилини ГО ва 18,6 % муҳассилини ГС дараҷаи баланди ташаккули донишҳо ва маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангиро шомиланд.

2. Дар аксарияти донишҷӯён қобилият ба шарикӣ коммуникативӣ ташаккул наёфтааст. Муҳассилин техникаи ороштани суҳбат, меъёрҳои фарҳанги нутқӣ ва рафтори нуткиро наметавонанд. Аз рӯи натиҷаҳои таҳлили соли 2015 фақат 22 % муҳассилини ГО ва 20,5 % ГС техникаи суҳбатороиро ба дараҷаи баланд медедонанд.

3. Дар бештари муҳассилин дараҷаи поёни таҳаммулпазирӣ (57 % дар ГО, 55 % дар ГС тибқи натиҷаҳои соли 2017) ба қайд гирифта шуд, ин онро нишон медиҳад, ки донишҷӯён ба гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ-фарҳангӣ эҳтиром мегузоранд, аммо зимнан дар муносибат бо намояндагони фарҳангҳои дигар қолабҳоро истифода мекунанд. Дар аксарияти донишҷӯён дараҷаи миёнаи ташаккули ҳамраӣ ошкор карда шуд.

4. Донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ шавқи назаррас зоҳир менамоянд. Онҳо бо мароқи зиёд иттилооти нави фарҳангшиносиро азхуд мекунанд. Аз ин ҷиҳат дараҷаи кифоятан баланди шавқ ба мундариҷаи иҷтимоӣ-фарҳангии фанни «Забони англисӣ» шаҳодат медиҳад. Вале дар

бисёрии донишчӯён дараҷаи миёнаи ангежа ба азхудкунии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мушоҳида карда мешавад.

Ҳамин гуна, аз рӯи натиҷаҳои озмоиши муқарраркунанда, таҳқиқоти мо нишон дод, ки дар давраи ибтидоии озмоиш ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар дараҷаи поён қарор дошт. Зимни ангежаи баланд ва муносибати кифоятан муқабат ба намоёндагони халқи мамлақати забони мавриди омӯзиш донишчӯи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ этномарказӣ буд, бартари фарҳанги худро бар фарҳанги ғайрзабонӣ эҳсос мекард, бо дараҷаи поёни ҳамраӣ, таҳаммулнопазирӣ тавсиф мешуд. Мутахассисони ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ - технологҳои мошинсозӣ, барномасозон, робитачиён, заргарон ва ғайра ноқобилиятмандии азхудкунии лексикаи аз лиҳози лингвистӣ-кишваршиносӣ тобишнокро, ки фарҳанги мамлақати забони мавриди омӯзишро инъикос мекунад, нишон доданд, дар соҳаи донишҷӯи моделҳои иҷтимоӣ-фарҳангии рафтори лафзӣ ва ғайрилафзӣ омодагии суст доштанд, бо тарзи ҳаёти ҳаррӯза ва маишат дар мамлақатҳои забони мавриди омӯзиш ба таври кифоӣ ошно набуданд, дараҷаи шабоҳати фарҳангҳои худӣ ва ғайрзабониро барзиёд баҳо медоданд, нутқи онҳо ба талаботи саҳеҳият ҷавобгӯ набуд.

Маълумотҳои ҳосилкарда аз он шаҳодат медоданд, ки донишчӯи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ба талаботи наво, ки дар пеши мутахассиси ҳозиразамон аз нуқтаи назари омодагии вай дар соҳаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ гузошта мешаванд, мутобиқат намекунад.

Таҳқиқоти мазкур нишон дод, ки бештари донишчӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дараҷаҳои миёна (32, 9 % дар ГО ва 18, 6 % дар ГС) ва пасти (14, 5 % дар ГО ва 41, 7 % дар ГС) ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро дороянд.

Таҳлили натиҷаҳои давраи мазкури таҳқиқот, ҳамчунин таҳлили равиҳои пурмаҳсулсозӣ ва иттилоотикунории таҳсилот имкон доданд, ки заруратҳои зерин ошкор карда шаванд:

1) баҳисобгири шавку мароқи касбӣ,

2) коркарди модели нави таълим ва тарҳрезии курси «Забони англисӣ» бо ҷудокунии машғулиятҳои интерактивӣ (бозиҳои нақшофарӣ, истифодаи интихобкоронаи дастурҳои мултимедиавии таълимӣ) барои ташаккули ҷанбаи тартиботии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, инчунин машғулиятҳои анъанавии аудиторӣ ва машғулиятҳои маҳсулноки интерактивӣ дар синфи компютерӣ барои ташаккули ҷанбаи когнитивии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

Кори бемақсадро оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ мо ҳамчун раванди бутуне, ки ба мувофиқати қисматҳои пешбарандаи он асос ёфтааст, мефаҳмидем:

✓ мақсадгузорӣ, ки талаботи ширкати яквуктаи кулли донишҷӯёнро дар иҷрои вазифаҳои алоҳида инъикос мекард;

✓ мундариҷавӣ, ки ба интихоби донишҷӯе, ки ба ташаккули бомуваффақияти салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мусоидат мекунад, асос ёфтааст;

✓ технологӣ, ки шароитҳо, методҳо ва воситаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро муайян мекунад;

✓ баҳодихӣ-натичавӣ, ки ба таҳияи методикаҳои муайянсозии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ асос ёфтааст.

Дар рафти озмоиши педагогӣ мо шароитҳо ва маҷмӯи воситаҳои дидактикӣ-методии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро ошкор намудем. Шароитҳо ҳам шароитҳои дохилӣ ва ҳам шароитҳои беруниро назардошт мекунад.

Шароитҳои дохилӣ бо мавҷудияти ангезаи ботинии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ, хоҳиши онҳо оид ба истифодаи васоити мултимедиа, интернет, ҳамчунин бозиҳои нақшии интерактивии аудиторӣ ва тренингҳо дар раванди таълим муайян карда мешаванд. Ҳамчунин ташаккули дараҷаи ибтидоии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва ташаккули салоҳияти компютерӣ ба дараҷаи миёна дар назар дошта мешавад.

Шароитҳои берунӣ мавҷудияти синфи компютерӣ, лавозимоти дидактикӣ, маводҳои таълимӣ-методӣ, барномаҳои компютерии таълимдиханда ва қабатҳои тестӣ мебошад. Вазифаҳо ва машқҳое, ки дар давраи мазкур мавриди истифода қарор гирифтанд, ба рушди ангезаи мусбат тавассути бедорсозии тавачҷуҳи аввалия ба фан нигаронида шуда буданд. Натанҳо машғулиятҳои аудиторӣ, балки гоҳо бештар машғулиятҳои марбут бо истифодаи имкониятҳои компютерӣ - ё истифодаи вазифаҳои дар дастурҳои мултимедиавии «Bridge to English», «Business English» интихобгардида, ё силсилаи машқҳои грамматикӣ интерактивӣ низоми таълимдиханда оид ба грамматикаи забони англисӣ, ё имкониятҳои интернет тавачҷуҳ бармеангехтанд (дар давраи мазкур вазифаҳо бо ҷустуҷӯи мавзӯии мавод ба забони англисӣ бо истифодаи имкониятҳои серверҳои ҷустуҷӯии www.yahoo.com, www.poogle.com, www.altavista.com маҳдуд буданд).

Таҳлили назариявии адабиёти педагогӣ, психологӣ ва методӣ оид ба проблемаҳои таълими фарҳанг, коммуникатсияи байнифарҳангӣ, таҷрибаи шахсӣ дар соҳаҳои мазкур ба мо имкон доданд, ки маҷмӯи зерини омилҳои объективӣ ва субъективӣ психологӣ-педагогӣи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассиси ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникаро ҷудо созем.

Омилҳои объективӣ:

- ✓ истифодаи низоми матнҳои сахтеи равияҳои байнифарҳангӣ ва якфарҳангӣ;
- ✓ даврияти назорати донишҳо, малакаҳо ва маҳоратҳое, ки ба мундариҷаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дохил мешаванд;
- ✓ тарҳрезии раванди таълими забони хориҷӣ бо ҷудосозии ҳиссаи аҳамиятноктари вақти таълимии омӯзиши фарҳанг;
- ✓ шахсияти омӯзгор: беғаразӣ, таҳаммулпазирӣ, эҳтиром ба донишҷӯ, қобилияти фаҳмидани ҳолати ботинии ӯ, дилсӯзӣ кардан ба ӯ, маҳорати фароҳамоварии фазои аз лиҳози психологӣ бароҳат дар машғулиятҳо, дарачаи баланди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

Омилҳои субъективӣ:

- ✓ бадастовари маълумот оид ба моҳияти коммуникатсияи байнифарҳангӣ ва донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ;
- ✓ таҳлил ва муқоисаи падидаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ;
- ✓ мавҷудияти ангезаи ҳамгироии донишҷӯён;
- ✓ сифатҳои шахсияти донишҷӯ: эҳсоси чизи нав, идроки ғояҳои нав, фаҳмиши ҳолати психологӣ ҳамсухбат, ҳамраӣ ба ӯ, таҳаммулпазирӣ ба номушобехӣ, ба ақидаи бегона, муносибати мусбат ба фарҳанги ғайрзабонӣ, ба соҳибони он.

Озмоиши ташаккулдиҳанда тафтиши самаранокии технологияи коркардаи моро пешбинӣ менамуд. Дар вақти озмоиши ташаккулдиҳанда мо ба муносибати маҷмӯӣ ба пурмахсулгардонии иттилоотикунони таълими касбӣ таъҷиб кардем. Тағйирёбӣ дар таносуби мақсадҳо ва мундариҷаи фанни «Забони англисӣ» ба қайд гирифта шуд:

1) гузариш ба татбиқи машғулиятҳои интерактивӣ натавонанд дар чорҷӯбаи истифодаи интихобии барномаҳои компютерӣ, балки инчунин дар чорҷӯбаи машғулиятҳои аудиторӣ бо истифодаи натавонанд имкониятҳои моделсозӣ, балки инчунин бозҳои нақшофарии аз лиҳози тартиб ва татбиқ мураккабтар;

2) тақвият бахшидан ба таваҷҷуҳ нисбати технологияҳои иттилоотӣ дар чорҷӯбаи машғулиятҳои аудиторӣ (гузаронидани як қатор машғулиятҳо дар синфи компютерӣ зимни ҷустуҷӯи иттилоот оид ба мавзӯҳои алоҳида дар шабакаи интернет, зимни истифодаи тетстгузарони ибтидоӣ ва дараҷавӣ оид ба мавзӯҳои алоҳидаи грамматикӣ ва лексикӣ, истифодаи интихобии имкониятҳои дастурҳои мултимедиавии таълимӣ).

Тафтиши модели коркарднамудаи мо ва маҷмӯи шароитҳои педагогӣ, ки ба ташаккули самарабахши салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён ҳангоми таълими муоширати ғайрзабонӣ мусоидат мекунанд, пешбинӣ мекард:

1. Коркард ва ба амал ҷорисозии барномаи созгори ташхисӣ барои муайянкунии дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён, ки ба мо имкон дод: зимни ҳалли вазифаҳои педагогӣ марбут бо ташаккули

салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ рафтори дурустро интихоб намоем; шаклҳо ва методҳои самараноки корро ошкор гардонем; кори ислохотиро саривақт гузаронем; ба баландбардории дараҷаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ноил шавем.

2. Омодагардонии назариявӣ-методии муаллимон ба кор бо донишҷӯён оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар онҳо.

3. Тафтиши барномаи машғулиятҳо дар маҳфили «Дарсҳои таҳаммулпазирӣ», ки ба ташаккули таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣ, сифатҳои шахсияти пешбари шахси баландфарҳанг равона карда шудаанд; методҳо ва усулҳои махсус дар амал истифода бурда шуданд.

4. Ташкил додани шароитҳо барои ташаккули ангеҷаи фаъолияти якҷояи таълимӣ дар рафти кор бо маҳфили «Фарҳангшиносии Британияи Кабир». Истифодаи васеи методикаи лоиҳавӣ дар раванди таълиму тарбия, ҷалби донишҷӯён ба кор бар болои лоиҳаҳои фарҳангшиносӣ имкон дод, ки ба кори якҷоя шавқу рағбат ташаккул дода ва дараҷаи ангеҷаи донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ баланд бардошта шавад.

5. Истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ дар раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ.

Дар давраи кори таҷрибавӣ-озмоишӣ дар раванди таълим модели асосноки ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ коркард ва татбиқ карда шуд, маҷмӯи шароитҳои педагогӣ ва технологияҳои педагогӣ, ки ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни донишгоҳи техникӣ мусоидат мекунад, санчида шуд, шаклҳо ва методҳои бехтари кор оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён муайян карда шуданд.

Дар давраи мазкури ташаккулдиҳанда рушди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар машғулиятҳо оид ба забони англисӣ шиносоии минбаъдaro бо хусусиятҳои раванди муошират пешбинӣ мекунад. Вале мо қарор додем, ки бо тақвият ба имкониятҳои табиӣи донишҷӯён маҳдуд нашавем ва хусусиятҳои муносибати

фарҳангшиносиро зимни таълими забони хоричӣ истифода барем. Фарҳангшиносии лингвистӣ бояд ба татбиқгардони мавзӯии фарҳанги коммуникативӣ мусоидат кунад, ҳамин тавр, мақсади асосии давраи мазкур аз ҷониби донишҷӯён азҳудкунии стратегияҳои гуногуни муошират дар заминаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ мебошад.

Ҷамъбасти давраи дуҷуми озмоиш маҷмӯи натиҷаҳои зерин шуд: баландравии дараҷаи донишҳо ва маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён, дараҷаи таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣ, ҷалби донишҷӯён ба фаъолияти суръатноки иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва ҳамчун пайомад баландравии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар гурӯҳҳои озмоиши муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ.

Муоширати босамара «дар миёни намоёндагони фарҳангҳои мухталиф барои рафъи монеаи забонӣ ва фарҳангӣ муҳим аст» [90, с. 17]. Барои ин истифодаи дониш оид ба хусусиятҳои фарҳангии соҳибзабонон ва истифодаи доираи васеи коммуникатсияи лафзӣ ва ғайрилафзӣ зарур меояд. Донишҷӯёни таърих, ҷуғрофия, соҳти сиёсӣ ва иқтисодӣ, фарҳанг, санъат, қоидаҳои рафтор, меъёрҳо ва анъанаҳои кишвари забони мавриди омӯзиш асоси ҳатмии омодагӣ барои дар амал ҷорисозии муоширати касбӣ мебошад. Ҳаҷми донишҳои иттилооти кишваршиносӣ дараҷаи фарҳанги умумии толибилро баланд мебардорад.

Ҷанбаи муҳими қори таълиму тарбияи омӯзгоронро барои факултаҳои ТИК ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва ТС ДДОТ ба номи С.Айнӣ ташаккулдиҳии салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ таркиб медиҳад. Раванди педагогӣ ба омӯзиши хусусиятҳои фарҳанги кишвар равона карда шудааст. Омӯштани таърих, анъанаҳо ва урфу одати ҳам кишвари худ ва ҳам кишвари забони мавриди омӯзиш хеле муҳим аст.

Дараҷаи ташаккули таҳаммулпазирии байниэтникии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ (бо %%)

Ҷадвали 5

№	Дараҷаи ташаккули	ГО	ГС
---	-------------------	----	----

р/т	таҳаммулпазирии байнифарҳангӣ	Мусбат	Манфӣ	Мусбат	Манфӣ
1	Барои Шумо дар кори лоихавӣ бо намояндаи гурӯҳи этникии дигар иштирок кардан созгор аст?	82,5	17,5	38,7	61,3
2	Барои Шумо ба ҳамкурсатон аз гурӯҳи этникии дигар ёрӣ расондан писанд аст?	81,7	18,3	39,1	60,9
3	Вақте ки ҳамкурсатон аз гурӯҳи этникии дигар ҷойи ҷоизавиро мегирад, Шумо хурсанд мешавед?	83,2	16,8	37,2	62,8
4	Вақте ки ҳамкурсатон аз гурӯҳи этникии дигар дар муҳофизат ба Шумо хусни тафохум зоҳир мекунад, бароятон гуворост?	84,4	15,6	40,3	59,7
5	Вақте ки намояндаи дини дигар ба маросимҳои иди Наврӯз тавачҷух менамояд, Шумо хурсанд мешавед?	81,7	18,3	39,8	60,2
6	Барои Шумо дар таҷлили иди Наврӯз дидани меҳмонони хориҷӣ гуворост?	82,8	17,2	38,4	61,6
7	Вақте ки намояндаи гурӯҳи этникии дигар дар иди Меҳргон ҳосилоти худро нишон медиҳад, Шумо хурсанд мешавед?	85,2	14,8	39,2	60,8
	Ба ҳисоби миёна	83,1	16,9	43,4	56,6

Мо пурсиши анкетавӣ гузарондем ва муносибати пурсидашудагонро ба намояндагони гурӯҳҳои дигари этникӣ, муносибат ба фарҳанг, забон, хоҳиши таҳсили якҷоя дар як гурӯҳ ва ҳамкориҳои байнишахсӣ муайян кардем. Маълумотҳои қадвал нишон медиҳанд, ки 83,1 % муҳассилини курси якуми ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва ДДОТ ба номи С.Айнӣ дар ҳамкориҳои байнишахсиятӣ дараҷаи миёнаи рафтори нутқии таҳаммулпазирро нишон доданд, ки аз муносибати онҳо ба намояндагони дигар миллатҳо гувоҳ аст. 16,9 % пурсидашудагон дараҷаи поёни таҳаммулпазирӣ нишон доданд. Албатта, ин оид ба таҳаммулнопазирии афзуни онҳо ба дигар гурӯҳҳои этникӣ дар соҳаи ҳамкориҳои байнифарҳангӣ ва байнишахсиятӣ бозгӯ мекунад. Барои ин толибилмон қолабҳо ва муқаррароти ғайри таҳаммулпазирӣ нисбат ба намояндагони миллатҳои дигар хос мебошанд.

Таҳқиқоти гузарондашуда аз он шаҳодат медиҳад, ки татбиқи технологияҳои коркардшуда ба тағйироти кулли қисматҳои салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ дар донишҷӯёни гурӯҳи озмоишӣ таъсири мусбат расондааст.

Чараёни таълими забони англисӣ дар донишҷӯёни гурӯҳи санчишӣ ба тағйирот мувоҷеҳ карда нашуд ва тибқи барномаҳои кории амалкунанда иҷро карда шуд. Натиҷаҳои ташаккули салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ дар гурӯҳи мазкур хеле поён ба назар расиданд, ки оид ба аҳамиятнокии ислоҳи низоми бавучудомадаи омодаسازی касбии ғайрзабонӣ гувоҳӣ медиҳад.

Дар шароитҳои таълими таҷрибавӣ-озмоишӣ кӯшишҳои раванди таълиму тарбия ба омӯзиши хусусиятҳои фарҳанги мамлакат нигаронида шуда буданд. Таърих, тарзи ҳаёт ва анъанаҳои аҳолие, ки дар ҚТ умр ба сар мебарад, аҳамияти хоса дорад. Дар ин робита, ҳама фаъолияти муаллимони забони англисӣ ба эҳё, ҳифз ва рушди анъанаҳо ва арзишҳои халқӣ, ки пайванди силсилавии имрӯзро бо гузашта ва оянда таъмин мекунанд ва анъанаҳои халқро дар кулли соҳаҳои фарҳанг ғанӣ мегардонанд, нигаронида шудааст.

Дар рафти таълим бо кумаки пурсиши анкетавӣ огоҳӣ оид ба анъанаҳо ва арзишҳои халқии пурсидашудагон муайян карда шуд. Ин мафҳум тавассути саволҳои анкета «Шумо кадом идҳои миллии тоҷикро медонед? Мақбараи А. Рӯдакӣ дар кучо воқеъ гаштааст? Шумо кадом нависандагон, оҳангсозони тоҷикро медонед?» ва ҳоказо ба қайд гирифта шуд. Равшан карда шуд, ки ақидаҳои муҳассилин оид ба меъёри афзалиятнок хеле наздиканд. Бештари муҳассилин аҳамияти ойину анъанаҳои умумиро зикр намуданд: 78, 8 % дар ГО, дар ҳоле ки он дар ГС 30, 2 % муайян гардид.

Дарачаи ташаккул ва рушди анъанаҳо ва арзишҳои халқии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ (бо %%)

Ҷадвали 6

№ р/т	Дарачаи ташаккули анъанаҳо ва арзишҳои халқӣ	ГО		ГС	
		Мусбат	Манфӣ	Мусбат	Манфӣ
1	Шумо кадом идҳои миллии тоҷикро медонед?	74,5	25,5	32,1	67,9
2	Дар ҚТ кадом идҳои мазҳабиро таҷлил мекунанд?	73,4	26,6	31,4	68,6
3	Мақбараи А. Рӯдакӣ дар кучо воқеъ гаштааст?	74,3	25,7	36,5	63,5
4	Қалъаи Ҳисор дар кучо ҷойгир шудааст?	78,8	21,2	30,2	69,8
5	Шумо кадом нависандагон, оҳангсозони тоҷикро медонед?	73,9	26,1	31,3	68,7
6	Дар ҚТ чанд вилоят вучуд дорад?	74,1	25,9	30,4	69,6

7	Рамзи иди Наврӯз чист?	73,6	26,4	32,3	67,7
	Ба ҳисоби миёна	74,5	25,5	32,1	67,9

Аз ин рӯ ба назари мо гузаронидани чорабиниҳои шомили чунин анъанаҳо миёни гурӯҳҳои этникӣ мувофиқи мақсад менамояд: идҳои миллӣ, меҳмонпазирӣ, маросимҳои тӯй дар Британияи Кабир ва Тоҷикистон аз кадом ҷиҳат монандӣ ва аз кадом ҷиҳат фарқ доранд. Ҳамчунин нақшаи намунавии ташкили ҳамкориҳои педагогии омӯзгори забони хориҷӣ бо мутахассисони ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ коркард карда шуд. Ҳамзамон оид ба ташкили муоширати фарҳангӣ ва фароҳамоварии иқлими аз лиҳози психологӣ роҳатнок дар гурӯҳҳо анҷом дода шуданд. Пешбинӣ карда шуда буд, ки чунин чорабиниҳо ба иттиҳоди донишҷӯёни гурӯҳи бисёрэтникӣ ва ташаккули маҳоратҳои муоширати фарҳангшиносӣ мусоидат мекунад.

Давраи ҳамгироии озмоиш вазифаи азхудкунии технология бо ёрии машғулиятҳои интерактивӣ аз ҷониби ҳама донишҷӯён - иштирокчиёни озмоишро пеш гузошта буд. Дар ин давра вазифаҳои гуногун, ки ба ҳосилсозии дараҷаи «истифода» ва дараҷаи «эҷодкорӣ»-и ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ нигаронида шуда буданд, ҳал карда шуданд. Ба ҳама шаклҳои машғулиятҳои интерактивӣ инчунин шакли кейс-стади (ки дараҷаи нисбатан болиғтари салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро талаб мекунад) илова карда шуд. Дар давраи ҷамъбасти озмоиш гузаронидани буриши санҷишӣ, ки мақсади он муқаррар гардонидани дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён буд, пешбинӣ мешавад.

Самарабахшии технологияи пешниҳодгардидаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ зимни омӯзиши курси «Забони хориҷӣ» (забони англисӣ) аз рӯйи нишондодҳои пешниҳоднамудаи В. П. Беспалко муайян карда шуд: давомот, самаранокии фаъолияти таълимӣ-маърифатии донишҷӯён, самаранокии раванди таълим. Нишондодҳои дар рафти озмоиш бадастоварда самаранокии шаклҳои воридкардашудаи машғулиятҳоро миқдоран тасдиқ менамоянд (КСТ - коэффитсиенти самаранокии таълим - дар гурӯҳи озмоишӣ - 0, 74, дар гурӯҳи санҷишӣ - 0, 32-ро ташкил дод). Салоҳияти ғайрзабонии

донишчӯён, ки дар маҷрои технологияи коркардшуда ташаккул ёфтааст, якҷанд қисми таркибиро назардошт мекунад: салоҳиятҳои лингвистӣ, мавзӯӣ ва иҷтимоӣ-лингвистӣ.

Технологияи моделсохташуда инчунин ба худинкишофёбии шахсият мусоидат мекунад, яъне як қатор сифатҳои барои мутахассиси ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ заруриро ташаккул медиҳад (мустақилият дар ҳалли қарорҳо, масъулиятшиносӣ, ҳамраӣ, таҳаммулпазирӣ, хайрхоӣ, омодагӣ барои ҷирирасонӣ, талабот ба маърифат ва худшиносӣ, рефлексия, муошират, рушди малакаҳо, талабот ба фаъолияти тағйирёбанда, зехни мутаракқӣ, рафтору гуфтори нек).

Таҳлили натиҷаҳои озмоиши ташаккулдиҳанда, суҳбатҳо, пурсиши анкетавӣ нишон дод, ки 62 % муҳассилин ба вазифаҳои интерактивии нақшии пешниҳодкардашуда таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд; 73 % донишчӯён зикр карданд, ки дар истифодаи имкониятҳои компютер барои фаъолияти ояндаи касбӣ имкониятҳои нав ошкор карданд.

Дар ҷамъбасти давраи ташаккулдиҳанда вазифаи асосии мо аз санҷиши дастовардҳои донишчӯён оид ба ҷанбаи мавзӯии фарҳанги коммуникативӣ ва санҷиши раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯён иборат буд, ки онҳо имкон доданд таҳарруки мусбати дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯён муқаррар карда шавад. Баъди қори таҷрибавӣ-озмоишӣ миқдори донишчӯёне, ки дараҷаи баланди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро ноил гаштаанд, ба 52, 5 % дар гурӯҳҳои озмоишӣ расид. Ҳиссаи фоизии донишчӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ, ки дараҷаи баланди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ доштанд, кам тағйир ёфт. Дараҷаи анғезаи донишчӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ дар азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ хеле баланд рафт. Таҳлили дараҷаҳои таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣ, ки баъди анҷоми давраи ташаккулдиҳандаи озмоиш гузаронида шуд, низ оид ба дараҷаи афзоишёфтаи сифатҳои дар боло номбаршуда гувоҳӣ медиҳад.

Ҳамчун санҷиши ҷамъбасти мо пурсиши тестӣ ҷиҳати донишҷӯёни одоби нутқ оид ба мамлақати забони мавриди омӯзиш, моделсозии ҳолатҳои

муоширати байнифарҳангӣ, инчунин бозии вонамудсозӣ оид ба салоҳияти коммуникатсияи байнифарҳангиرو истифода бурдем.

Мувофиқи маълумотҳои бадастомада, аксарият, яъне 68, 1 % донишҷӯёни курси якуми ГО оид ба мамлакати забони мавриди омӯзиш тасавуроти муносиб доранд, дар ҳоле ки нишондоди мазкур дар ГС ҳамагӣ 34, 3 % -ро фаро мегирад, ки ин аз самарабахшии таълими озмоишӣ шаҳодат медиҳад. Маълумотҳои бадастомада имкон доданд, ки сохтори қолаби этникӣ ҳамчун тасаввурот оид ба мамлакати забони мавриди омӯзиш муайян карда шавад: тасаввурот оид ба ҳудуди сукунати этноси мазкур, оид ба воқеаҳои муайян аз таърихи қомеаи мазкур, оид ба бисёретникӣ будани мамлакат ва ғайра.

Дарачаи тасаввуроти донишҷӯён оид ба мамлакати забони мавриди омӯзиш (бо %%)

Ҷадвали 7

№ р/т	Дарачаи тасаввурот оид ба мамлакати забони мавриди омӯзиш	ГО		ГС	
		Мусбат	Манфӣ	Мусбат	Манфӣ
3	Британияи Кабир дар кадом қитъа ҷойгир аст?	68,1	31,9	31,3	68,7
4	Шумо кадом нависандагон, оҳангсозонги англисро медонед?	67,3	32,7	30,5	69,5
5	Идҳои миллии англисро номбар кунед.	64,2	35,8	32,6	67,4
6	Пойтахти Англия чӣ номида мешавад?	67,4	32,6	33,1	66,9
7	Пойтахти ИМА чӣ номида мешавад?	61,6	38,4	30,7	69,3
8	Англисҳо Пасхаро чӣ гуна чашн мегиранд?	60,6	39,4	31,2	68,8
9	Қадам шаклҳои англисии саломро медонед?	66,2	33,8	34,3	65,7
	Ба ҳисоби миёна	65,1	34,9	31,9	68,1

Тибқи натиҷаҳои пурсиши анкетавии мутахассисони ояндаи техникаи ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва ДДОТ ба номи С.Айнӣ хулоса баровардан мумкин аст, ки бештари донишҷӯён аз натиҷаҳои пурсиш қаноатманд мебошанд. Ба ақидаи аксарияти донишҷӯён аз гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ (65, 1 % - 31, 9 %), ошноӣ бо анъанаҳо, ойинҳои мамлакати забони мавриди омӯзиш имкон дод, ки онҳо донишхояшонро васеъ бикунанд ва маҳорати нутқиашонро инкишоф бахшанд. Аксарияти донишҷӯён зикр намуданд, ки шавқу рағбати

онҳо ба фарҳанги Британияи Кабир ва ИМА бештар гардид. Натиҷаҳои фаъолияти озмоишӣ нишон доданд, ки тағйирёбии нишондодҳои дараҷаи ташаккули салоҳияти нутқии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ба таври мусбат боло рафта, ангезаи мусбати донишҷӯён афзудааст.

Ҳамин тавр, натиҷаҳои ҳосилгаштаи кори таҷрибавӣ-озмоишӣ ба мо асос медиҳанд тасдиқ намоем, ки дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён аз рӯи ҳама нишондодҳои асосӣ дар гурӯҳҳои озмоишӣ нисбат ба санҷишӣ баландтаранд, ки ин аз самарабахшии кори анҷомдодаи мо дар давраи ташаккулдиҳандаи озмоиш гувоҳӣ медиҳад. Натиҷаҳои мазкур ба тӯфайли татбиқи модели коркардшудаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар ҷараёни таълими муоширати ғайрзабонӣ, инчунин шароитҳои зерини педагогӣ имконпазир гардиданд:

- таҳхиси дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён ва кори муносиби ислоҳотӣ;

- иҷрои омодагардонии муносиби назариявӣ-методии муаллимон ба кор бо донишҷӯён оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар онҳо;

- баланд бардоштани дараҷаи таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣҳои донишҷӯён, сифатҳои пешбаре, ки ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мусоидат мекунанд;

- иҷрои кор оид ба ташаккули ангезаи мусбати донишҷӯён ҷиҳати азхудкунии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ;

- истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ дар ҷараёни ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён.

Ҳамин тавр, коркард ва санҷиши модели раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои донишгоҳи техникӣ зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ, татбиқсозии шароитҳои педагогии дар боло зикрфта имкон доданд:

1. Дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии аксарияти донишҷӯёни ба ҳайати гурӯҳҳои озмоишӣ воридбуда баланд бардошта шавад.

2. Дарачаи ангега барои азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ баланд бардошта шавад.

3. Дарачаи таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣ, сифатҳои пешбари шахсияте, ки ба раванди муоширати байнифарҳангӣ таъсири мусбат мерасонанд, хеле баланд бардошта шаванд.

4. Маҷмӯи мушкилиҳои донишҷӯён оид ба азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ошкор гардонда ва бо истифодаи технологияҳои муосири тамоюли шахсиятӣ саривақт кумаки зарурӣ расонда шавад.

5. Дарачаи саводнокии иҷтимоӣ-фарҳангии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ баланд бардошта, иқтисори тарбиявии фанни «Забони англисӣ» барои муассисаи таҳсилоти олии техникӣ босамара истифода бурда шавад.

6. Технологияҳои муосири иттилоотӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ татбиқ карда шаванд.

Давраи сеюм - ҷамъбаस्तкунанда мақсади хулосабарории натиҷаҳои таҳқиқот ва коркарди омории онҳоро дошт.

Мақсади асосии давраи ҷамъбаस्तкунанда татбиқи технологияи тамоюли касбӣ барои рушди малакаҳои нутқи тамоюли касбӣ буд [12, с. 105]. Таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ҳам рушди малакаҳо бо мақсади муоширати касбӣ, изҳори ақидаи худ, ҳам идроки аҳамиятнокии шахсии маводи мавриди омӯзиш, майлу рағбат ба рушди касбӣ ва мавҷудияти ангегаи касбиро пешбинӣ мекунад.

Дар давраи ҷамъбасти кори таҷрибавӣ-озмоишӣ таҳлили натиҷаҳои, ки дар рафти буришҳои санҷишӣ дар оғоз ва анҷоми озмоиш ба даст омаданд, гузаронда шуд, ки ин имкон дод дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ муқоиса карда шаванд. Мониторинги раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён имкон дод таҳарруки мусбати дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён муайян карда шавад.

Арзёбии дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣро мо ҳамчун яке аз шароитҳои татбиқсозии

моделӣ сохторӣ-функционалӣ баррасӣ менамоем. Ташхис дар давраҳои аввал ва чамъбасти таҳқиқот мувофиқи дастгоҳи коркардшудаи меъёрӣ-баҳодихӣ гузашт. Маълумотҳои зимни санчиши ибтидоӣ ва ниҳой бадастовардашуда фарқиятҳои калони дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ (ГО, n=160) ва санчиширо (ГС, n=148) нишон доданд.

Баҳои рушди дараҷаҳои ташаккули СИФ-и донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва санчишӣ дар давраҳои аввал (ДА) ва чамъбасти (ДЧ) кори таҷрибавӣ-озмоишӣ (бо %%) (баҳогузори коршиносон)

Ҷадвали 8

Гурӯҳҳо	ГО		ГС	
	Оғози озмоиш	Охири озмоиш	Оғози озмоиш	Охири озмоиш
Озмоишҳо // Дараҷаҳо Дониши донишҷӯён	50,1	62,4	27,2	30,3
Анғезаи донишҷӯён	51,2	60,7	27,6	29,5
Омодагии донишҷӯён ба муоширати ғайрзабонӣ	50,3	60,8	33,1	34,3
Қаноатмандӣ аз иқлими психологӣ дар коллектив	51,5	61,2	32,2	33,7
Омодагии донишҷӯён ба муоширати тамоюли касбӣ	52,3	62,4	33,6	34,8

Муайян карда шуд, ки зимни маълумотҳои амалан баробари ГО ва ГС дар давраи аввали кори озмоишӣ болоравии нишондодҳо оид ба дараҷаҳои мутобиқати ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар гурӯҳҳои санчишӣ 1, 5 ва мутаносибан 1, 2 баробар камтар мебошанд.

Барои баҳо додан ба самаранокии модели коркарднамудаи худ чихати ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни донишгоҳи техникӣ муқоисаи дараҷаҳои ташаккули онро дар донишҷӯёне, ки дар давраҳои мухталифи омодагардонии касбӣ ба кори озмоишӣ ворид карда будем, анҷом додем. Таҳарруки рушди дараҷаҳои маҳоратҳои коммуникативӣ дар фаъолияти

донишчӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва санчишӣ дар ибтидо ва охири кори таҷрибавӣ-озмоишӣ мароқангез мебошад.

Таҳарруки рушди дараҷаҳои маҳоратҳои коммуникативӣ дар фаъолияти донишчӯён (бо % %)

Ҷадвали 9

Гурӯҳҳо	ГО		ГС	
	Оғози озмоиш	Охири озмоиш	Оғози озмоиш	Охири озмоиш
Озмоишҳо // Маҳоратҳо Рафъи ҳисси тарс	8,4	16,9	8,2	9,7
Муътақид гардондани ҳамсухбат	5,8	11,6	5,1	6,6
Азхудкунии истилоҳоти илмӣ ба ЗХ	6,3	12,4	5,2	6,4
Маҳорати ифода кардани фикри худ ба ЗХ	8,5	15,8	6,3	7,5

Оид ба дараҷаи маҳоратҳои коммуникативӣ дар фаъолияти ГО маълумотҳои зерини озмоиши ташаккулдиҳанда бозгӯ мекунад: маҳорати баргараф кардани ҳисси тарс, нобоварӣ ва тарсу ҳарос дар ин гурӯҳ аз 8, 4 то 16, 9, маҳорати муътақид гардондан аз 5, 8 то 11, 6, маҳорати азхудкунии истилоҳоти илмӣ ба ЗХ аз 6, 3 %, маҳорати баёни афкори худ дар нутқи шифохӣ ба ЗХ аз 8, 5 % то 15, 8 % афзоиш ёфтаанд. Дар ГС марбут ба маҳоратҳои ташкилотчигӣ ва коммуникативии донишчӯён тағйирот ба вуҷуд наомаданд.

Муқаррар карда шуд, ки дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишчӯёне, ки дар тӯли ду семестри курси якум ба кори озмоишӣ ҷалб карда шуда буданд, нисбат ба донишчӯёни боқимондаи гурӯҳи санчишӣ боло рафтааст. Ҳамин тариқ, болоравии нишондодҳои дараҷаи маҳсулноқӣ дар донишчӯёне, ки дар ду семестр курси пурраро гузаштанд, қиёсан бо донишчӯёне, ки кори нопурраи озмоиширо гузаштанд, 31, 6 % -ро ташкил медиҳад. Нишондодҳои ба ҳамин монанд оид ба дараҷаҳои мутобиқат ва танқидноқӣ ошкор карда шуданд.

Бо мақсади муайянсозии эътимоднокии монандихо ва тафовутҳои таҳхиси донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ натиҷаҳои маҷмӯӣ бо ёрии методҳои омори математикӣ (меъёри Фишер-Снедекор, χ^2 -меъёр, t -меъёри Студент) коркард ва эътимоднокии омории фарқи нишондодҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни гурӯҳҳои мазкур исбот карда шуд.

Фарзияи асосии омории оид ба тақсимооти баробари донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ аз рӯи дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар давраи аввали озмоиш бо ёрии меъёри Фишер-Снедекор бо эҳтимолияти иштибоҳи ҷоиз 0,05 ($1,22 < 2,97$) тасдиқ карда шуд.

Эътимоднокии натиҷаҳо дар тақсимооти нишондодҳои гурӯҳҳои озмоишӣ то ва баъди озмоиш бо ёрии меъёри Студент тасдиқ карда шуд. Имконпазирии иштибоҳи ҷоиз камтар аз 0,01 зимни дақиқияти ҳисобҳо 99% ($22,525 > 9,21$) мебошад, ки аз аҳамиятнокии натиҷаҳои бадастомада гувоҳӣ медиҳад.

Бо мақсади муқаррар намудани эътимоднокии шабоҳатҳо ва фарқиятҳои натиҷаҳои таҳхиси гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ t -меъёри Студент истифода гардид. Ҳисобҳои эътимоднокии омории фарқияти аёни нишондодҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро 3,47, $t=1,96$) бо эҳтимолияти иштибоҳи ҷоиз 0,05 ва дақиқияти ҳисобҳо 95% ($3,47 > 1,96$) нишон доданд.

Бад-ин минвол, таҳлили маълумотҳои миқдорӣ ва таҳарруки мусбати ошкоркардашуда самарабахшии истифодаи маҷмӯи ташаккули шароити педагогии фароҳамгаштаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникиро тасдиқ менамояд.

Ҳамин тавр, коркард ва санҷиши модели раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои муассисаи таҳсилоти олии техникӣ ва ташкили шароитҳои муносиби педагогӣ имкон доданд:

- дараҷаи анғезаи донишҷӯён ҷиҳати азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо баланд бардошта шавад;

- раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён бевосита дар раванди таълиму тарбияи муассисаи таҳсилотӣ ба амал татбиқ гардонда шавад;

- маҷмӯи душворҳои асосии донишҷӯён оид ба азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо ошкор карда ва бо истифодаи технологияҳои тамоюли шахсӣ ва психологӣ-педагогӣ саривақт кумак равонда шавад; дар раванди таълими забони англисӣ технологияҳои муосири иттилоотӣ татбиқ гардонда шаванд.

Методҳо, шаклҳо ва воситаҳои пешниҳодкардашудаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олиии техникӣ дар рафти кори озмоишӣ санчида шуд, ки он 270 донишҷӯ (9 гурӯҳи академӣ)-ро фаро гирифт. Муносибати инноватсионӣ ба ҳалли проблемаи таҳқиқот дар рафти озмоиш ба донишҷӯён имкон дод, ки донишҳои илмӣ-назариявӣ ва амалиявӣ худшиносӣ, худбаҳодиҳӣ, худислоҳкунии хислатҳои инфиродӣ, шахсиятӣ ва субъектиро тақомул бахшанд. Коэффитсиенти азхудкунӣ дар ГО аз 5,2 % то 11,6%, коэффитсиенти азхудкунии сифатӣ аз 5,3 % то 12,4 % афзуда, нишондодҳои мазкури ГС-ро хеле ақиб гузошт.

Ҳамин гуна, натиҷаҳои бадастовардашудаи кори таҷрибавӣ-озмоишӣ ба мо асос медиҳанд тасдиқ кунем, ки дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён аз рӯи ҳама нишондодҳо дар гурӯҳҳои озмоишӣ нисбат ба гурӯҳҳои санчишӣ баланд аст, ки ин аз самарабахшии кори сомондодаи мо дар давраи ташаккулдиҳандаи озмоиш гувоҳӣ медиҳад. Натиҷаҳои бадастовардашуда ба тӯфайли татбиқгардонии модели коркардшудаи раванди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ҳамчунин татбиқгардонии шароитҳои педагогии дар боло номбаршуда имконпазир шуданд. Таҳлили натиҷаҳои таълими озмоишӣ оид ба тасдиқи фарзияи пешниҳодшудаи таҳқиқоти илмӣ шаҳодат медиҳад ва имкон медиҳад, ки вазифаҳои онро ҳалшуда бишуморем.

Хулосаи боби дуюм

Дар боби мазкури диссертатсия масъалаҳои марбут бо ошкорсозии принципҳои, ки технологияи педагогии рушди иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро дар давраи аввали таълими тамоюли шахсияти забони хориҷӣ муайян мекунанд, таҳқиқ карда шуданд, моҳияти мафҳуми технологияи педагогӣ таҳлил карда шуд, дар асоси принципҳои ошкоркардашуда технологияҳои нисбатан мақбуле, ки барои донишҷӯён бадастовариӣ дараҷаи ибтидоии тамоюли шахсии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангиро таъмин мекунанд, интихоб карда шуданд.

Яъне технологияҳои инноватсионии педагогӣ, аз қабали таълим дар ҳамкорӣ, истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ, дарсҳо дар шакли муаррифии Microsoft Power Point, методҳои лоихаҳо, технологияи таълими амсилавӣ, низоми ҳолӣ-рейтингӣ ва ғайра инфиродикунонӣ ва ҷудогардонии таълимро бо баҳисобгирии қобилиятҳои муҳассилин, дараҷаи таълимдидагӣ, шавқу завқи онҳо таъмин менамоянд ва ба рушди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ мусоидат мекунанд.

Рақобатпазирии мутахассиси муосир ҳам аз ихтисоси ояндаро азхудкунии донишҷӯ, ҳам аз фарҳанги гуманитарӣ, тафаккури инкишофёфтаи эҷодӣ, тарбиятнокии ӯ вобастагӣ дорад. Доктринаи миллии таҳсилоти техникӣ яке аз принципҳои ташаккули талабот ба фаъолияти техникӣ мутахассиси оянда мебошад. Мундариҷаи таҳсилоти техникӣ равиши ахлоқӣ-гуманитариро фаро мегирад, ки он афзудани тавачҷуҳо ба проблемаҳои шомили аҳамияти умумибашарӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ба таҳлили масъулияти маънавӣ ва иҷтимоии мутахассисони ояндаи техникӣ барои оқибатҳои фаъолияти касбии худ пешбинӣ менамояд.

Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мавҷудияти донишҳои амиқ ва мураббаби хусусиятҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, танзими рафторҳо тавассути меъёрҳои дар ҷомеа пазируфташуда, қоидаҳои фарҳангӣ-анъанавии ҳамкорӣ, баназаргирии

анъанаву ойинхо, кобилияти иҷрои ҳамкорию иҷтимоӣ-меъёрӣ, ҳамкорӣ дар фаъолияти иҷтимоӣ-касбиро пешбинӣ мекунад.

Дар рафти таҳқиқот чунин муқаррар карда шуд:

Принсипҳои нисбатан матлубе, ки интихоби технологияҳои педагогиро муайян месозанд, аз инҳо иборатанд: принсипи ҳамгироии муоширати тамоюли касбӣ ва одоби корӣ, принсипи таъба ба донишҳои байнифаннии фарҳангшиносии донишҷӯён, принсипи таълими муоширати тамоюли шахсӣ дар заминаи иҷтимоӣ, принсипи ягонагии таълими тамоюли касбӣ, тарбияи ахлоқӣ ва шахрвандӣ. Принсипҳои номбаршуда ба чунин ташкили раванди таълим мусоидат карданд, ки он хусусияти фаъолиятӣ, инкишофдиҳӣ ва интерактивии мундариҷаи иҷтимоӣ-фарҳангии раванди таълимро таъмин менамояд.

Зимни ҳамкорию байнифарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар давраи аввал мушкилотеро, ки бо ҳосилсозии таҷрибаи нави ғайрзабонӣ вобастаанд, истисно набояд кард. Баракс, дар робита бо он ки шинохтани ин гуна фарқиятҳо ҳам барои идроки воқеияти ғайрзабонӣ ва ҳам барои дар он «зистан» муҳим аст, ҳангоми баррасӣ онҳоро ба мадди аввал гузоштан лозим, аммо дар ҷое, ки зарурат меафтад, барои ин аз забони модарӣ (точикӣ) истифода бурдан мебояд.

Таҳлили технологияҳои муосир дар соҳаи таҳсилоти ғайрзабонӣ ба мо имкон дод, ки категорияҳои зеринро ҷудо кунем: технологияҳои тамоюли шахсӣ, технологияҳо дар асоси фаъолгардонӣ ва пурмаҳсулкунонии таълим, технологияҳои бозигӣ ва интерактивии омодаسازی касбии мутахассиси ояндаи техникӣ. Зимни мақсадгузорию муносиб истифодаи онҳо ба рушди ҷанбаҳои алоҳидаи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар дараҷаҳои шахсиятӣ ва касбӣ мусоидат менамоянд, яъне ба рушди маҳоратҳои пешгӯӣ кардани рафтори нутқии шарик, баҳо додани ҳолати муошират, танзим намудани рафтори худ, ошно гардидан бо шаклҳои фаъолияти ояндаи касбӣ мусоидат менамояд. Вале оид ба рушди салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар ягонагии кулли қисмҳои таркибии он суҳан гуфтан номумкин аст.

Натиҷаҳои кори таҷрибавӣ-озмоишии гузарондашуда тасдиқ мекунанд, ки модели коркарднамудаи мо оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар чараёни таълими муоширати ғайрзабонӣ ва технологияҳои педагогӣ ба баландшавии назарраси дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассиси оянда дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ хангоми риояи шартҳои зерин мусоидат менамояд: муносибати тамоюли шахсиятӣ ба сифати асоси методологии рушди ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассиси оянда амал мекунанд; раванди таҳсилоти ғайрзабонии касбии техникӣ равиши коммуникативӣ-шахсиятӣ дорад; даврияти воридсозии технологияҳо ва тамоюл ба татбиқи ҳама ҷанбаҳои салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва инкишофи шахсияти донишҷӯён амалӣ карда мешавад.

Ҳамин тавр, воқеияте аён мегардад, ки имрӯз барои ҳамгироии фарҳангҳои худӣ ва хориҷӣ дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ кулли заминаҳо ба вуҷуд омадаанд. Муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар таълимро ҷонибдорӣ карда, мо вазифаи худро зимни ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар баҳши ҷомеашиносӣ нисбат ба таҳсилоти забонӣ, яъне дар густариши функсияи таҳсилотии забони хориҷӣ ҳамчун фанни таълимӣ мебинем. Воқеиятҳо ва падидаҳо аз ҳаёти иҷтимоӣ дар асоси мавқеъҳои ҷомеашиносӣ интиҳоб карда мешаванд ва, аз нигоҳи мо, бояд ба барномаи таълими забони хориҷӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии ғайрзабонӣ (техникӣ) дохил карда шаванд.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия.

Проблемаи коркарднамудаи мо «Методикаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо таърифи ба ғояҳои бисёрфарҳангӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникаи таърифи карда шудааст. Дар асоси омӯзиши манбаъҳои назариявӣ ва методологӣ, татбиқи муносибатҳои аз қабали муносибати тамоюли шахсиятӣ, фарҳангшиносӣ, бисёрэтникӣ ва ҳоказо, истифодаи технологияҳои педагогӣ, аз ҷумла таълими интерактивӣ, гузаронидани дарсҳои муаррифиҳо, технологияҳои компютерӣ ҳамчун яке аз роҳҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникаи, омодагии донишҷӯён ба ҳамкориҳои педагогӣ дар ҳолати коммуникатсияи байнифарҳангӣ ва ғайра, шароитҳои дидактикӣ, принципҳо ва модели ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар самаранокии технологияҳои педагогӣ зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ пешниҳод карда шудаанд.

Барои татбиқи босамараи технологияи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён ҳангоми таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникаи барномаи таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ коркард карда шуд, ки он санҷиши шароитҳои педагогии пешниҳодшударо амалӣ гардонд.

Азбаски модели функционалии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар самаранокии технологияҳои педагогӣ зимни таълими муоширати ғайрзабонӣ ташкилаи сохториест, ки ҷанбаҳои когнитивӣ ва коммуникативро фаро мегирад, муттаҳидсозии фарҳангҳо зимни таълими ЗХ дар сатҳи байнифарҳангӣ омӯхтани онро талаб менамояд. Ин дар ҳолати муқоисаи як фарҳанг бо фарҳанги дигар ва зухурёбии хусусиятҳои онҳо рӯй медиҳад.

Бар асоси маълумотҳои таҳқиқоте, ки дар факултаҳои техникии муассисаҳои таҳсилоти олии техникии шаҳри Душанбе гузаронидем, мотавонистем дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёнро, ки онҳо бояд ба мутахассиси ояндаи техникӣ мувофиқ бошанд, чун қонун: аз рӯи қисмати анғезавӣ-шахсиятӣ, пуррагии низоми донишҳои психологӣ-педагогӣ, махсус ва методӣ; зудӣ ва дараҷаи зуҳури худназоратии амали таълимӣ-педагогӣ, ки бо худбаҳодиҳии ширкат дар амали якҷоя тавҷам мебошад; рафтори худ ва ислоҳи он.

Ташхис ва муқоисаи нишондодҳои асосии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ барои ҳадоқонии се дараҷаи ташаккули он муқоидат намуд: поён (бемаҳсул), миёна (маҳсулноқ) ва баланд (қасбӣ-эҷодӣ); омилҳои субъективие, ки ба амалиёти он таъсири муҳим расондаанд.

Анғезаҳое, ки хоҳишҳои бошууронаи донишҷӯро ба фаъолияти муҳандисӣ-техникӣ ва ташаккули шахсият ифода меқунанд, инҳоро дар бар мегиранд: анғезаҳои дорои хусусияти иҷтимоӣ-қасбӣ ва шахсиятӣ; қисмати фаъолиятиро маҳоратҳо, малақаҳо ва қобилиятҳои инсон, ки бо маҳоратҳои конструктивӣ ва коммуникативӣ ифода меёбанд, ташкил медиҳанд; онҳо аз таҳлили амали худ, баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии қобилиятҳо, маҳоратҳои ташкилотчиғӣ ва лоиҳакашӣ иборатанд.

Ҳамчун асоси методологии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникии муносибатҳои тамоюли шахсиятӣ, аксиологӣ ва ҳамгирой-фарҳангшиносӣ амал меқунанд, ки онҳо муаллим ва мутахассиси ояндаи техникиро ба он равона месозанд, ки чунин принципҳо татбиқ ёбанд: субъективият, муқоламавият, озодӣ ва масъулият, гуманистиқонӣ, фарҳангсозгорӣ, рефлексивият, таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣ. Хусусияти ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрэтникии муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ муайян қарда шуд, ки он аз ташкили қадам ба қадами таҳқиқоти мақкур бо баҳисобгирии

вакти озмоиш, захираҳо, натиҷаҳои мониторингҳо, имконияти дар давраҳо ислоҳ кардани номутобиқатӣ аз натиҷаҳои тарҳрезӣшуда иборат буд.

Моделҳои коркарднамудаи мо оид ба салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дар самарабахшии технологияҳои педагогӣ дар раванди таълим истифодабарии воситаҳои аёнӣ (ҷадвалҳо, нақшаҳо, моделҳои созгор), васоити техникӣ таълим (истифодаи компютер, тахтаи интерактивӣ, проектори мултимедиавӣ), маводҳои ҷопии ВАО, адабиёти илмӣ ва маълумотӣ; иттилоот аз Интернет, муаррифиҳои электронӣ ва ҳоказоро пешбинӣ менамояд. Натиҷаи модел дар таҳарруки мусбати болоравии дарачаи зимни ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар самаранокии технологияҳои гурӯҳҳои бисёрҷабҳаи зоҳир мешавад. Ҳама қисматҳои модел бо ҳамдигар вобастагӣ доранд, онҳо ҳамчун як чизи бутун амал мекунад. Қори озмоиширо мо бо тафтиши гуногунтарафа амалӣ кардем.

Таҳқиқоти гузарондашуда имкон дод, ки бузургҳои байнифарҳангии ҳамкориҳои педагогӣ, ки маҳоратҳои зеринро ташаккул медиҳанд, муайян карда шаванд: зуҳури таҳаммулпазирӣ, ҳамраӣ, танқиднокӣ; қиёси ақидаи худ ва ғайр; пешгирии эҳсоси қарохӣ, тарс ва нобоварӣ қабл аз муошират; даст кашидан аз сифатҳои мисли таассуб ва тасаввуроти қолабӣ; маҳорати зоҳир намудани ҷандирии зеҳнӣ, рафӣ догматизм/худмеҳварии инфиродӣ.

Санҷиши модели коркардшударо мо дар раванди таҳқиқоти озмоишӣ, ки дар ДТТ ба номи М.С.Осимӣ ва ДДОТ ба номи С.Айнӣ зимни таълими забони англисӣ дар гурӯҳҳои бисёрҷабҳаи гузаронидем, амалӣ кардем. Озмоиш дар се давра гузашт: муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда, ҷамъбастанкунанда.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ тафтиши модели коркардшуда ва татбиқсозии шароитҳои педагогӣ пешниҳодшуда зимни ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар самаранокии технологияҳои педагогӣ дар қори таълимӣ ва беруназаудиторӣ баррасӣ карда мешавад. Пуррагардонии мундариҷавии модели сохторӣ-функционалии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни

муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ муайян карда шуд, ки бо ягонагӣ ва яклухтии қисмҳои таркибӣ (қисматҳои мақсаднокӣ, мундариҷавӣ, тартиботӣ, санчишӣ-баҳодихӣ) тавсиф карда мешавад.

Дар озмоиш шароитҳои педагогии салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ коркард ва санчида шуданд, ки инҳоро дар бар мегиранд: актуализунонии ташаккули сифатҳои шахсияти донишҷӯён (масъулиятшиносӣ, мустақилият, ташаббускорӣ, ҷидду ҷаҳд, фарҳанги ботинӣ, донишмандӣ ва ҳоказо) дар муҳити тамоюли гуманитарии муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ; истифодаи технологияҳои гуманитарӣ дар омодагии касбии мутахассисони техникӣ; баҳодихии дараҷаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ.

Натиҷаҳои муайянсозии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар аввал ва охири таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва санчишӣ:

- миқдори донишҷӯёне, ки дараҷаи пешрафтаи ташаккули маҳоратҳои таҳқиқотшавандаро дар гурӯҳи озмоишӣ доранд, 23 % афзуд, дараҷаи миёна 21 % афзуд, дараҷаи поён бештар аз 47 % коҳиш ёфт.

- дар гурӯҳи санчишӣ миқдори донишҷӯёне, ки дараҷаи пешрафта доранд, 5 % афзуд, дараҷаи миёна танҳо 7 % афзуд, дараҷаи поён 18 % коҳиш ёфт.

Тафтиши таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ ва шароитҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассисони оянда ҳангоми омӯзиши 3X дар муҳити бисёрэтникии муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ ғояҳои асосии фарзияро тасдиқ карда, татбиқшавандагии амалӣ ва таъсирбахшии худро исбот намуд.

Мониторинги ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ имкон дод таҳарруки мусбати дараҷаҳои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ муқаррар карда шавад.

Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдода оид ба проблемаи «Методикаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» **чунин хулосаҳо** бароварда шуданд:

1. Дар рафти таҳқиқот мафҳуми «салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ» дар нисбат бо донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии техникӣ дақиқ карда шуд. Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни донишгоҳҳои техникӣ ҳамчун қисмати салоҳияти ғайрзабонии коммуникативие муайян карда мешавад, ки он маҷмӯи донишҳо оид ба кишвари забони мавриди омӯзиш, фарҳанги кишвари худ, инчунин маҳорат, қобилият ва сифатҳои шахсиятро, ки ба толибилм барои тағйирдиҳии рафтори худ вобаста аз соҳа ва ҳолати муошират имкон медиҳад, фаро мегирад. [1-М, 2-М, 3-М, 5-М, 6-М, 8-М, 9-М, 11-М].

2. Таҳлили кори таҷрибавӣ-озмоишӣ нишон дод, ки кори мақсаднок оид ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар асоси модели таҳиякарда шуда бо татбиқи шароитҳои педагогии ҷудокардашуда бештар дараҷаҳои баланд ва миёнаи дараҷаҳои ташаккули маҳоратҳои мавриди таҳқиқро дар мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ таъмин мекунад. [1-М, 2-М, 4-М, 5-М, 7-М, 9-М, 12-М].

3. Таваҷҷути озмоиш тасдиқ карда шуд, ки ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникаи мамлакат давра ба давра, шурӯъ аз давраи худмуайянкунии шахсият тадриҷан рух медиҳад, ки ин ҳангом донишҷӯ намоёндаи фарҳанги худӣ мебошад, то давраи гуфтугӯи фарҳангҳо, ки зимни он донишҷӯ таҳвилгари фарҳангҳо дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии техникӣ мебошад [1-М, 2-М, 5-М, 6-М, 7-М, 9-М, 10-М].

4. Истифодаи маҷмӯӣ ва давра ба давраи имкониятҳои компютер барои мақсадҳои алоҳидаи дидактикӣ, истифодаи кори мустақилона, татбиқи шаклҳои гуногуни машғулияти интерактивӣ ба ташаккули ангезаи ботинӣ ба омӯзиши забони англисӣ, истифодаи он дар касби интихобкарда мусоидат намуда,

қобилиятҳои эҷодии мутахассисони ояндаи муассисаҳои таҳсилоти олии техникиро ташаккул дода, онҳоро ба дараҷаи нави иттилоотӣ ва креативӣ-когнитивӣ мебарорад[2-М, 3-М, 4-М, 7-М, 9-М].

5. Таҳқиқот натиҷабахшии модели коркардшудаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникиро тасдиқ кард, ки он мақсад, принципҳо; мундариҷа; шаклҳо ва методҳо (гуфтугӯӣ, коммуникативӣ, эвристиӣ, бозигӣ, методҳои лоиҳаҳо, моделсозӣ), давраҳои асосӣ (муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва ҷамъбастиӣ); натиҷаҳо (дараҷаҳои ташаккули муошират: эҷодӣ, маҳсулноқ, бемаҳсул)-ро фаро мегирад[1-М, 2-М, 4-М, 5-М, 6-М].

6. Аҳамиятнокии ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ дар муҳити бисёрэтникиӣ бо он муайян карда мешавад, ки тамоюлҳои дидактикаи мактаби олий барои рушди комили шахсияти толибилм ва омодагӣ барои кори рақобатпазир дар ҳолатҳои зудҳаракатии байналмилалӣ ва ҳамгирой равшан мебошанд[3-М, 4-М, 6-М, 9-М, 12-М].

7. Дар раванди таълим татбиқи гардондани МТМ «Забони англисӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ» дар асоси методи таълими кредитӣ-амсилавӣ ба таъмини давра ба давраи салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии техникӣ зимни ташаккули салоҳиятҳои коммуникативӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассисони оянда, иҷрои интихоби шаклҳо ва технологияҳои гуногуни инфиродикунонӣ ва чудосозии таълим мусоидат намуд. [4-М, 5-М, 6-М, 9-М, 11-М].

8. Технологияи педагогӣ дар таълими ЗХ бо мақсади омодагардони мутахассисони техникӣ ба ҳамкори байнишахсӣ дар ҳолати коммуникатсияи байнифарҳангӣ ҳамчун технологияи тамоюли шахсии мутараққии таълим амал мекунад ва алтернативаи низоми анъанавӣ ба сифати яке аз шароитҳои босамараи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ мебошад[1-М, 2-М, 3-М, 4-М, 7-М, 11-М].

Таҳқиқоти «Методикаи ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро ҷамъбаст карда, муаллифи диссертатсия **чунин тавсияхоро** пешниҳод месозад:

1. Дар вақти машғулиятҳои аудиторӣ ва берун аз аудиторӣ ба тарбияи таҳаммулпазирӣ ва ҳисси ҳамраъӣи донишҷӯёни донишгоҳи техникӣ, сифатҳои пешбари шахсӣ, ки ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мусоидат мекунанд, таваҷҷуҳ намудан зарур аст.

2. Бояд интихоби шакл, усул ва технологияҳои гуногуни таълими проблемавӣ, ки хусусиятҳои дараҷаи муайяни таҳсилотро ба ҳисоб мегиранд, афзалиятнок бошад.

3. Ба истифодаи муносибати рефлексивӣ ба омӯзиши ЗХ дар муҳити бисёрэтникӣ махсусан таваҷҷуҳ зоҳир намудан лозим аст.

4. Ба фаъолияти мустақилонаи донишҷӯён, баланд бардоштани ангезаи онҳо, омодагии онҳо ба худомӯзӣ дар давоми тамоми ҳаёт эътибори зиёд бояд дод.

5. Шароите фароҳам овардан лозим аст, ки ба ҳамкориҳои муҳассилин ва омӯзгорон дар соҳаи муоширати байналмилалӣ имкон диҳад.

Кори диссертатсионии мазкур ҳамаи мушкилоти баррасишавандаро фаро намегирад. Таҳқиқоти минбаъда метавонанд ба методҳои санҷиш ва ташхиси сифати ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии техникӣ бо истифодаи имкониятҳои воситаҳои интернет ва маҳз почтаи электронӣ ва чат-технологияҳо дахл намоянд. Коркарди назариявӣ ва татбиқи амалии e-mail-лоиҳаҳо басо муҳим аст.

РҶӮХАТИ АДАБИЁТ

- [1]. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования // О.А.Абдулина [Текст]// – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
- [2]. Абрамкина О.Г. Учебный диалог как средство формирования коммуникативной культуры обучающихся // О.Г.Абрамкина [Текст]: дис. ... канд.пед.наук. – Орел, 2003. – 243 с.
- [3]. Авганов С.С. Профессиональная подготовка будущего учителя иностранных языков на основе применения компьютерных технологий для общеобразовательных школ (на материале английского языка) // С.С.Авганов [Текст] : дис. ... д-ра пед.наук. –Душанбе, 2010. – 356 с.
- [4]. Аванесов В.С. Современные методы обучения и контроля знаний // В.С.Аванесов [Текст]// -Владивосток: Изд-во ДГТРУ, 1999. - 125 с.
- [5]. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие // В.С.Агеев [Текст]// -М.: Изд-во МГУ, 1990. -240 с.
- [6]. Алиев С.Н. Научно–педагогические основы формирования профессиональной компетенции будущих учителей иностранных языков в педвузах Республики Таджикистан (на материале английского языка) // С.Н.Алиев [Текст]: дис. ...д-ра пед. наук. -Душанбе, 2009. – 370 с.
- [7]. Алиев С.Н. Общая методика обучения иностранным языкам (на тадж.яз.) // С.Н.Алиев [Текст] /Учебник для студентов факультетов иностранных языков педагогических университетов. -Душанбе: ТГПУ, 2013. -336 с.
- [8]. Алхазиишвили А.А. Основы овладения устной иностранной речью // А.А. [Текст]// -М.: Просвещение, 1988. -127 С.
- [9]. Ананьева Е.И. Компьютерная реализация модульного обучения студентов инженерно-технических специальностей // Е.И.Ананьева [Текст]: дис... канд. пед. наук. -Оренбург, 2007.-213 с.
- [10]. Асмолов А.Г. Системно-деятельностный подход к разработке стандартов нового поколения // А.Г. Асмолов [Текст]// Педагогика. -2009. - №4. - С.18-22.

- [11]. Атарщикова Е.Н. Сопоставительное изучение языков и культур: лингводидактические аспекты межкультурной коммуникации // Е.Н. Атарщикова [Текст]// Материалы 45 науч.-метод. конф. "Университет, наука региону" Редкол.: Е.Н. Атарщикова (отв. ред.) и др. 2000. –С.42.
- [12]. Байденко В.И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения. Изд. 2-е, испр. и доп.// В.И.Байденко [Текст]// - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006.- 111 с.
- [13]. Бандаев С.Г. Многоуровневое высшее профессиональное образование и проблемы его реализации на практике // С.Г. Бандаев [Текст]// -Сб. Подготовка педагогических кадров: Материалы международной конференции, Душанбе, 18-19 сентября 2001 года. – Душанбе: ТГПУ, 2001.- 184 с.
- [14]. Барблан А. Академическое сотрудничество и свобода передвижения в Европе: что было и что будет // А.Барблан [Текст]// -Высшее образование в Европе, 2002. - № 1,2.
- [15]. Бахтин М.М. Что такое культура /М.М. Бахтин [Текст]// -М., 1999. -54 с.
- [16]. Белкина В.Н. Принцип диалогичности в процессе профессиональной подготовки студентов к регулированию взаимодействия детей со сверстниками /В.Н. Белкина [Текст]// Развитие системы непрерывного образования в университетском комплексе педагогических учреждений Ярославской области. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2003. – С. 284-286.
- [17]. Бережнова Д.Б. Фоновое знание в контексте образовательной среды // Д.Б.Бережнова [Текст]// Личность и ее бытие: Социально-психологические аспекты бытия личности в местном сообществе. – Краснодар, 2002. – с. 15-18.
- [18]. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения // В.П.Беспалко [Текст]// - М.,1995.
- [19]. Библер В.С. Культура. Диалог культур (Опыт определения) // В.С.Беспалко [Текст]// Вопр. философии. 1989. -№ 6. - С. 31–42.

- [20]. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы /И.Л. Бим [Текст]// ИЯШ. – 2002. – № 2. – С. 11-15.
- [21]. Богин, Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов // Г.И.Богин [Текст]: Автореф. дис... д-ра филол. наук. -Л., 1984. - 31 с.
- [22]. Бодалев А.А. Личность и общение // А.А.Бодалев [Текст]: Избранные тр. - М.: Педагогика, 1983. - 271 с.
- [23]. Бодалев, А.А. О субъективных факторах творческой деятельности человека // А.А. Бодалев, Л.А. Рудкевич [Текст]: Педагогика. -1995. - №3. - С. 67-73.
- [24]. Бодалев А. А., Ковалев, Г. Л. Психологические трудности общения и их преодоление // А.А.Бодалев, Г.Л.Ковалев [Текст]: Педагогика. -1992. - № 5-6. - С. 65-70.
- [25]. Бойко В.В. Ковалев А.Г., Панферов В.Н. Социально-психологический климат коллектива и личность // В.В.Бойко и др. [Текст]// - М.: Мысль, 1983. - 196 с.
- [26]. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность /Е.В.Бондаревская [Текст]: Педагогика. -1999. №3. –С-62.
- [27]. Браун С.В. Информационные аспекты, способствующие повышению мотивации изучения немецкого языка в школе /С.В. Браун [Текст]// Иностр. яз. в шк. - 2002. - №2. - С. 32.
- [28]. Брыскина, И.Е. Концепция билингвального/бикультурного языкового образования в высшей школе (неязыковые специальности) /И.Е.Брыскина [Текст]: Автореф. ... д-ра пед.наук. -Тамбов, 2009.
- [29]. Бутенко А.В. Критическое мышление: метод, теория, практика /А.В. Бутенко [Текст]: учебно-метод. пособие.– М.: МИРОС, 2002.
- [30]. Вазина К.Я. Саморазвитие человека и модульное обучение /К.Я.Вазина [Текст]// - Н. Новгород, 1992. - 144 с.

- [31]. Вафеев Р.А. Этноязыковые, культурные факторы в процессе обучения языкам /Р.А.Вафеев [Текст]// Языковые и культурные контакты народов Республики Башкортостан в условиях двуязычия. -Уфа, 2007. -С.71-76.
- [32]. Веденина Л.Г. Межкультурное обучение как полилог языков и культур /Л.Г.Веденина [Текст]// Межкультурная коммуникация: тез.докл. Иркутск, 1993. -С.18-21.
- [33]. Вербицкий А.А. Развитие мотивации студентов в контекстном обучении. Монография /А.А.Вербицкий, Н.А.Бакшаева [Текст]// -М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000.-С.67
- [34]. Верещагин Е. М. Язык и культура /Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров [Текст]// -М.: Русский язык, 1990. -132 с.
- [35]. Выготский Л.С. Педагогическая психология /Л.С. Выготский [Текст]// - М.: Педагогика, 1991. - 480 с.
- [36]. Гальперин П.Я. Введение в психологию /П.Я. Гальперин [Текст]// - М.:Книжный дом «Университет», 1999. -332 с.
- [37]. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя /Н.Д. Гальскова [Текст]// -М.: АРКТИ, 2003.-192 с.
- [38]. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований /Н.И.Гез [Текст]// Иностранные языки в школе. – 1985. - № 2. - С.18-22.
- [39]. Голицына И.Н. Мобильное обучение как новая технология в образовании /И.Н.Голицына, Н.Л.Половникова [Текст]// Образовательные технологии и общество. -2011. -№ 1. -С. 241-252.
- [40]. Гомелева О. В. Межпредметные связи в формировании коммуникативных умений /О.В.Гомелева [Текст]// - Иностр. языки в школе, 1987, № 6. - С.71-73.
- [41]. Гонтарь Г.И. Использование проблемного подхода при обучении иностранному языку: Автореф.дис. ... канд.пед.наук /Г.И.Гонтарь [Текст]// - М., 1987. – 23 с.

- [42]. Горовая В.И. К вопросу о проектировании в инновационной деятельности /В.И.Горовая [Текст]// Проектирование инновационных процессов в социокультурной и образовательной сферах. - Сочи, 2002.- С. 66-68.
- [43]. Государственная программа компьютеризации общеобразовательных школ Республики Таджикистан на 2011-2015 годы.
- [44]. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2004 – 2014 годы (его продления на 2015 -2025 гг.). Постановление Правительства РТ от 2.12.2003 г. под № 508. Нормативно-правовые акты системы образования. – Душанбе, 2003. - № 3. – 70 с. (текст на тадж. и русск. яз.).
- [45]. Громкова М.Т. Образование стимул саморазвития личности /М.Т.Громкова [Текст] // Педагогика. -1993.-№3. -С. 21 -25.
- [46]. Гришаев М.П. Психологические механизмы взаимодействия мотивации и способностей студентов в обучении иностранным языкам: автореф. дис ... канд.психол.наук /М.П.Гришаев [Текст]// –Нижний Новгород, 2010.-С.17.
- [47]. Гурвич, П.Б. Обучение ведению парного и группового диалога в школе /П.Б.Гуревич [Текст]// Иностр. языки в школе. - 1973. - №5. - С.53-62.
- [48]. Гусева О.Ю. Особенности развития этнической идентичности в процессе межкультурного взаимодействия и в ситуации моноэтнической среды /О.Ю.Гусева [Текст]// Журнал прикладной психологии, 2003, № 6. - С. 38-43.
- [49]. Гусейнова Т.В. Практическая направленность методической подготовки учителей русского языка: автореф. дис. ...д-ра пед. наук /Т.В.Гусейнова [Текст]// -Душанбе, 1998. -38 с
- [50]. Гуськова Т.В. Организация учебного процесса в высшей школе с использованием модульно-рейтинговой технологии: на примере технического вуза: дисс. ... канд. пед. наук/Т.В.Гуськова [Текст]// – Пенза, 2008.-С.78.

- [51]. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения /В.В. Давыдов [Текст]// - М.: ИНТОР, 1996. -544 с.
- [52]. «Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным и этническим, религиозным и языковым меньшинствам», принятая ООН на 47 сессии 92-го пленарного заседания от 18 декабря 1992 г.
- [53]. «Декларация принципов толерантности», принятой 16 ноября 1995 г.в Париже на двадцать восьмую сессию Генеральной конференции ООН по вопросам образования, науки и культуры. – Париж, 1995.
- [54]. Денисова Л.Г. Драматические игры для творческого этапа обучения /Л.Г.Денисова [Текст]// ИЯШ. -1990. -№ 2. -С. 101.
- [55]. Деркач, А.А. Акмеологические резервы развития творческого потенциала личности /А.А.Деркач [Текст]// - М.: РАГС, 2001.- 538с.
- [56]. Джаматов С.С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков: автореферат дис. ... док. филол. наук /С.С.Джаматов [Текст]// - Душанбе, 2015. - 46 с.
- [57]. Джамшедов П.Д. и др. Очерки о сопоставительном изучении английского и таджикского языков: учебное пособие /П.Д.Джамшедов и др. [Текст]// – Душанбе, 1988. -150 с.
- [58]. Дмитриева Е.И. О перспективах и возможностях дистанционного обучения иностранным языкам с использованием компьютерных телекоммуникационных сетей /Е.И.Дмитриева [Текст]// Иностранные языки в школе. -1997, № 2.- С.11-15.
- [59]. Евдокимова М.Г. Компьютерные технологии обучения иностранным языкам: методологические и педагогические аспекты /М.Г.Евдокимова [Текст]// Телекоммуникации и информатизация образования. -2001, №4.- С.47-57.
- [60]. Евдокимова Н.В. Концепция формирования многоязычной компетенции студентов неязыковых специальностей: автореф.дис. ... д-ра пед.наук /Н.В.Евдокимова [Текст]// –Ставрополь, 2009. –С. 36.

- [61]. Забродина И.К. Методика развития социо-культурных умений студентов посредством современных Интернет-технологий (немецкий язык, специальность "Перевод и переводоведение"): дис. ... канд. пед. наук /И.К.Забродина [Текст]// - М.: МГГУ имени М.А. Шолохова, 2012.-185 с.
- [62]. Загвязинский В. И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука /В. И. Загвязинский [Текст]// Инновационные процессы в образовании: сборник научных трудов. - Тюмень, 1990. - С. 5-14.
- [63]. Закон Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике». -Душанбе,1998.
- [64]. Закон Республики Таджикистан «Об информатизации» (ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2001г., №7; 2005г. №12)
- [65]. Закон Республики Таджикистан «Об образовании» (в новой редакции). Принят Правительством РТ от 14.05.2004 под № 34. –Душанбе, 2004. – 92 с. (текст на тадж. и русс.яз.). ш. Душанбе, 22 июли соли 2013, № 1004
- [66]. Закон Республики Таджикистан «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» // Мактаби оли. Часть 1: Сборник нормативно-правовых документов в сфере вузовского профессионального образования. -Душанбе, «ИТЭС», 2007. – С.5-57. (текст на тадж.яз.).
- [67]. Закон Республики Таджикистан о языке. –Душанбе: Ирфон, 1993. –40 с.
- [68]. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособие /Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк [Текст]// – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2005. – 216 с.
- [69]. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании /И.А.Зимняя [Текст]// - М., 2004. - 42 с.
- [70]. Зновенко Л.В. Развитие академической мобильности студентов педагогического вуза в условиях непрерывного образования: дис. ... канд.пед.наук /Л.В.Зновенко [Текст]// – Омск, 2008. – 272 с.

- [71]. Иванова Е.Г. Методика обучения в сотрудничестве на начальном этапе средней общеобразовательной школы (на материале английского языка): дисс. ... канд. пед. наук /Е.Г.Иванова [Текст]//-М.,2003. – 212 с.
- [72]. Иванова О.В. Особенности педагогического взаимодействия преподавателя и студентов в процессе изучения иностранного языка (на материале негуманитарного вуза): автореф.дис. ... канд. пед. наук /О.В.Иванова [Текст]// -Барнаул, 2003. –С.16.
- [73]. Игнатенко Н. А. Факторы формирования иноязычной социокультурной компетенции будущего учителя: дис. ... канд.пед.наук /Н.А.Игнатенко [Текст]// – Воронеж, 2000. -162 с.
- [74]. Иматова Л.М. Теоретическая обусловленность осуществления приемственности в непрерывном образовании детей дошкольного и младшего школьного возраста в условиях формирования языковой личности: дис.док. пед.наук /Л.М.Иматова [Текст]// -Душанбе, 2013.-390с.
- [75]. Исаев И.Ф., Ситникова, М.И. Творческая самореализация учителя: Культурологический подход /И.Ф.Исаев, М.И.Ситникова [Текст]// – Белгород - М., 1999.
- [76]. Искандарова О.Ю. Теория и практика формирования иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности специалиста: автореф. дис. ... д-ра пед.наук /О.Ю.Искандарова [Текст]// -Оренбург, 1999. – 38 с.
- [77]. Каган М.С., Эткинд, А.М. Общение как ценность и как творчество /М.С.Каган, А.М.Эткинд [Текст]// Вопросы психологии. -1988. - № 4.- С.67
- [78]. Кадыров И. Межпредметные связи как средство идейно-политического воспитания студентов: автореф. дис. ... канд.пед.наук /И.Кадыров [Текст]// - Душанбе, 1981.-19 с.
- [79]. Кабардов М.К. Коммуникативные и когнитивные составляющие языковых способностей (индивидуально-типологический подход): дис. ... д-ра психол.наук /М.К. Кабардов [Текст]// –М., 2001. -354 с.

- [80]. Капранчикова К.В. Методика обучения иностранному языку студентов на основе мобильных технологий (английский язык, направление подготовки «Юриспруденция»): автореф. ... канд.пед.наук /К.В.Капранчикова [Текст]// -Тамбов, 2014.-26с.
- [81]. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ: автореф. дис. ... док.пед.наук /И.Х.Каримова [Текст]// -Душанбе, 2000. -46 с.
- [82]. Каршиева Г.Г. Методика формирования умений профессионально-культурологического общения студентов в мультиэтнической среде педагогического вуза: дисс. ... канд. пед. наук /Г.Г.Каршиева [Текст]// – Душанбе, 2018.-172 с.
- [83]. Киселева Е.В. Формирование культурной компетентности студентов технического вуза: дис. ... канд. пед. наук /Е.В. Киселева [Текст]// М., 2007. -149 с.
- [84]. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности /Е.Ю.Клепцова [Текст]// - М.: Академический Проект, 2004. – 176 с.
- [85]. Коблова Л.П. Методика обучения дискуссии на третьем курсе языкового вуза (на материале немецкого языка): дис. ... канд.пед.наук /Л.П.Коблова [Текст]// -М.,1973. -233 с.
- [86]. Колкер Я.М., Устинова, Е.С. Как достигается сотрудничество преподавателя и обучаемого? /Я.М.Колкер, Е.С.Устинова [Текст]// ИЯШ. – 2000. - №1 – С.28-33.
- [87]. Коменский Я.А. Великая дидактика /Я.А.Коменский [Текст]// Избранные педагогические сочинения. - М., 1955.
- [88]. Конышева А.В. Игровой метод в обучении иностранному языку /А.В.Конышева [Текст]// -СПб.: КАРО, 2006.-С.49.
- [89]. Концепция этнокультурного образования в Республике Таджикистан. Постановление Правительства РТ № 50 от 16 февраля 1998 г.

- [90]. Коростылева Л.А., Советова О.С. Психологические барьеры и готовность к нововведениям: учебное пособие /Л.А.Коростылева, О.С.Советова [Текст]// - СПб, 1995. – 33 с.
- [91]. Коротаева Е.В. Интерактивное обучение: организация учебных диалогов /Е.В. Коротаева [Текст]// Русский язык в школе, 1999. №5, С.3-8
- [92]. Костенчук И.А. Диалог в педагогическом общении (О предмете педагогического общения) /И.А.Костенчук [Текст]// сб.: Гуманизация воспитания в современных условиях; под ред. О.С. Газмана и И.А. Костенчука. -М.: УВЦ «Инноватор», 1995 . -С.14 -23.
- [93]. Костюк С.В. Полилог в деловом общении /С.В.Костюк [Текст]// Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. -М., 2001. - № 3. - С. 88-99.
- [94]. Кремлёва Ю.В. Повышение эффективности развития иноязычной речевой деятельности студентов технического вуза на основе личностно-ориентированного подхода /Ю.В. Кремлева [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук. - Барнаул, 2010. – 187 с.
- [95]. Кукуев А.И. Диалог культур в содержании образования как средство интеграции личности в системы мировой и национальной культур /А.И.Кукуев [Текст]// Стандарты и мониторинг в образовании. 2002. - № 2. - С. 54-55.
- [96]. Куликова Л.Н. Проблемы саморазвития личности Л.Н.Куликова [Текст]// -Благовещенск, 2001.-342 с.
- [97]. Куницына В.Н., Казаринова, Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение /В.Н.Куницына и др. [Текст]// – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
- [98]. Купавцев А.В. Деятельностный аспект процесса обучения /А.В.Купавцев [Текст]// Педагогика. - 2002. -№ 6. - С.44-66.
- [99]. Латыпов Д. Н. Социально-педагогические основы формирования этнокультуры молодежи (На материалах Республики Таджикистан): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 /Д.Н.Латыпов [Текст]// - СПб., 2001. - 477 с.

- [100]. Лебедева Н.М., Лунева О.В., Стефаненко, Т.Г. Межкультурный диалог в школе. Кн. 1. Теория и методология /Н.М.Лебедева и др. [Текст]// – М.: РУДН, 2004. – 195 с.
- [101]. Левицкая И. А. Оценка социокультурной компетенции студентов и особенности её формирования в техническом вузе /И. А. Левицкая [Текст]// Высшее образование сегодня. -2011. - №2. -С. 44-51.
- [102]. Лейфа И.И. Социокультурный аспект в формировании профессиональной компетенции будущего учителя иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук /И.И.Лейфа [Текст]//- М.: 1995. -163с.
- [103]. Леонтьев А.А. Психолингвистические и социолингвистические проблемы билингвизма в свете методики обучения неродному языку /А.А. Леонтьев [Текст]// Сб. науч.тр. -М.: Моск. пед. ин-т иностр. яз., 1986.-Вып. 260.-С. 25-31.
- [104]. Леонтьев А.А. Что такое деятельностный подход в образовании /А.А.Леонтьев [Текст]// Начальная школа плюс. - 2001. - №1 - С.3-6.
- [105]. Маджидова Б. Народные традиции и обычаи как средство формирования нравственных качеств детей в семье: дис. ... д-ра пед. наук /Б.Маджидова [Текст]// - Душанбе, 2004. - 298 с.
- [106]. Мартыанова И.А. Формирование коммуникативной компетентности студентов технического вуза: дис. ... канд. пед. наук. /И.А.Мартыанова [Текст]//- Нижний Новгород, 2010.- 217 с.
- [107]. Маслоу А. Мотивация и личность = Motivation and Personality /А.Маслоу [Текст]// Пер. А. М. Татлыбаевой. - СПб.: Евразия, 1999. - 478 с.
- [108]. Махмутов М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории /М.И.Махмутов [Текст]// -М.: Педагогика, 1975. С.68-115.
- [109]. Мильруд Р.П., Носонович, Е.В. Критерии содержательной аутентичности учебного текста /Р.П.Мильруд, Е.В.Носонович [Текст]// ИЯШ. -1999. -№ 2. -С. 8–12.
- [110]. Миролубов А.А.Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность /А.А.Миролубов [Текст]//- М.: Титул, 2010.- 464 с.

- [111]. Миролубов А.А. Сознательно-сопоставительный метод обучения иностранным языкам /А.А.Миролубов [Текст]// – М., 1998. – 314 с.
- [112]. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя: автореф. дис. ... д-ра психол.наук /Л.М.Митина [Текст]// -М.,1995. –38 с.
- [113]. Мороз, В.В., Белая, Г.В. Креативно-ценностное взаимодействие «преподаватель-студент» в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей /В.В.Мороз, Г.В.Белая [Текст]// Вестник ОГУ №12 (161)/Декабрь`2013. –С.52.
- [114]. Морозова И.Г. Использование дискуссии на занятиях иностранного языка в рамках проблемного обучения при подготовке современных специалистов /И.Г.Морозова [Текст]// Иностр. языки. Теория и практика, 2010. -№ 1. –С.25-35.
- [115]. Мусин И.Х. К понятию о языковой и речевой интерференции в условиях двуязычия /И.Х.Мусин [Текст]// Билингвизм и диглоссия. -М., 1989. - С. 31 - 32.
- [116]. Национальная концепция воспитания Республики Таджикистан: Постановление Правительства РТ от 3.03.2006 г., № 94 /Мактаби оли. Часть 1: Сборник нормативно-правовых документов в сфере вузовского профессионального образования. -Душанбе, «ИТЭС», 2002. – С.92-121. (текст на тадж.яз.).
- [117]. Национальная концепция образования Республики Таджикистан: Постановление Правительства РТ от 3.05.2002 г. № 200 /Мактаби оли. Часть 1: Сборник нормативно-правовых документов в сфере вузовского профессионального образования. -Душанбе, «ИТЭС», 2007. – С.92-121. (текст на тадж.яз.).
- [118]. Национальная стратегия развития высшего профессионального образования в Республике Таджикистан на 2007-2015 годы. – Душанбе, 2007.

- [119]. Негматов С.Э. Актуальные проблемы поликультурного и полилингвального образования: монография /С.Э.Негматов [Текст]// - Душанбе: «Сифат», 2016. -189 с.
- [120]. Никитина И.Н. Формирование готовности студентов к речевому профессионально-ориентированному общению /И.Н.Никитина [Текст]// Народные языки в учебных заведениях. -Воронеж: ВГАСА, 1999.-Вып. 4.- С. 105-106.
- [121]. Никитина О.А. Национальный менталитет и проблемы изучения языка /О.А.Никитина [Текст]// Сб.: Язык как основание культуры: Сборник научных материалов XXXVII НТК ППС УлГТУ. – Ульяновск: УлГТУ, 2003. - С. 34-37.
- [122]. Новоженина Е.В. Становление партнерских отношений преподавателя и студентов в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук /Е.В.Новоженина [Текст]// -Волгоград, 2002. –С.62.
- [123]. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка /Совет Европы, Департамент по языковой политике, Моск. гос. лингвист.ун– т. – Страсбург ; - М., 2001.
- [124]. Огольцова Н. Н. Мультимедийные проекты как форма интеграции педагогических и информационных технологий /Н. Н. Огольцова, В. А. Стародубцев [Текст]// Информатика и образование. - 2007.- № 7 .- С. 104-106.
- [125]. Павленко Е.И. (Сорокина, Е.И.) Использование аутентичных текстовых материалов при обучении иностранному языку /Е.И.Павленко (Е.И.Сорокина) [Текст]// Профессиональное лингвообразование: мат-лы III междунар. науч.-практ. конф. Н. Новгород: Изд-во Волго-Вят. акад. гос. службы, 2009. С. 148-150.
- [126]. Пассов Е.И., Кузовлев, Е.П., Коростелев, В.С. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества /Е.И.Пассов и др. [Текст]// ИЯШ. – 1997. - № 6. – С.29-33.

- [127]. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: Готовим к диалогу культур: пособие для учителей /Е.И.Пассов [Текст]// -М., 2003. - 184 с.
- [128]. Пахотина С. В. Формирование социокультурной компетентности студентов неязыковых факультетов педагогического вуза (на примере факультета физической культуры): дис. канд. пед. наук /С. В. Пахотина [Текст]// -Ишим, 2007.-205 с.
- [129]. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка /Е.С. Полат [Текст]// ИЯШ. - 2000. - № 2. - С. 3-10. - № 3. - С. 3-9.
- [130]. Полат Е.С. Обучение в сотрудничестве /Е.С.Полат [Текст]// ИЯШ. -2000. - № 1. - С. 5-6.
- [131].Поликультурное образование: диалог культур и билингвальное обучение.[http:// edu.novgorod.ru/fulltext/225/%C3%EB%E0%E2%E04.rtf](http://edu.novgorod.ru/fulltext/225/%C3%EB%E0%E2%E04.rtf)
- [132].Петерсон Л.Г. Что значит «уметь учиться» /Л.Г.Петерсон [Текст] . –М., 2006. –С.47.
- [133]. Попова В. И. Внеаудиторная деятельность студентов: Теория и социально-педагогическая практика: дис. ... д-ра пед. наук /В.И. Попова [Текст]// – Оренбург, 2003. – 332 с.
- [134].Равен Дж. Компетентность в современном обществе /Дж.Равен [Текст]// Выявление, развитие и реализация. - М., Когито-Центр, 2002. - 396 с. (англ. 1984).
- [135].Разумова Е. В. Методика обучения иностранным языкам в высших учебных заведениях /Е.В.Разумова [Текст]// - М.: Просвещение, 2006.- 287с.
- [136]. Раицкая Л.К. Интернет-ресурсы в преподавании английского языка в высшей школе: классификации, критерии оценки, методика использования /Л.К.Раицкая [Текст]// -М.: МГИМО(У) МИД России, 2007.-190 с.

- [137]. Рахимзода Х. Традиции таджикского народа и их роль в подготовке старшеклассников к семейной жизни /Х.Рахимзода [Текст]// -Душанбе, 1982. -85 с.
- [138]. Рахмон Э. Ответственность за будущее нации. Послание Маджлиси Оли Таджикистана /Э.Рахмон [Текст]//- Душанбе: «Азия Плюс», 2003.
- [139]. Рахмонов Э. Ш. Молодежь - будущее суверенного Таджикистана /Э.Ш. Рахмонов [Текст]// - Душанбе: Ирфон, 1997, - 48 с.
- [140]. Рахмонов Г.Р. Педагогические основы формирования познавательного интереса к иностранному (английскому) языку у студентов (на материале вузов Республики Таджикистан): автореф.дисс. ... канд.пед.наук /Г.Р. Рахмонов [Текст]// - Душанбе, 2002. – 24 с.
- [141]. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ. Париж: ЮНЕСКО, 1995.
- [142]. Роберт И.В., Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-методическое пособие /С.В.Панюкова, А.А.Кузнецов, А.Ю.Кравцова [Текст]// -М.: «Дрофа», -2007.-С.79.
- [143]. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии /С. Л. Рубинштейн [Текст]// -СПб: Издательство «Питер», 2000. -712 с.
- [144]. Рыбак Г. Ф. О некоторых приемах создания благоприятного психологического климата при обучении иностранному языку в средней школе /Г.Ф.Рыбак [Текст]// ИЯШ. -1992, № 1.
- [145]. Рыбакова М.М. Конфликт и взаимопонимание в педагогическом процессе /М.М.Рыбакова [Текст]// –М.: Просвещение, 1991. – 128 с.
- [146]. Рябикина З.И., Сомова Е.Г. Личность и ее самоактуализация в общении с Другим /З.И.Рябикина, Е.Г.Сомова [Текст]// Мир психологии. – 2001. – № 3. – С. 83-88.
- [147]. Садохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации: учебное пособие для вузов /А.П.Садохин [Текст]// – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 271с.

- [148]. Сазонова Н.П. Влияние индивидуального и группового статуса на социализацию личности старших школьников: дис. ... канд.психол.наук /Н.П.Сазонова [Текст]// – Курск, 1995. – 172 с.
- [149]. Саидов С.А. Педагогические особенности применения компьютерных технологий в школьном обучении /С.А.Саидов [Текст]: автореф. ... пед. наук. -Душанбе, 2012.-24с.
- [150]. Сайфуллаев Х.Г. Педагогические условия формирования лингво-социокультурной компетенции студентов в полиэтнических группах педагогических вузов Республики Таджикистан (на материале немецкого языка): дис. ... д-ра пед.наук /Х.Г.Сайфуллаев [Текст]// –Душанбе, 2014. – 306 с.
- [151]. Сайфуллоева З.Х. Теория и практика формирования коммуникативной компетентности студентов в условиях поликультурной образовательной среды (при обучении двум иностранным языкам): дис. ... д-ра пед.наук /З.Х.Сайфуллоева [Текст]//– Душанбе, 2018. – 285 с.
- [152]. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций /В.В.Сафонова [Текст]//– Воронеж: Истоки, 1996. – 238 с.
- [153]. Сафонова В.В. Проблемы социокультурного образования в языковой педагогике /В.В.Сафонова [Текст]// Культурологические аспекты языкового образования /Под.ред. В.В. Сафоновой. – М., 1998. – С. 27-35.
- [154]. Семенов В.В. Компьютерная технология обучения /В.В. Семенов [Текст]// Новые информационные технологии в университетском образовании// Материалы международной научно-методической конференции. Новосибирск: НГУ, 1995. –С.114-118.
- [155]. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие /Г.К.Селевко [Текст]// -М: Народное образование.-1998. –256 с.
- [156]. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование /В.В. Сериков [Текст]// Педагогика, 2004. № 5. - С. 16-21.

- [157]. Скалкин В. Л., Рубинштейн, Г. А. Учебная дискуссия как средство развития неподготовленной речи /В.Л.Скалкин, Г.А.Рубинштейн [Текст]// ИЯШ, 2012, № 8. -С.18-25.
- [158]. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность /В.А.Слостенин, Л.С.Подымова [Текст]// - М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. - 224 с.
- [159]. Соколова Л.А. Рефлексивный компонент деятельности как необходимое условие развития учителя и учащихся /Л.А.Соколова [Текст]// – // ИЯШ. - 2005. - № 1. - С. 19-26.
- [160]. Сороковых Г. В. Субъектно-деятельностный подход к личностно-профессиональному развитию студентов /Г.В.Сороковых [Текст]// – // Педагогика. 2004. № 1. С. 62-68.
- [161]. Стернин И.А. Толерантность и коммуникация /И.А. Стернин [Текст]// – // Философские и лингво-культурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург, 2003. – С. 331-344.
- [162]. Стратегические направления долгосрочной Реформы системы образования Республики Таджикистан на период 2004-2015 годов. – Душанбе, 2004.
- [163]. Стронин М.Ф. Обучающие игры на уроках английского языка /М.Ф.Стронин [Текст]// – М., 1994. - 231 с.
- [164]. Сысоев П.В. Культурное самоопределение обучающихся в условиях языкового поликультурного образования /П.В.Сысоев [Текст]// ИЯШ, 2004. - № 4. - С. 14-21.
- [165]. Сысоев П.В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка /П.В.Сысоев [Текст]// ИЯШ. - 2001. - № 4. - с. 16-18.
- [166]. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация /С. Г. Тер-Минасова [Текст]// – М. : Слово, 2008. – 264 с.
- [167]. Титаренко Н.В. Методика организации ролевых игр проблемной направленности при дистанционном обучении иностранным языкам: на

- материале английского языка: дисс. ... канд. пед. наук /Н.В. Титаренко [Текст]// -М., 2007. - 197 с.
- [168]. Томахин Г.Д. Лингвострановедение: что это такое? /Г.В.Томахин [Текст]// ИЯШ, № 6, 1993, -С. 6.
- [169]. Томахин Г. Д. Реалии в языке и культуре /Г.В.Томахин [Текст]// ИЯШ, 1997. - №5. –С.12.
- [170]. Тохтахунова С.Н. Динамика фонетической интерференции в условиях искусственного триязычия /С.Н.Тохтахунова /Г.В.Томахин [Текст]// Сравнительно-сопоставительное изучение языков и интерференция. - Алма-Ата, 1989. - С. 149-155.
- [171]. Триль Ю.Н. Социокультурные функции обряда: дис. ... канд.социол.наук /Ю.Н.Триль [Текст]// – Майкоп, 2009. – 168 с.
- [172]. Ушинский К.Д. (Сер.«Антология гуманной педагогики») /К.Д.Ушинский [Текст]// -М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1998. -224 с.
- [173]. Файзалиев Дж. Философия образования таджикско-персидских мыслителей средневековье и их ценность в развитии современной национальной педагогики: дис. ... д-ра пед. наук /Дж.Файзалиев [Текст]// -Душанбе, 2015. -383 с.
- [174]. Фельдштейн Д.И. Психологические особенности развития личности в подростковом возрасте /Д.И.Фельдштейн [Текст]// Вопросы психологии.- 1988. -№ 6. - С.31-41.
- [175]. Философский словарь. - М., 1975.
- [176]. Флешлер О.И. Кино и ТВ в обучении иностранному языку. Лингвистические уровни и обучение иностранному языку /О.И.Флешлер [Текст]// Материалы межвузовской научно-практической конференции. Изд-во ИГЭА, 2000.
- [177]. Формановская Н.И. Вежливость и толерантность как коммуникативные механизмы снижения речевой агрессии /Н.И. Формановская [Текст]// Агрессия в языке и речи: сборник статей. – М., 2004. – С. 207-218.

- [178]. Халеева И.И. Лингвосоциокультурный компонент подготовки переводчиков (из опыта МГЛУ) /И.И.Халеева [Текст]// Перевод и лингвистика текста. - М., 1994. - С. 23-30.
- [179]. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи /И.И.Халеева [Текст]// - М.: Высшая школа, 1989.- 342 с.
- [180]. Хамиджанова М. Занятия и материальная культура горных таджиков-матчинцев, переселившихся на вновь орошенные земли /М.Хамиджанова [Текст]// – М.,1964.
- [181]. Хашимов Р.И. Русско-таджикское двуязычие (социолингвистический аспект) /Р.И.Хашимов [Текст]// – Душанбе: Дониш, 1986. -180 с.
- [182]. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования /А.В.Хуторской [Текст]// Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
- [183]. Цукерман Г.А. Виды общения в обучении /Г.А. Цукерман [Текст]// – Томск: Пеленг,1993.–270с.
- [184]. Чуксина Л.Н. Методика разработки учебных заданий с применением мультимедийных средств (на материале обучения английскому языку): дис. ... канд.пед.наук /Л.Н.Чуксина [Текст]// - Тамбов, 2001.-С.87.
- [185]. Шамов А.Н. Взаимосвязанное обучение лексическим навыкам устной речи и чтения: монография /А.Н.Шамов [Текст]// - Н. Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2000. - 152 с.
- [186]. Шарипова Д.Я. Теоретические основы преобразования нравственно-патриотического воспитания младших школьников на основе развития критического мышления /Д.Я.Шарипова [Текст]// -Душанбе, 2012. -421с.
- [187]. Шейлз, Д. Коммуникативность в обучении современным языкам /Д.Шейлз [Текст]// Совет Европы Пресс, 1995. - 349 с.
- [188]. Шербоев С. Лингвометодические основы изучения синтаксиса тадж. языка в средней школе: дис ... д-ра пед.наук /С.Шербоев [Текст]// – Душанбе, 1992. -431 с.

- [189]. Шохиён Н.Н., Джафаров, С.Ф. Педагогические доминанты и особенности творческого управления временем в условиях личностно-ориентированной модели получения образования в высшей школе /Н.Н.Шохиён [Текст]// Паёми Донишгоҳи омузгори, №3(75), 2018.-С.43.
- [190]. Шубина Т. И. Деятельностный метод в школе [Электронный ресурс] /Т. И. Шубина /[http:// festival.1september.ru/articles/527236/](http://festival.1september.ru/articles/527236/)
- [191]. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов. 2-е изд., испр. И доп. /А.Н.Щукин [Текст]// -М.: Филоматис, 2006. - 480 с.
- [192]. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся /Г.И.Щукина [Текст]//- М. Педагогика, 1988.- 208с.
- [193]. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология как учебная дисциплина /Н.Е.Щуркова [Текст] // Педагогика № 2,1993. - С. 66-70.
- [194]. Эльконин Д.Б. Психология игры /Д.Б.Эльконин [Текст]// - М.: Педагогика 1978. - 304 с.
- [195]. Юлдошев У.Р. Таджикско-русское двуязычие как условие профессиональной подготовки студентов-медиков в вузах Таджикистана: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук /У.Р.Юлдошев [Текст]//- М., 1999. – 43 с.
- [196]. Юлдашева М.Р. Теоретико-методологические основы компетентностно-деятельностного подхода в образовании /М.Р.Юлдашева [Текст]// Материалы межд. конф. «Глобализационная концепция развития мирового сообщества: исторические, социально-философские и политико-международные аспекты». - Душанбе: РТСУ, 2018. – С. 316-327.
- [197]. Якиманская И.С. Разработка технологии личностно ориентированного обучения /И.С.Якиманская [Текст] // Вопросы психологии» 1995. - №2. - С. 32-42.

- [198]. Якушев, М. В. Международные проекты как путь включения студентов в активный диалог культур /М. В. Якушев, Г. В. Скрипкина [Текст]// Образование и общество. - 2005 . - № 3. - С. 33-36.
- [199]. Godwin-Jones, R. Mobile apps for language learning // Language learning & Technology. 2011. Vol.15. № 2. Pp. 2-11.
- [200]. Haugan, E. The mother tongue // The influence of Languages on Culture and Thought (Essays in Honor of Joshua A. A7 Fishman's sixty Firth -Birthday). - Berlin, New York: Mouton de Gruyeter, 1991.-P. 75-84.
- [201]. Lehtonen, Jaakko. Globalization, National Cultures, and the Paradox of Intercultural Competence// Retrieved December 2, 2003.
- [202]. Oxford, R.L. Language learning strategies. NewYork, 1990.
- [203]. Savignon, S J. Sociocultural strategies for a dialogue of cultures Text. /S. J. Savignon, P.V. Sysoyev [Text]// The Modern Language Journal. 2002. - N 86(4). - P. 18-27.

Рӯйхати мақолаҳои нашршудаи муаллифи диссертатсия.

Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризии бонуфузи тавсияшудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ба таъб расидаанд:

- [1-М]. Султанова С.А. (бо ҳаммуаллифӣ). Методикаи ташаккули салоҳияти фарҳанги иҷтимоии донишҷӯёни донишгоҳҳои техникӣ зимни омӯзиши забони хоричӣ /С.А.Султанова, Х.Г.Сайфуллоев [Матн]// Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Баҳши «Илмҳои педагогӣ». –Душанбе, 2018. -№ 2 (74). –С.98-102.
- [2-М]. Султанова С.А. Парадигмаи иҷтимоӣ-фарҳангии таҳсилот ва хусусиятҳои хоси омодагии коммуникативии мутахассисони ояндаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ /С.А.Султанова [Матн]// Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Баҳши «Илмҳои педагогӣ». - Душанбе, 2018. -№ 5-1(77). – С.60-64.
- [3-М]. Султанова С.А. Технологияи мултимедӣ ҳамчун воситаи ташаккули завқи маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои олии техникӣ /С.А.Султанова [Матн]// Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Баҳши «Педагогика». –Душанбе, 2019. -№ 2 (79). –С.21-26.
- [4-М]. Султанова С.А. (бо ҳаммуаллифӣ). Усул ва роҳҳои дурусти омӯзиши забони англисӣ барои навомӯзон /С.А.Султанова ва дигарон [Матн]// Паёми пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Баҳши «Педагогика ва психология». –Душанбе, 2019. № 3 (27). –С.54-60.

Мақолаҳои илмие, ки дар дигар маҷаллаву нашрияҳо ба таъб расидаанд:

- [5-М]. Султанова С.А. (бо ҳаммуаллифӣ). Педагогические условия формирования социокультурной компетенции студентов в процессе обучения английскому языку в техническом вузе/С.А.Султанова [Матн]// Материалы общеуниверситетской научно-педагогической конференции, посвященной году семьи «Проблемы изучения английского и русского языков в неязыковых факультетах в условиях кредитной системы». –Душанбе: ТГПУ, 2015. -С.91-99.
- 6-М]. Султанова С.А. Характеристика педагогических технологий в процессе формирования социокультурной компетенции студентов в техническом вузе /С.А.Султанова [Матн]// Материалы республиканской научно-практической конференции (Кафедры иностранных языков юридического факультета ТНУ «Преподавание иностранных языков в условиях поликультурного развивающего образования: традиции и инновации». –Душанбе: ТНУ, 2015. –С.123-129.
- [7-М]. Султанова С.А. Специфика формирования социокультурной компетенции студентов в техническом вузе /С.А.Султанова [Матн]// Материалы республиканской научно-практической конференции «Актуальные проблемы межкультурной коммуникации и лингводидактики». –Душанбе: РТСУ, 2015. -С.84-89.
- [8-М]. Султанова С.А. (бо ҳаммуаллифӣ). Личностно-деятельностный подход к формированию социокультурной компетенции студентов технического

- вуза в процессе обучения иноязычному общению /С.А.Султанова [Матн]// Материалы республиканской научно-практической конференции (Кафедры русского языка (межфак)), посвященной 100-летию Константина Симонова «Русский язык и литература в современных культурных контекстах». – Душанбе: ТГПУ, 2015. –С.17-23.
- [9-М]. Султанова С.А., Формирование социокультурной компетенции студентов в условиях билингвизма /С.А.Султанова [Матн]// Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 75-летию образования факультета романо-германских языков «Проблемы современной филологии и методики обучения иностранным языкам в ВУЗе». том 1. – Душанбе: ТГПУ, 2015. –С.296-301.
- [10-М]. Султанова С.А., Формирование коммуникативной компетентности студентов в социокультурных условиях технического вуза /С.А.Султанова [Матн]// Материалы республиканской научно-практической конференции (Кафедры английского языка факультета языков Азии и Европы «Сопоставительно-типологические исследования и современные методы обучения иностранным языкам». – Душанбе: ТГУ, 2016. –С.184-190.
- [11-М]. Султанова С.А. Методика формирования межкультурных умений студентов в процессе обучения английскому языку /С.А.Султанова [Матн]// Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 20-летию Российско-Таджикского (славянского) университета «Иностранные языки в условиях интернационализации образования и общества». Сборник докладов. – Душанбе: РТСУ, 2016. –С.271-277.
- [12-М]. Султанова С.А. Формирование межкультурной компетенции студентов технического вуза в процессе обучения иностранному языку /С.А.Султанова [Матн]// Материалы республиканской научно-практической конференции (Факультета английского языка ТГПУ им.С.Айни «Актуальные проблемы филологии и перевода». – Душанбе: ТГПУ, 2016.-С. 88-84.
- [13-М]. Султанова С.А. Компьютерные технологии как один из путей формирования социокультурной компетенции студентов технического вуза/Муносибати босалоҳият дар ташаккули маҳорати нутқи омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ бахшида ба 90-ум солгарди ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва 80-умин солгарди таъсисёбии факултети забонҳои романию германӣ 16-17 ноябри соли 2020. – Душанбе: ДДОТ, 2020. –С.334-338.